

A white silhouette of the map of Hungary is centered on the cover. The text 'HONISMERETI' is printed in a bold, sans-serif font across the middle of the map.

HONISMERETI

HÍRADÓ

1974. 2. szám

HONISMERETI HÍRADÓ

1974. 2. szám

KIADJA

A HAZAFIAS NÉPFRENT HONISMERETI BIZOTSÁGA

A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG TAGJAI

ANDRÁSFALVY BERTALAN
BALOGH ISTVÁN
FRANK TIBOR
HALABUK JÓZSEF
HALÁSZ PÉTER (szerkesztő)
KAMARÁS REZSŐ (elnök)
MORVAY PÉTER
NAGY DEZSŐ
OLSVAI IMRE
SZABÓ FERENC
TÓTH LÁSZLÓ
TÖLTESI IMRE (felelős szerkesztő)

Szerkesztőség: 1360 Budapest, Belgrád rkp. 24. Telefon: 182-850
A kiadásért felel: *Töltési Imre*, a Hazafias Népfront Honismereti Bizottságának titkára
Készült 6000 példányban 4,6 (B/5) ív terjedelemben
74 3236 Nógrád megyei Nyomdaipari Vállalat balassagyarmati telepe
A címlap *Morvay András* munkája

Eredmények és feladatok

A Hazafias Népfrent Országos Elnökségének Honismereti Bizottsága — *Ortutay Gyula* akadémikus elnökletével — 1974. január 31-én Budapesten ülést tartott. Napirendje igen gazdag volt:

- írásos beszámoló az 1973. évi munkáról;
- az 1974. évi munkaterv-javaslat;
- hazánk felszabadulásának 30. évfordulójával kapcsolatos honismereti akciók;
- „A honismereti mozgalom helye a közművelődésben” c. tanulmány;
- a honismereti képzés, továbbképzés és
- az 1974. évi kiadványok terve.

Az ülés részletes ismertetésére nem vállalkozhatom, csupán néhány érdekesebb vívmányt, témát, közérdekű vagy időszerű mozgalmi feladatot emelek ki a sok közül.

Az elmúlt év legfontosabb eredményeként értékelhető, hogy a fővárosban és egy híjján minden megyében a Hazafias Népfrent elnöksége mellett létrejött, működik a honismereti mozgalom összehangoló bizottsága. (Lehet, hogy mire e sorok napvilágot látnak, az az egy megye sem lesz kivétel.)

Ezt azért tartjuk jelentős előrehaladásnak, mert a megyei bizottság nélkülözhetetlen láncszem. Működésük következtében válik *országosan* szervezetté a mozgalom. Ha nincs áttételező megyei ellenpártja, hiába forog az országos fogaskerek; nem alakulhat ki folyamatos kapcsolata a városokkal, járásokkal, községekkel. Ilyen körülmények között fenyegetheti a helyi munkát az ösztönösség, a pangás, az elmaradás, a beszűkülés. Ha a települések, tájak — a megye közbejöttével — be vannak kapcsolva az országos áramlásba, ilyen veszély kevésbé áll fenn, mivel az országos irányelvek, akciók megszabják a mozgalom fősodráit. A helyi tapasztalatok forrásvíze pedig bejutva a keringésbe, üdőbbé, változatosabbá teszi a mozgalmat. A helyi találékonyság országosan termékenyíthet, újíthat: s ennek következtében nem öregszik, merevedik el mozgalmunk.

A községi, városi honismereti munka egy-két helyen való alaposabb tanulmányozása arra a meggyőződésre vezetett, hogy ez a mozgalom sokkal gazdagabb, igényesebb, mint korábban véltük. S ha tervszerű tudatossággal megteremtjük politikai-mozgalmi feltételeit, kapcsolódóvá, folyamatossá tesszük a munkát, olyan gazdag áradással kezd buzogni, hogy a szakembereket is meglepi. Ez év februárjában a Magyar Televízió rendezői, húsz város vezetői és négy tanárképző főiskolánk tanárai, hallgatói voltak lelkes tanúi a Szentes városi honismereti munkának, amikor a „Hazai esték” c. televíziós vetélkedővel kapcsolatos tanácskozáson ipari üzem, szocialista brigád, filmklub, általános és ipari szakközépiskolák,

gimnázium, könyvtár, nyugdíjasklub, fotoszakkör és egyéb intézmények mutatták meg honismereti módszereiket, helytörténeti, munkásmozgalmi, irodalmi gyűjtésük — feldolgozásuk eredményeit.

A múlt év termése tehát ez is, hogy van már egy városunk, ahol kísérleti jelleggel a honismereti mozgalom bizonyítja: városokban is éppúgy megvan a szocialista jelenünkhöz, munkáshagyományainkhoz való érzelmi-értelmi kötődésnek a lehetősége mint falun, és hogy a honismereti mozgalom a szocialista nemzeti tudat fejlesztésének nélkülözhetetlen korszerű eszköze. Városi alkalmazásának még csak a kezdeténél tartunk.

Az 1974. év legfontosabb szervezési feladata a megyei koordinációs munka megerősítése. Ahogyan a kívánalmak nőnek a honismereti mozgalommal szemben, úgy fokozódik az igény a megyei honismereti bizottságok összehangoltabb, tervszerűbb munkája iránt. A mozgalom erősödésével arányban egyre több lesz az országos és helyi akciók száma, és egyre nagyobb feladatokra vállalkozhatunk. Itt csak utalás szerűen említek meg néhányat, amelyet az országos bizottság és a Hazafias Népfront Országos Titkársága is jóváhagyott.

Amint erről a Honismereti Híradó előző számában szözlünk és a képernyőn is láthattuk, elindult a „Hazai esték” c. honismereti jellegű televíziós vetélkedő. Bár a nemes versengésben a városoknak csak mintegy negyede mutatja meg értékeit, társadalmi fejlődését, ünnepeit — hétköznapjait, érdekes embereit, cselekvő kollektíváit — az adás-sorozat honismereti mozgalmunknak így is jelentős átlomása.

Az adás önismeretünket is szolgálhatja és az állampolgárok erősebb kötődését városukhoz. S nem csak az újonnan beköltözött lakosságról van szó. Gyakran előfordul, hogy az emberek nem ismerik vagy nem eléggé jól ismerik, becsülik szülföldjüket, lakóhelyüket, szocialista, kulturális intézményeiket, gazdasági eredményeiket. Most arról nem is szözlünk bővebben, hogy milyen sokan nem tudnak városaink, hazánk műemlékeiről, csodás tájairól, műkíneseiről, gazdasági fejlődéséről. Az adás-sorozat — megítélésünk szerint — csak egyik eredménye lesz a felfedezés, a láttatás öröme. Ha helyesen élünk az alkalommal, ennél több lesz: olyan társadalmi mozgásnak, közművelődési pezsgésnek lehet az elindítója, amely a városok egész életére, közéletiségére hatással lesz. Megyei és helyi honismereti bizottságaink, tanácsaink ezzel a tudattal segítsék — más intézmények, szervek bevonásával — az érdekelt városok és főiskolák felkészítését, szereplését.

A másik nagy 30. évfordulós akciónk: „Magyarország arca 1975-ben”, amelyről *Vörös Károly* a Honismereti Híradó 1973. 3—4. számában szözl. Bizottságunk előterjesztésére a Hazafias Népfront Országos Titkársága a javaslatot alapjaiban elfogadta. Az akció részletes kiidolgozása, egyeztetése megkezdődött. A megyei honismereti bizottságnak és a helyi tanácsi, KISZ, gazdasági szervezetnek, valamint népfrentbizottságainknak kell arról gondoskodni, hogy az akció sikeres legyen. 1974 a *felkészülés éve* és 1975-ben a mozgalom — feltehetően — hatalmas értéket tesz le nemcsak a helyi politika, hanem a jövő tudománya asztalára is.

A honismereti mozgalom vegyen részt a megyei, városi, illetve községi, felszabadulási ünnepek, megemlékezések előkészítésében is. A felszabadulás 25. évfordulójához hasonlóan ajánljuk, hogy a települések gyűjtsék össze, dolgozzák fel az elmúlt 30 év történetét, örökítsék meg a felszabadulás, az újjáépítés, a szocialista fejlődés eseményeit, mutassák meg az ezekben résztvevő emberek, közösségek áldozatos, hősi munkáját,

erőfeszítéseit. Azok a községek, amelyek a 25 év történetét már feldolgozták, egészítsék ki a krónikáikat az elmúlt öt év történéseivel vagy az újabbban előkerült részadatokkal.

Az 1848—49-es szabadságharc 125. évfordulója alkalmából több esemény érdemel országos vagy megyei, helyi megemlékezést (a trónfosztó országgyűlés, a függetlenségi nyilatkozat, Buda megvétele, a nemzetiségi törvény, a zsidók egyenjogúsítása, *Batthyányi Lajos* és a 13 aradi vértanú kivégzése stb.).

A Honismereti Bizottság egyetértett azzal, hogy a felszabadulás és szabadságküzdelmünk történelmi fontosságú eseményei váljanak honismereti munkánkban a nemzeti tudat részévé, a mai forradalmiság, helytállás kötelezettségére.

Még röviden kiadványainkról. Biztosított a Honismereti Híradó hat számának megjelentetése, egyenként 6000 példányban, kéthavonként. Az idén jelentetjük meg a Honismeret-Helytörténet c. kiadványunk üzemtörténeti számát, a korábbi években 11 számot megért „Honismeret” füzetünk repertóriumát. A „Szöveggyűjtemény hazafiságról” kiadványunkkal pedig szeretnénk mozgalmunk eszmei tisztázását, szilárdítását szolgálani.

Töltési Imre

A NYÁRI HONISMERETI AKADÉMIA, a balatonboglári és a keszthelyi országos szakkörvezetói tanári tanfolyamok jogutódja — amelynek tervéről a Honismereti Híradó 1973. 3—4. számában részletesen írtunk a Nyiregyháza-sóstói honismereti konferencia beszámolójának kapcsán —, 1974. július 15—20.-a között megvalósul, a Besenyei György Tanárképző Főiskola épületében. A résztvevők száma a terv szerint 70 fő.

Az Akadémia munkája az alábbi tervek köré csoportosul: a honismereti mozgalom részvétele a közművelődési feladatok megvalósításában (a honismereti mozgalom és a múzeumok együttműködése, a művészeti mozgalomban folyó honismereti tevékenység, honismereti feladatok és lehetőségek az úttörőmunkában); a felszabadulás 30. évfordulójának megünneplésével kapcsolatos honismereti akciók; az 1976-ban esedékes *Rákóczi* jubileummal kapcsolatos évünnepi-kutatási és közművelődési feladatok; Nyiregyháza örökvalóságának évfordulós ünnepei és a hasonló jubileumok kiaknázása; a krónikáírás új feladatai és műfajai. Ezen kívül az ún. Szabad Fórumon megvitatásra kerülnek a mozgalom időszerű kérdései.

A tanácskozáskor egyrésze Mátészalkán (hemutató foglalkozás) és Vaján lesz (Esze Tamás—Vay Ádám kiállítás).

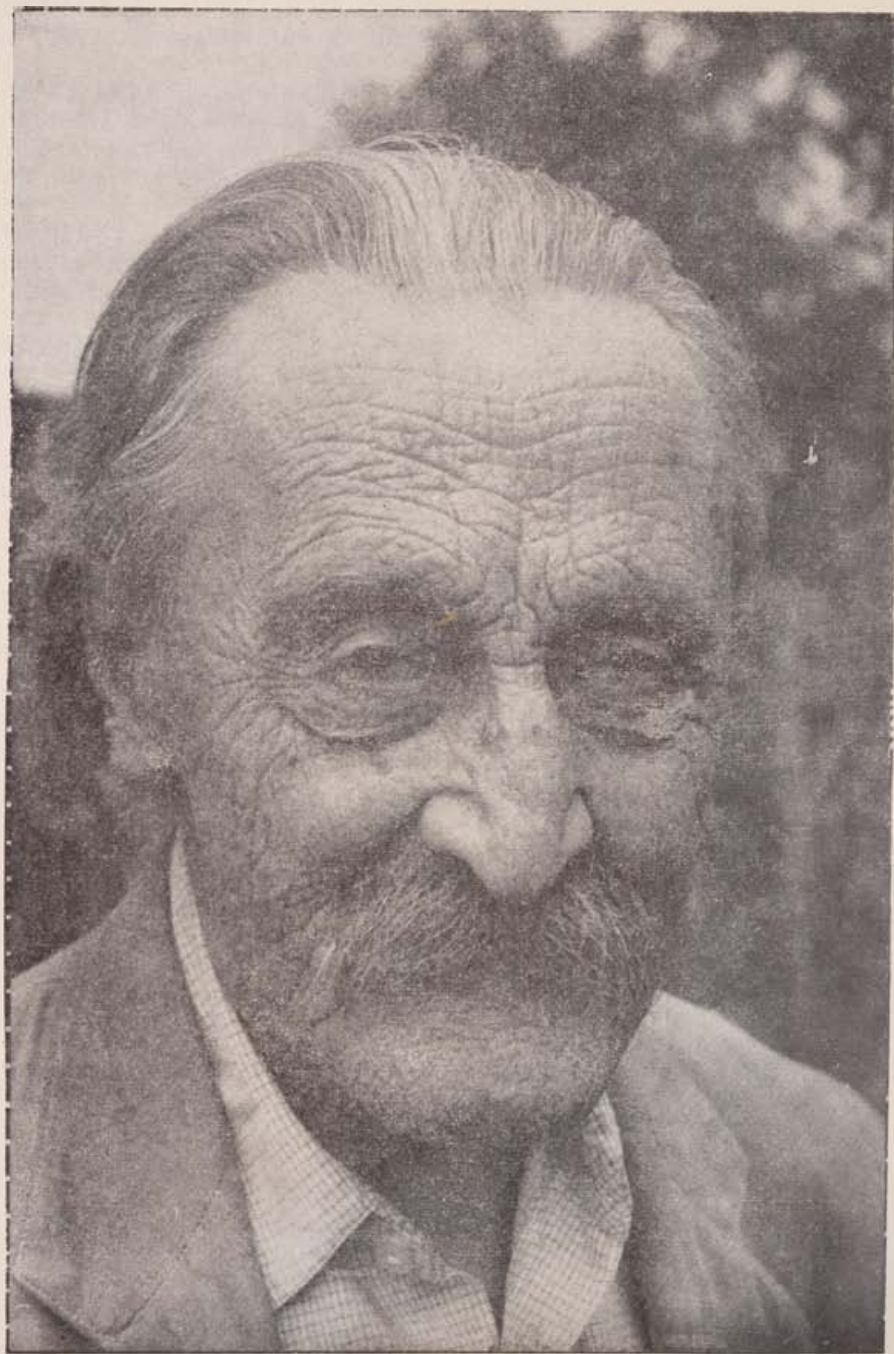
A HNF Békés megyei Honismereti Helytörténeti Bizottsága elkészítette és 1973 decemberi ülésén jóváhagyta 1974

évi programját és munkatervét. A programban elsősorban a veteránok visszaemlékezéseinek, a némozgalom krónikájának, az Ideiglenes Kormány Békés megyei tagjai emlékeinek összegyűjtésére irányuló munka segítése, és általában a felszabadulás 30. évfordulójával időszerűvé váló helytörténeti tevékenységeknek a támogatása szerepel.

A munkaterv szerint születésének 60. és halálának 30. évfordulója alkalmával sor kerül a *Kulich Gyula* nevét viselő szervek, intézmények és alakulatok közösen rendezett ünnepségére, a földmunkás-mozgalommal kapcsolatos emlékekről való megemlékezésre, a Sáréti Hetek keretében a falutörténet- és a falukrónikáírás helyzetének szakmai megvitatására, valamint járasonként szervezett Honismereti Napok rendezésére.

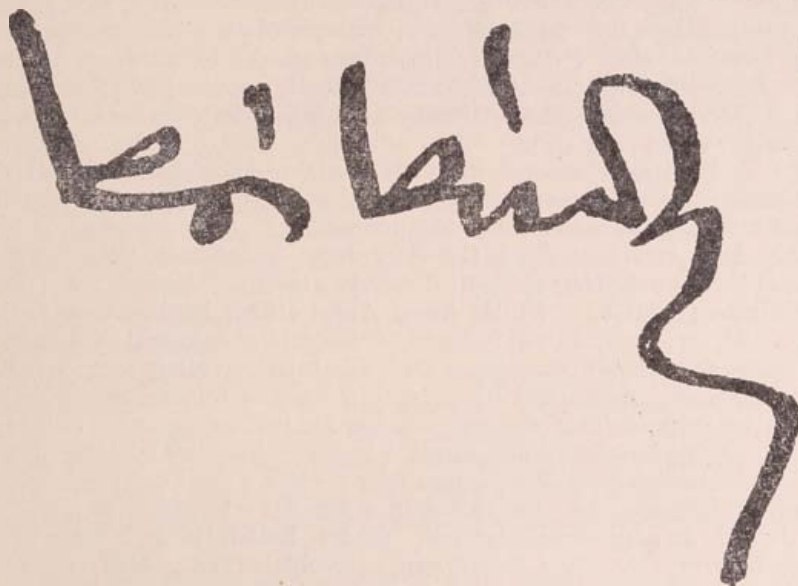
1974 január 15-én a Hazafias Népfront klubjában találkoztak a HNF Hajdú-Bihar megyei Elnöksége Honismereti és Helytörténeti Bizottságának tagjai, hogy megvitassák az 1974. évről szóló munkaterv javaslatot. Az ülés résztvevőit *Töltési Imre* a HNF Országos Tanácsának munkatársa, az Országos Honismereti Bizottság titkára tájékoztatta a honismereti mozgalom országos eredményeiről és további feladatairól. A részletes tájékoztató után *Tóth Ferenc*, a HNF Hajdú-Bihar megyei Bizottságának munkatársa terjesztette elő az 1974-re vonatkozó munkaterv javaslatát, melyet a jelenlévők elfogadtak.

(*Hajdú-Bihari Napló*, 1974. 1. 16.)

„MERT ÖSSZE KELLENE SZEDNÜNK NAGY FÁRADTSÁGGAL AZ ORSZÁG MINDEN RÉSZÉRŐL A SZÉJJELSZÓRT KÖVEKET, HOGY AZOKKAL A MAGUNK KÉPERE ÉPÍTHESSÜNK”

Kós Károly 1911.

— folytonosság, megújulás

A Varjúvár Sztánán, a két világháború közötti Erdély jelképpé nőtt szellemi központja ma már nem Kós Károly otthona. A háború vihara végigsöpört felette.

Hajdani lakója mégis töretlenül áll előttünk ezen a téli estén, az ajtó fénykoszorújában. Mit jelent nekünk, s ki ez a barázdált arcú szikár, sugárzó szellemű férfi, akit megilletődve köszöntünk egy decemberi napon Kolozsvárott, s aki különös módon, 90 évesen is egyre nagyobb szerepet visz építészeti elveink, véleményünk kialakításában? 1914-ben harminc éves és már állnak épületei, amelyek rangot és nevet biztosítanak számára a legjobb mesterek sorában. Műve a magyar építészettörténet rendhagyó fejezete, nem múlt, hanem élő, ható jelen, befejezettségében is nyitott, folytatásra váró.

Legjelentősebb építészeti alkotásait egyetlen napfényes vasárnapon megismerhetjük: Zebegény katolikus templomát (1909); a református parókiát Óbudán (1909); az Állatkert pavilonjait (1910); és a Tisztviselőtelep központját Kispesten (1913).

Erdélyben épült munkái közül kiemelkedik a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum (1912), valamint lakóháza — alkotóműhelye — a sztánai Varjúvár (1910). Kilencvenedik születésnapjára elkészült otthona pedig — az Új Varjúvár Kolozsvárott (1973) — szimbolikus jelentőségű.

Említett alkotásai mellett kislakások, középületek, gazdasági épületek, épített és restaurált templomok, iparművészeti munkák dicsérik fáradhatatlan, úgyszólván napjainkig megszakítás nélkül alkotó szellemét, pedig az első világháborús sorsforduló elszólította őt a sikeresen induló építész pályától — nagyobb építő, összetartó, szervező missziót bízva rá, mint amit egyáltalán elképzelhetett: „... *passzivitásba ájult magyar népünk életre ébresztésének, emberi és nemzeti jogaiért kiállásának megmunkálását.*” Hittel, fanatizmussal végezte feladatát, s az Erdélyi Szépművészeti Céh és az Erdélyi Helikon életre hívásával máig is ható művek születésének lehetőségét teremtette meg.

Itt és korábban kiadott könyvei irodalmi, grafikai, tipográfiai szerzőségükkel, egészségességükkel mindmáig a magyar könyvnyomtatás veretesen tisztá, mértékadó iskolapéldái maradtak.

Az *Atila királyról Ének* (1909); a *Régi Kalotaszeg* (1911); az *Erdély kövei* (1925); az *Erdély* (1929); a *Gálok* (1930); a *Kalotaszeg* (1932); az *Országépítő* (1934) és a *Budai Nagy Antal* (1936) hatásában, erejükben, kalligráfiai, grafikai, iparművészeti, építészeti munkáival hibátlan stílusazonosságban, formatisztaságban kapcsolódnak egyetlen tömbös egységé.

Kós Károly történelmi hivatást teljesített, s így, emellett kicsinyes a kérdés: ha csak építész marad, pályájának íve vajon most hol és merre tartana, s mivé lehetett volna általa a magyar építészet? Talán olyan színvonalú, elismert, nemzetközi rangú lenne, mint a finn példa. S hol tartana a magyar iparművészet, ha 1918-ban elfogadja az Iparművészeti Főiskola meghívását az építészeti tanszék tanári katedrájára Magyarországon? Akkor úgy érezte, hogy Erdélyben nagyobb szükség lesz rá és elment tőlünk. Hazament.

Veszteségünkre — nyereségünkre.

Alkotó életének indulása összefonódik a századforduló nagy művészeti mozgalmának céljával: magunkat megtalálni, megvalósítani; az eklektika és akadémizmus merevségét, gyökértelenségét — mert embertől elzárkózó, pózoló, teátrális stílus volt, kényelmetlen jelmez — felváltani a friss, életképes, örök természetesség stílusával, melynek megújító forrása a népművészet hagyományanyagának legmélyebb rétege — az ember százados tapasztalatainak sűrítője —, amely szinte változatlanul áramlik előre a változó stílusok hullámverése alatt napjainkig.

A magyar szecesszió ezen a nyomon indul útkeresésre, s a zenében Bartók teljesítményéig vezet, hagyományanyagunkat nemzetközi hírűvé és szintűvé emelve, bennünket zenei anyanyelvünkkel formálva, megajándékozva.

A valós materiával bánó építészetben és a tárgyformáló iparművészetben *Kós*, *Medgyaszay*, *Zrumeckzy*, *Lajta*, *Kozma*, *Wigand* és a többiek csak az alapok lerakását kezdhették el. A háború megtörte a magyar építészeti szecesszió pályáját, s míg a századfordulón velünk együtt induló finn építészet szervesen fejlődő, formálódó vonulatban a finn népitől-nemzetitől egy organikus finn nemzetköziig jutott el — mintegy „bartóki utat járt be” —, addig a magyar építészet mindmáig nem fedezte fel valamennyiünk által értett, elfogadott anyanyelvét.

Kósnak a mai magyar építészetéről — az eredmények elismerése mellett — az a véleménye, hogy „... *nagy hiányossága: hiányzik belőle az a sajátos formában megnyilatkozó szellemiség, mely az elmúlt századokban az azonos civilizációjú, kultúrájú és világszemléletű európai nemzetek azonos korszakbeli, azonos rendeltetésű és stílusú építészeti alkotásait*

többé-kevésbé élesen megkülönböztette egymástól. Ezt a hiányosságát — nézetem szerint — pótolnia kell az új magyar építészetnek. Mert éppen e sajátos formaalkotó szellemiségnek a különböző nemzetek építészetében való különböző megnyilvánulása az az értéktöbblet, melyet mint kultúránk jellemzőjét, a múltban mindig és szükségszerűen kitermeltek nemcsak a nagy és gazdag nemzetek, de a kevésbé nagyok és gazdagok is.”

„... csupán annak az építészeti alkotásnak lehet világviszonylatban (nemzetközileg) is megbecsült művészi értéke, mely korszerű funkcionális feladatának teljesítésén kívül egyidejűleg a maga szűkebb világának levegőjét, színét, illatát, valamint emberének (népének) sajátos lelkisége szerinti formaszemléletét is sugározza.” — mondja másutt.

Építészetünkben sajnos még nem a magunk útját járjuk, „... az utóbbi években ismét az északi építészet a példa, akárcsak 20—25 évvel ezelőtt. A finn és a dán inspiráció mellé újabban az angol építészet romantikus, puritán befolyása társul, mely szerencsésen vezeti építészeinket az építőanyag választás-alkalmazás területén.” — olvassuk az egyik hazai építészeti kritikában.

Idegen környezet formálódik körülöttünk, nem a miénk. Csoda-e, hogy így az általunk alkotott építészeti környezetet mi építészek sem érezzük sajátunknak, közvéleményünkkel sem tudjuk egyértelműen elfogadtatni, hogy munkáink sem a régivel, sem az újjal nem ötvöződnek harmonikus együttesekké — vagy csak nagyon ritkán —, s hogy történelmi városszerkezeteinket szétrobbantják a diszharmonikus merev épületesformák.

És mit ír kritikánk a falvakról, ahol eltűntek már a fehérre meszelt, harmonikus házsorok, az emberséges méretek, az egyszerűség és a szerénység, ahol a mai korszerűsödött ellátottságú, felszereltségű házakon az „... egysíkú lakásfunkció kifejezéseként megjelenő homlokzati megoldások (két-háromszárnyú ablak az utcai homlokzaton — mindig leereszteti redőnnyel) és tömegalakítások (megközelítőleg négyzetes alaprajz, sátor-tető) országosan egyhangúsághoz, unalmas, sekélyes, kedvezőtlen esztétikai megjelenésű utcásorok, településrészek kialakulásához vezettek. E téren csak az egyes lakóépületek nagysága és a homlokzatok különböző — sokszor igen kedvezőtlen és izléstelen — díszítése, színezése nyújt változatosságot” a párkány nélküli, eltorzult magassági méretű, hivalkodó felületeken; nem szólva a kerítések torz divatjáról, fák nélkül sivár, rideg, merev utcaképekről.

Amit látunk — következmény és nem egyértelműen a rossz pallérok bűne. Egyrészt a falusi építés-építészet a rendelkezésre álló szűk ipari-kereskedelmi választékot használja fel, ebből ezt lehet építeni. Másrészt a nép, mint minden stílustörténeti időszakban, ma is felhasználja a nagy építészet tanulságait, félerértve vagy átértékelve, beépítve.

Ha a nagy építészet alap és stíluskérdései tisztázatlanok, ez a falvak képében már mint elviselhetetlen diszharmonia, izlésrontás jelenik meg.

Alapvető kérdés tehát építészetünk elvi, eszmei alapjának egyértelművé, egynyelvűvé tétele, mert az idegen hatásokban jelentkező sokszínűség végül kaotikus környezetet teremt és pszichikailag károsan hat valamennyiükre.

Építészeti kritikánk „a közös építészeti szemlélet hiányát” jelöli meg mint okot, a hibák forrásául. De mi lehet az alap, a közös szemlélet for-

rása, ami védelmet és eligazodást jelent a sokszínű világban és valamennyiünket összefűz, mint építészeti anyanyelvünk?

Az építésznevelés eltérő elvek és módszerek kaleidoszkópjával ajándékozta meg a fiatal, egyéniségét megvalósítani akaró építész, aki a múlt, születő, változó stílusáramlatok nemzetközi hatása alá kerül, azok játékszerévé válik, mert nincs sehol támpont, amihez viszonyítani tudna, nincs közös alap, szűrő, amin a külső építészeti hatásokat átáramoltatva szelektálhatná, asszimilálhatná őket. A gondolati tisztázatlanság, sokféleség, mást és másképp akarás következménye, művekben megjelenő tükörképe: az epigonizmus, a sematizmus, a tőlünk idegen, diszharmonikus környezet kialakulása. Sajnos nem kárpótolnak bennünket a napjainkban születő építészeti értékek sem, mert ezek más-más építészeti iskola, irányzat hatására keletkeztek (angol, finn, japán stb.), egymással — saját kortársaikkal — sem tartanak egységet és meglévő múltbeli értékeinkhez sem kötődnek. Sokféle nyelven beszélünk, nem értjük egymást. Az anyanyelv meleg szavai, fogalmai, mondatai, összefűző ereje — az összhang, a harmónia hiányzik építészetünkéből.

Kós Károly műve az anyanyelvi hagyomány folytonosan megújuló és megújító, összekötő, élő erejének, a továbblépés alapfeltételének példája; nemcsak az egyetlen lehetséges út kizárólagosságával, hanem a nemzetközi építészet korszerű, hasznos, humánus tanulságainak beépítésével is.

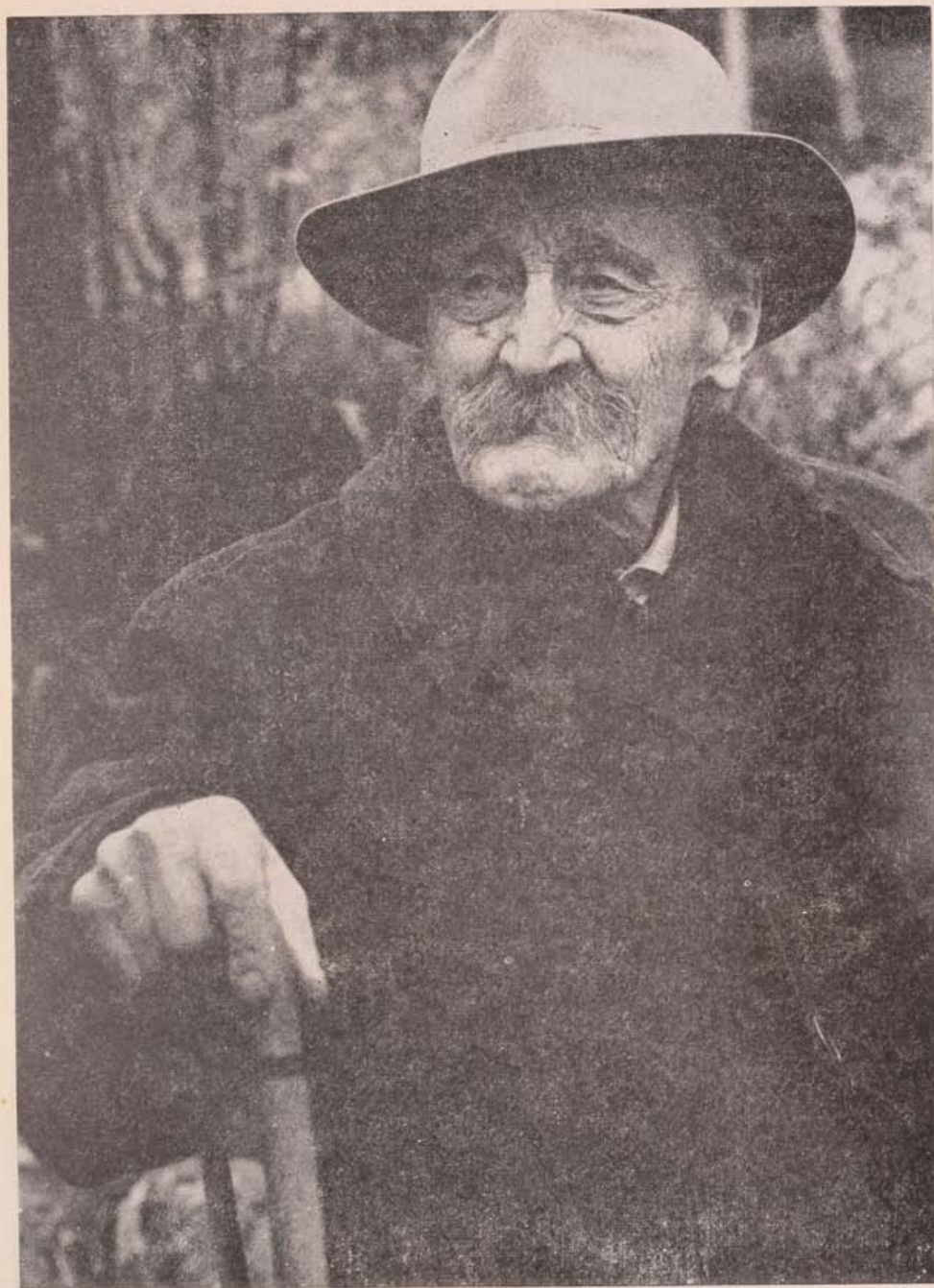
A hetven éve elkezdett feladat megoldása azonban még folytatásra vár és ennek előfeltétele saját értékeink ismerete, elemzése, feldolgozása és beépítése.

Mulasztásaink figyelmeztetnek oktatásunk lényeges feladatára, hogy míg irodalmi, zenei anyanyelvünket elsajátítjuk ugyan, a kezünk által évszázadok alatt formálódó, anyagban testet öltött hagyománykincsünket nem tesszük a fiatal generáció és a magunk éltető forrásává.

Súlyos árat fizetünk érte: a *környezetünket*.

Ma sokkal inkább mint bármikor, az ember áll érdeklődésünk és társadalmi céljaink középpontjában, egy új rend és harmónia megteremtésének igényével. Szükségszerű tehát, hogy ismerjük alkotó múltjának maradandó hagyományértékeit is, ha jövőjéről gondolunk. A múlt létünk szerves tartozéka, ismernünk kell kincseit, mint ahogy a századforduló építész munkásai is önmagunk megismerésével, a valamennyiünkben közös, az együvé tartozás szálainak felderítésével kezdték a dolgukat. Műveikre, a magyar építészeti szecesszió eredményeire, a természetes folytonosság köben, fában, vasban született gondolataira napjainkban újra odafigyelünk, nem véletlenül.

„*A szecesszió lényegében egy minden eddiginél mérhetetlenül hatalmasabb, az emberiség materiális és spirituális életterületének teljességét átfogó és átalakító világtörténeti folyamatnak (forradalomnak) természetes és elkerülhetetlenül szükséges kísérőjelensége az építészet területén.*” — mondja Kós Károly. „*Vagyis más szóval: szecesszió elnevezés alatt az építészeti tevékenységnek azt a halálosan komoly és elkerülhetetlen forradalmi szemléletét értem, mely az újjáalakuló emberi társadalomban az új ember új élet és világszemléletének megfelelő (adekvát) új tartalmi és formai megnyilvánulását (stílusát) keresi a maga alkotó területén*”... „*Erre gondolok most és ezért nem tartom feleslegesnek ha az építészeti szecesszió mai szakaszának magyar úttörő munkásai visszaidézik egykori elődeik kereső indulását, számba veszik elgondolásaikat, tudomásul veszik alkotó módszereiket, tapasztalataikat és eredményeiket, s mindebből*

(Sági István felvételei)

levonják a maguk számára — talán ma is haszonnal — a tanulságokat.”

Kós véleményét a megoldás választott útjának helyességéről művei igazolják: „... népi építészetünk és építészeti hagyományaink az egyetlen biztos fundamentumpár, melyen népünk építő és formaalkító szellemében és építészeti hagyatékunk tanulságaival, a ma még vajudó modern építészet stílusának világviszonylatban is megbecsült magyar változata is megvalósítható volna. Persze ez nem történhetik meg sem parancsolással, sem rendeletekkel. Igazi művészek töretlen hite és kitartó munkája kell ehhez.”

Építészeti utmutatására, szavaira jogosan érzett adósággal figyelünk, a folytonosság, a folytatás, a megújulás adósságával, amivel ennek az építészeti szolgálatnak tartozunk: egy harmónikus, humánus építészeti környezet megformálásával, ami a mienk, s ami ma még talán csak homályosan sejlik fel előttünk.

A Varjúvár ismét felépült, ott magaslik a kolozsvári domboldalon. Ablakszemeiből messzire látni.

Csete György

A közelmúltban megjelent, Kós Károllyal kapcsolatos fontosabb irodalom:

KÓS KÁROLY: *Hármaskönyv* Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest 1973. KÓS KÁROLY: *Kalotaszegi Krónika* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1973. (A kötetben a következő írások találhatóak. Varró János: A szépíró Kós Károly, valamint Kós Károly: A Gálok, Varjú nemzetség, A havas, Budai Nagy Antal históriája, Az országépítő, a Budai Nagy Antal c. színjáték és egy részlet a Nagyurak c., 1954-ben készült műből). — PÁL BALÁZS: *Kós Károly* (Architektúra sorozat) Akadémia Kiadó 1971. — VARRÓ JÁNOS: *Kós Károly, a szépíró* (Kismonográfiák sorozat) Dácia Könyvkiadó, Kolozsvár 1973. — az *Építőművészet* 1973. 6. száma. — a *Forrás* 1974. 1. száma. — az *Igaz Szó*, a *Kortárs* és a *Korunk* 1973. 12. száma. — a *Művelődés* 1973. 11. száma. — a *Tiszatáj* 1973. 12. száma. — az *Utunk* 1973. 49. száma.

A túloldali képek: mezőcsávási harangláb és cinterembejáró, magyarvalkói templom, körösfői jobbágy-ház, torockói boronafalú ház, türei jobbágy-ház, dálnoki lófőszékely kúria.

Az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtés újabb állomása

1. Az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtés úgyszólván egyidős a néprajztudománnyal és a nyelvjáráskutatással. *Kriza János, Herman Ottó*, illetőleg *Csüri Bálint* mellett — hogy csak a legkiemelkedőbb nevek közül említsünk néhányat — valóságos önkéntes gyűjtőgárda szorgoskodott. De az etnográfiai adattárnak, a néprajzi és nyelvészeti folyóiratoknak — köztük is első helyen a múlt évben századik születésnapját ünneplő Magyar Nyelvőrnek — sok-sok dolgozata, kisebb-nagyobb főljegyzése mutatja, hogy önkéntes gyűjtőkben sohasem volt hiány; mindig akadtak — a legkülönbözőbb foglalkozásúak közül — lelkes emberek, akik fáradságot nem kímélve jegyezték föl a meséket, mondákat, dalokat, illetőleg a tájszavakat, szólásokat, közmondásokat stb., s örökítették meg egy-egy népi szokás, babona, mesterség stb. nyelvi és tárgyi emlékeit.

A szakmámnál fogva hozzám közelebb álló nyelvjárásgyűjtésnél maradva mindjárt utalhatunk arra, hogy a nyelvészeket magába tömörítő Magyar Nyelvtudományi Társaság 1904-től, megalapításától kezdve mindig nagy gondot fordított a nyelvjáráskutatásra, sőt a kezdet kezdetén felismerte, hogy az e téren mutatkozó nagy és fontos feladatok nem valósíthatók meg önkéntes munkatársak bevonása nélkül. Már 1905-ben megindult az önkéntes gyűjtők toborzása, kiképzése és számuk az év végére 156-ra emelkedett. Gyűjtési utasításokat, közös kérdőíveket szerkesztettek, tájszótárak kiadását tervezték, jutalmakat osztottak ki a gyűjtőknek stb. Ezt a lelkes és ígéretes munkát azonban az első világháború megszakította. *Csüri Bálint*nak és az általa alapított debreceni Magyar Néprajzkutató Intézetnek a hatására a 30-as években ismét szépen föllendülő nyelvjáráskutatás ugyancsak nem kismértékben támaszkodott az önkéntes gyűjtők tevékenységére. Sajnos, a második világháború szintén gátat vetett az országossá váló mozgalom teljes kibontakozásának.

A felszabadulás után — felismerve, hogy a magyar nép nagyfokú és gyors társadalmi, gazdasági, művelődési átalakuláson megy át, amelynek során a régi foglalkozásmódok, szokások stb. eltűnnek, és a nyelvjáráások is mind mennyiségileg, mind minőségileg feltartóztathatatlanul összebb szorulnak; felismerve továbbá azt is, hogy ilyen körülmények között az egyébként örvendetesen megszorított tudományos intézetek, valamint a múzeumok és az egyetemi, főiskolai tanszékek szakemberei sem képesek megbirkózni a sürgető feladatokkal — a Néprajzi Múzeum e hagyományokra is támaszkodott, amikor ismét önkéntes gyűjtőket kezdett toborozni a szakemberektől kijelölt, irányított és ellenőrzött gyűjtőmunka elvégzésére. E munka fő formáját az jelentette, hogy a Néprajzi Múzeum

1952-től — 1959-től a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetével közösen — évenként meghirdette (és meghirdeti ma is!) gyűjtőpályázatait, amelynek eredményeként minden évben több száz gyűjtés, dolgozat érkezik a bíráló szervekhez.

Közben két körülmény járult hozzá ahhoz, hogy a gyűjtés még szervezettebb, még kiterjedtebb, még tervszerűbb, a tudomány felől még megalapozottabb és a tudomány számára még felhasználhatóbb legyen, és hogy az addig kétségeskedő szakemberek is jobban elismerjék: a nyelvtudományt illetően *Végh József* 1962-i társasági előadása és mind a néprajzi, mind a nyelvjárás kutatás felől az országos gyűjtőtálalkozók megszervezése.

A nyelvtudomány területén — különösen az önkéntes gyűjtés tudományos eredményeivel kapcsolatos fenntartásokat illetően — *Végh József*nek a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1962. április 17-i felolvasó ülésén elhangzott „A nevezetesebb külföldi nyelvjárási szókincsgyűjtések és a magyar nyelvjárási szókincsarhivum terve” című nagy sikerű előadása és az azt követő széles körű vita törte meg a jeget. Ettől kezdve mind a szűkebb dialektológia, mind a magyar nyelvészet szakemberei odaálltak *Végh József* — a gyűjtésnek fáradságot nem kímélő legfőbb szervezője, irányítója, mondhatnánk: lelke — mellé, és hogy mennyire felkarolták ezt a sok tekintetben páratlanul szép munkát, azt az eddig megjelent földrajzinév-gyűjtések és más kötetek, dolgozatok, valamint a felhalmozódott rendkívül gazdag kéziratos anyag igazolja.

És hogyan jöttek létre az *országos találkozók*? 1963-ig a Magyar Néprajzi Társaság vándorgyűléseinek egyik napirendi pontjaként szerepelt az önkéntes gyűjtők tanácskozása. Ekkorra azonban — mindenekelőtt az önkéntes gyűjtések másik fáradhatatlan szervezőjének és irányítójának, *Morvay Péter*nek a buzgólkodása folytán — olyan nagyra emelkedett a gyűjtők száma, és olyan sok probléma merült fel a gyűjtés anyagával, módszerével, szervezetségével, valamint a gyűjtők szakmai képzésével és továbbképzésével stb. kapcsolatban, hogy szükségessé vált egy külön országos találkozó összehívása. Így került sor 1963. május 31-én, június 1-én és 2-án az önkéntes gyűjtők — első — tatai találkozására, amelyet a Magyar Néprajzi Társaság és a Magyar Nyelvtudományi Társaság rendezett Komárom megye s Tata város támogatásával. A dunántúli megyéknek, Pest, Nógrád és Heves megyének mintegy 150 önkéntes gyűjtője, valamint a nyelvészet és a néprajztudomány szakemberei gyűltek össze Tatán, hogy megvitassák a néprajzi és nyelvjárási gyűjtőmunka időszerű kérdéseit.

Erről a találkozóról többek között a következőket irtam annak idején a Magyar Nyelvőrben — talán nem árt idézni, hogy össze tudjuk hasonlítani a hetedik, kalocsai találkozóval, és hogy a mostanában bekapcsolódók is kapjanak némi ízelítőt az indulásról.

„Az értekezletet *Ortutay Gyula*, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke nyitotta meg. Előadásában méltatta az önkéntes gyűjtők eddigi eredményes munkáját (többőjüknek a dolgozata például önálló kötetben és folyóiratban látott napvilágot). Ezután a gyűjtés anyagával, módszerével kapcsolatos problémákról és szervezeti kérdésekről szólt. Kijelölte a gyűjtés legfontosabb feladatköreit, és megállapította, hogy mivel ma már hét-nyolcszázra tehető az önkéntes gyűjtők száma, kívánatos volna bizonyos decentralizáció: egy-egy vidék irányítását az illetékes múzeumok vállalhatnák magukra. Végül bejelentette, hogy a gyűjtés anyagi alapja is szí-

lárdabbá vált, az országos gyűjtés keretében ugyanis minden megye meghirdeti a pályázatát. Bárczi Géza, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke „Nyelvjáráskutatásunk újabb eredményei és jövő feladatai” című, igen érdekes előadásában áttekintette a magyar nyelvjárásgyűjtés múltját s a történeti nyelvjáráskutatás kibontakozását és eredményeit. Szólt a Magyar Nyelvjáráskutatás Atlasza jelentőségéről és ismertette igen hasznos elgondolásait a jelenleg kívánatos gyűjtésekről, azoknak a nagy magyar és finn nyelvtesóknek a példáját emelte ki, akik maguk is hosszú időn keresztül végeztek gyűjtő munkát, s nem utolsósorban ezeket is felhasználva lettek tudósokká. Mindenesetre ha a jelenlévők azelőtt el is csüggedtek, ha lebecsülő hangokat hallottak a nyelvjárásgyűjtéssel kapcsolatban, Bárczi Géza előadása után meggyőződhetnek róla, hogy a nyelvjárásgyűjtés minden szálával nyelvünk történetéhez és a nyelvtudományhoz kapcsolódik. Imre Samu, a Nyelvtudományi Intézet tudományos titkára korreferátumában arra mutatott rá nagyon meggyőzően, hogy a nyelvtesz és általában a nyelvjáráskutatás mit jelent a néprajz és más rokon tudományok számára. Deme László, a Nyelvtudományi Intézet főmunkatársa pedig arról szólt, hogy az önkéntes gyűjtés hosszú előzmények után most válhat igazán tömegmozgalommá és eredményessé, amikor a művelődéspolitikai feltételek minden téren megvannak. A néprajz tárgykörében Balassa Iván kandidátus a paraszti gazdálkodás néprajzi kutatásáról, Diószegi Vilmos kandidátus a néphit és a népszokások gyűjtéséről tartott előadást, Szolnok Lajos, a Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettese a tárgygyűjtés helyes módszeréről és Dégh Linda kandidátus a népköltészet s különösen a mondák följegyzéséről adott megszívlelendő útbaigazításokat. Az értekezlet résztvevői a továbbiakban arra is láthattak példát, hogy egy-egy önkéntes gyűjtő szorgalmas, hozzáértő munkával hogyan válik már-már szakemberré. Szakmailag igen megbízható, módszertanilag helyesen — és még hozzá érdekesen — megszerkesztett részleteket mutatott be a gyűjtésből Timaffy László (szigetközi pásztorbotok), Barsi Ernő (népdalok) és Koós Imre (a summások). A találkozóznak a gyűjtés számára kétségtelenül a legeredményesebb része volt a második napon megrendezett vita, tanácskozás, amelyet Morvay Péter, a Néprajzi Múzeum osztályvezető-helyettese és Végh József kandidátus vezetett. Értesültünk itt eredményekről (pl. Zala megyében befejezték a földrajzi nevek gyűjtését), tervekről, problémákról, megoldatlan kérdésekről, hallottuk a szakembereknek ez utóbbiak megoldására adott tanácsait stb. Mindenesetre arról győződhattunk meg, hogy bizhatunk az önkéntes gyűjtőkben és gyűjtésben. Az értekezlet központi gyűjtési feladatul — igen helyesen — a hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyagának és szókincsének, továbbá a termelőszövetkezeti gazdálkodásra történt áttérés következtében gyorsan kivesző földrajzi nevek összegyűjtését fogadta el. De felhivta a figyelmet a paraszti néphit és népszokások s a népköltészet hagyományok gyűjtésének fontosságára is, és természetesen — különösen a gyakorlottabb, képzetesebb gyűjtők számára — módot ad más nyelvjárási anyag összegyűjtésére, illetőleg más téma kidolgozására is... A jól sikerült találkozó a Kocs községben rendezett tanulmányi kirándulással fejeződött be. A találkozó — összefoglalóan — azt mutatta, hogy a remények kezdenek valóra válni, eredmény, siker formájában jelentkezni, s ha az itt kialakult terveket meg tudjuk valósítani, azt fejezzük be, amit Csüriék s a legjobb magyar nyelvtesók kezdeményeztek.”

2. Ezt követték a jobbára két évenként megrendezett, immár hagyományossá váló újabb találkozók (Zalaegerszeg, Kaposvár, Szeged, Szentendre, Sárospatak), amelyek egy-egy újabb állomást jelentenek az önkéntes gyűjtés történetében. Az eddigi legmagasabb pontot azonban — úgy vélem — a múlt év nyarán (augusztus 18 és 20 között) *Kalocsán* megrendezett VII. Országos Találkozón értük el. Vajon miért? Mi jellemezte — hosszú fejlődés eredményeként — e legutóbbi összejövetelünket? A következőkben erre a kérdésre kívánok válaszolni.

Mint a Magyar Nyelvtudományi Társaság nevében elmondott köszöntésemben kiemeltem, ezekre az országos találkozókra egyre inkább úgy jövünk, mint valami „nagy család” tagjai. A résztvevők, akiket népünk és anyanyelvünk szeretete hívott össze, szinte már hiányoznak egymásnak, és ha a munka és a vita hevében össze is koccannak néha, az mindenkor csak a családban szokásos összekoccanás. Mindez természetesen csak azért lehetséges, mert akik nem vállalták az áldozatos munkát és a „nagy család” „fegyelmét”, azok az évek során elmaradtak, a folyamatosan felzárkózó új, fiatal munkaerők viszont — alkalmazkodva a közösség által kialakított szokásokhoz, rendezhez — éppen olyan szívvel-lélekkel végzik teendőiket, mint a veteránok.

Es ha feltesszük a kérdést: mit tett eddig ez a nagy család? Akkor csak egy lehet a válaszuk: *sokat, nagyon sokat*. Legmesszebbre jutott a földrajzinév-gyűjtés. A Zala megyei kötetet (1964 után) — amelyről joggal állapította meg *Kázmér Miklós* a magyar helynévkutatást tárgyaló szemléjében, hogy korszakos jelentőségű: „Ilyen mennyiségű és minőségű szinkrón helynévanyagot, mintegy 30 000 nevet ekkora területről: 260 település, soha nem publikáltak a magyar névtan történetében” (MNY. LXIV. 114.) —, a baktalórántházai járás 19, illetőleg az egri járás 48 községének földrajzi neveit bemutató munkákat is (1967., ill. 1970.) a magunkénak mondhatjuk, és ez év elején a hatalmas Somogy megyei gyűjtés is napvilágot lát. Ha mindehhez hozzászámítjuk a már befejezett Vas és Győr-Sopron megyei gyűjtést, valamint az ország többi megyéjében is megindult gyűjtő munkát, akkor nem túlozunk, ha azt mondjuk: a földrajzinév-gyűjtés valósággal megtermékenyítette — és még inkább meg fogja termékenyíteni — a névtudományt. De — hogy az általam jobban ismert nyelvészetnél maradjak — fellendülőben van a személynevek gyűjtése és vizsgálata; önkéntes munkatársaink fáradozásából számos nyelvjárási, főleg (részleges vagy teljes) hangtani leírás nőtt ki; és hogy a hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyagának és szókincsének az összegyűjtése — amely különösen szorosan kapcsolódik a néprajzhoz — szintén egyre szélesedő mederben folyik, azt mutatja az e tárgy körben megjelent öt — igen gondosan megírt és megszerkesztett — módszertani útmutató füzet (a legutolsó: A hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyaga és szókincse 3., Hordás, nyomtatás, cséplés 2. rész. Írta *Balogh István* és *Végh József*. Szerkesztette *Morvay Péter*. Bp., 1973.).

Hadd emeljem ki azt is, hogy *hagyományos és modern* kapcsolódik össze a mi munkánkban, abban, hogy a néprajz és a nyelvtudomány foggott össze egymással egy tudományos és nemzeti szempontból egyaránt fontos feladat elvégzése érdekében. A hagyományt az jelenti, hogy például *Hunfalvy Pált* úgy tartjuk nyilván, mint az etnolingvisztika első magyarországi képviselőjét. Továbbá ismeretes, hogy *Csúry Bálint*nak és iskolájának, valamint *Mészöly Gedeonnak* és tanítványainak a kutatásaiban sohasem vált — és válik — külön a nyelvészet és a néprajz (ezt

a hagyományt őrzi — igen helyesen — a szegedi József Attila Tudományegyetem egyik szép évkönyve már a címében is: Néprajz és Nyelvtudomány), mint ahogy a finneknél is mindig együtt jelentkezik ez a két legnevezetibb tudomány.

Ugyanakkor tág teret ad ez a munka a legmodernebb — a komplex, egzakt stb. vizsgálatot előtérbe állító — törekvéseknek. Az etnolingvisztikát már említettem. De például a szociolingvisztikának is van mit kutatnia a tekintetben, hogy milyen származású, műveltségű stb. társadalmi rétegek, csoportok hogyan közelednek a köznyelv, pontosabban először a regionális köznyelv felé; miben nyilvánul meg és meddig tart náluk az úgynevezett kétnyelvűség stb.

Mindez azt mutatja, hogy az önkéntes gyűjtés jó úton halad. De van is mit tennünk: gyűjtés közben sem szabad elhanyagolnunk a *nevelő szempontot*: annak a megmutatását, hogy hogyan kell szemlélnünk, értékelnünk nyelvjárásainkat, és hogyan kell gondolkoznunk a nyelvjárás és a regionális köznyelv, a köznyelv, valamint az irodalmi nyelv viszonyáról. Egyet világosan éreztessünk mindig: nincs mit szégyellni a tájnyelvi beszédet, mert egy nyelvjárás sem valamilyen alsóbb rendű nyelvi réteg, hiszen az irodalmi és köznyelv is nyelvjárás(ok)ból lett. Ugyanakkor azt is meg kell láttatnunk, hogy van irodalmi nyelvünk, amelyen a könyveket, újságcikkeket olvashatjuk, illetőleg a rádiós és televíziós adásokat hallhatjuk, és hogy ezt kinek-kinek a hivatása, körülményei szerint illik megismerni és ha a helyzet úgy kívánja, illik élni is vele. A gazdasági, társadalmi stb. fejlődés visszavonhatatlanul a nyelvjárások visszaszorulásához vezet, ez azonban korántsem olyan gyors, mint ahogy egyesek még néhány évvel ezelőtt is elképzelték (egyébként több városunkban — Szeged, Debrecen, Kaposvár, Szombathely, Salgótarján stb. — éppen az utóbbi időben a regionális köznyelv táji jellege erősödik), és arra kell törekednünk, hogy az az íz, zamat, kifejezőerő, amely különösen a tájnyelvek szó- és kifejezőkészletében, valamint mondatfonetikai eszközeiben (hangsúly, hangsúlyozás stb.) megvan, föltétlenül átmentődjék köz- és irodalmi nyelvünkbe.

Végül, de nem utolsósorban kiemelkedett a kalocsai találkozó a tekintetben is, hogy az önkéntes gyűjtők teljesen *kiértelt dolgozatokkal* álltak elő, és előadásmódjuk is olyan volt, hogy — véleményem szerint — minden változtatás nélkül megjelenhetnének a megfelelő folyóiratban (csak példaként említem meg *Hagymási Sándor* és *Kuczky Károly* szép munkáját). Az előadásokat követő, illetőleg a munkamódszereket megtárgyaló viták is világosan megmutatták, hogy gyűjtőink igazi, ideális vitapartnerekké nőttek ki magukat. Ez a találkozó azt is egyértelműen igazolta, hogy az önkéntes gyűjtők a szóban forgó tudományok szakembereivel mintaszerűen együtt tudnak dolgozni a gyűjtés előkészítésében, lefolytatásában, az anyag feldolgozásában, majd megjelentetésében, de a módszerek, a dolgozatok megvitatásában is.

3. És most lássuk az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtők VII. Országos Találkozójának a közelebbi *programját*. A gyűjtőtálálkozót a Magyar Néprajzi Társaság, a Magyar Nyelvtudományi Társaság, a Néprajzi Múzeum, az MTA Nyelvtudományi Intézete és az MTA Néprajzi Kutató Csoportja rendezte meg a KISZ Központi Bizottságának, a Hazafias Népfront Honismereti Bizottságának, valamint Bács-Kiskun megye és Kalocsa város Tanácsának a támogatásával, a IV. Dunamenti Folklór Fesztivál keretében.

A négy félnap napirendje a következőképpen alakult. Az első alkalommal *Madarász László* megyei tanácselnökhelyettes üdvözlő szavai után *dr. Ortutay Gyula*, a Magyar Néprajzi Társaság elnöke mondta el mindig tanulságos és építő megnyitó beszédét. Ezután a gyűjtőmozgalmat patronáló országos intézmények képviselői köszöntötték a találkozót: a Művelődésügyi Minisztérium nevében *dr. Simó Jenő* miniszterhelyettes, a Magyar Nyelvtudományi Társaság nevében *dr. Szathmári István* főtítkár, a KISZ Központi Bizottsága nevében *dr. Tóth Pál* osztályvezető. Ezen a délelőttön hangzott el még két előadás. *Dr. Morvay Péter* ny. múzeumi osztályvezető-helyettes, a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztályának elnöke „Hűsz országos néprajzi gyűjtőpályázat (1952—1972.) eredményei és tanulságai” címen mondta el értékelő és egyben távlatokat nyitó előadását. *Dr. Hoffmann Tamás*, a Néprajzi Múzeum főigazgatója, a Magyar Néprajzi Társaság alelnöke pedig „Az Országos Szabadtéri Néprajzi Múzeum és az önkéntes gyűjtők” címen mutatott rá arra, mennyire kell vigyázni népünk korábbi életének megmaradt tárgyi emlékeire. Az első összejövetel kedves jelenettel fejeződött be: *dr. Ortutay Gyula* az 1973. évi Sebestyén Gyula emlékérmét átadta a legkiválóbb önkéntes néprajzi gyűjtőknek.

Délután *dr. Nyíri Antal* egyetemi tanár (Szeged) elnökletével a már említett két mintaszerű — önkéntes gyűjtőktől származó — előadást hallgattuk meg. *Kuczy Károly* gimnáziumi igazgatóhelyettes (Kalocsa) „Az ember és a táj kapcsolata Kalocsa környékének földrajzi neveiben”, *Hagyási Sándor* ny. agronómus (Mezőtúr) pedig „Az aratás hagyományai és műszökincse Túrkevéen” címen ismertette stilsztikailag is szépen megformált gyűjtési eredményeit. A felkért hozzászólók (az előbbiekhöz: *dr. Inczei Géza* tanszékvezető főiskolai tanár, Szeged és *dr. Mező András* főiskolai adjunktus, Nyíregyháza; — az utóbbihoz: *dr. Végh József*, az MTA Nyelvtudományi Intézetének főmunkatársa és *dr. Várkonyi Imre* tanítóképzőintézetű igazgató, Kaposvár) valóságos kiselőadásban méltatták az előadások érdemeit, és mondták el saját elgondolásait.

A második nap délelőttjén *dr. Bálint Sándor* ny. egyetemi tanár (Szeged) elnökletével került sor *Balogh László* tanárnak (Rohod) igen tanulságos módszertani előadására: „Az 1973. évi Szabolcs-Szatmár megyei 1848-as néphagyománygyűjtés és módszertani tanulságai”, majd *Fehér Zoltán* tanár (Bátya) érdekes gyűjtésének és feldolgozásának a bemutatására: „Rölvadások Bács-Kiskun megyében”. Mint felkért hozzászóló az előbbi *dr. Katona Imre* egyetemi docens, a Magyar Néprajzi Társaság Folklor Szakosztályának elnöke, az utóbbi *dr. Pócs Éva*, az MTA Néprajzi Kutató Csoportjának munkatársa világította meg a szaktudomány szemszögéből.

Az utolsó félnapon rendezte meg a szervező bizottság az úgynevezett „Szabad fórum”-ot, vagyis ekkor hangzottak el a beszámolók, felszólalások stb. *Dr. Balassa Ivánnak*, a Magyar Néprajzi Társaság ügyvezető alelnökének az elnökletével az első felszólalók a következők voltak: *dr. Szilágyi Miklós* múzeumi igazgató, Cegléd („A kismúzeumok problémái”), *dr. Szege Bálint*, a SzNM adminisztratív igazgatója („A Néprajzi Múzeum és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tárgygyűjtő expedíciói és kérdőíves gyűjtései”) és *Újváryné dr. Kerégyártó Adrienne* tudományos kutató („Szakkörlátogatási tapasztalatok”). A Szabad Fórum vitáját *dr. Morvay Péter* és *dr. Végh József* vezette (egyébként minden korábbi előadást is — mint fentebb utaltam rá — élénk és tanulságos vita követett). A gazdag

program és igen sikeres találkozó dr. Balassa Iván zárószavaival ért véget.

Hadd említsem meg végül, hogy összejövetelünket a népművészeti mestereinek ünnepi műsora, a Folklor Fesztivál táncgyűtteseinek bemutatói, a városban rendezett kiállítások, a Városi Tanács meleg hangú fogadása, a fehérasztal melletti beszélgetések és a Petőfi-emlékhelyekre (Kiskőrös, Szalkszentmárton) rendezett tanulmányi kirándulás tette még kedvesebbé, még emlékezetesebbé. Köszönet mindezért a Városi Tanácsnak és valamennyi kollégánknak, akinek bármi része volt e szép találkozó megrendezésében.

4. A kalocsai találkozó megmutatta, hogy az önkéntes gyűjtők áldozatos munkájának és az illetékes tudományok szakembereivel való összefogásának felbecsülhetetlenek az eredményei. Van eredmény, de van tennivaló is bőven. Folytassuk hát munkánkat — ha lehet — még nagyobb erővel, anyanyelvünk, a mi „nagycsaládunk” és a magunk örömeire.

Dr. Szathmári István

Műemlékeink hasznosítása¹

Meggyőződésem, hogy a műemlékvédelem fejlődésének jelenlegi szakaszában a műemlékek hasznosítása jelenti az egyik legnagyobb gondot. A műemlékvédelemmel kapcsolatos kutató, feltáró, helyreállító munkának a legjobbjai vannak itt ezen a konferencián, de a hozzászólások azért mindig azzal végződnek, hogy megtaláltuk, tervbe vettük a megvédését, helyreállítását, de hát mi lesz azután? Én azt hiszem, hogy talán úgy lehetne ezt a kérdést előrevinni, ha a tanácskozásokba bevonnánk néhány gazdasági szakembert is. Érzésem szerint nem olyan kirívó a helyzet, mint ezelőtt 10–15 évvel, de még ma is szemben állnak egymással a műemlékvédelmi és a gazdasági szakemberek. Ez a szembenállás, ha nem is éles, de azért megvan és ezt kellene valami ügyes stratégiával, taktikával leszerelni. Biztos, hogy nem könnyű probléma, de nekünk, akik a műemlékvédelemben a múlt haladó hagyományait, építészeti, művészeti emlékeit látjuk, nem lehet figyelmen kívül hagynunk, hogy van egy adott gazdasági konstrukció, egy adott finanszírozási rendszer, egy adott vállalati érdekeltségi rendszer és adott szervezeti forma, s azt hiszem nekünk ott kellene előrelépünk, hogy ezeket a finanszírozási-, vállalati- és szervezeti rendszereket megismerjük és megtaláljuk a reális lehetőségét annak, hogy ezekben a rendszerekbe a mi célkitűzéseinket bele tudjuk illeszteni. Ezzel kapcsolatban két gondolatkörrrel szeretnék foglalkozni, egyrészt a *kastélyoknak*-, másrészt a *népi építészeti emlékek hasznosításával*. (Előrebocsátom, hogy nem a nemzetközi idegenforgalmi hasznosításra gondolok.)

A gondolatot az vetette fel bennem, hogy — amint azt a Somogy megyei elvtársak elmondták, és más megvéből is vannak értesüléseink — tíz évvel ezelőtt először ki kellett raknunk a műemléképületekből a lakókat, vagy a funkciózó szerveket, ma azonban a gazdasági fellendülés következtében akár kulturális szervről, akár állami gazdaságról, vagy termelőszövetkezeztől van szó, már új épületeket építenek. (Más kérdés, hogy azért építenek új épületeket, mert ezek a régi műemléki épületek, a használat következtében 20–30 év alatt mindenféle tatarozás nélküli tönkre is mentek.) Jelen pillanatban olyan lehetőség van tehát, hogy üres, viszonylag még használható épületek állnak a műemlékvédelem rendelkezésére. Ismert,

¹A Műemléki Albizottságok VII. Országos Értekezletén, Kaposvárott elhangzott felszólalás. A tanácskozáson elhangzottakból a Honismereti Híradó 1973. 3–4., és az 1974. 1. száma már közölt részleteket.

hogy nálunk a belföldi turizmussal meglehetősen komoly problémák vannak. Különösen áll ez az ifjúsági turizmusra. Én magam is dolgozom a Hazafias Népfront Honismereti Bizottságában, s az a véleményem, hogy nálunk a fiatalság az úgynevezett „divatos turizmus”-t űzi, iskolai kirándulásokat szerveznek az ismerős helyekre, Balaton, Visegrád, Pécs, Sopron és ezzel szinte vége is van. Az egyéni, vagy apró csoportok ifjúsági turizmusáról nem is beszélhetünk. Az aki például ismeri belső Somogyot, az tudja, hogy ezek a területek rendkívül szépek, és itt lehet szervezni *igazi honismeretet*, s nem pedig Balatonföldváron vagy Balatonlellén, ahol nemzetközi társaság van. A mi ifjúságunk csak úgy tudja elképzelni az ifjúsági turizmust, hogy a Balaton mellett a legelőkelőbb helyen üdüljön, vagy szórakozzék.

Az a javaslatom, hogy első lépésként *a most kiürített kastélyokban* (tehát amelyek még viszonylag használható állapotban vannak) *ifjúsági turista szállást kellene berendezni a legegyszerűbb körülmények megteremtésével*. Erre ugyanis megvan a lehetőség. A belföldi turizmus fellendítésére és az ifjúsági turizmusra vonatkozóan kormányhatározat is van, amelynek végrehajtásához jelentős anyagi eszközök állnak rendelkezésre.

Azt hiszem megérné, ha az első lépésben kiválasztanánk 18–20 olyan kastélyt, amelyet azonnal be lehet rendezni, egészen egyszerű vaságyakkal és felszereléssel, s ezeket a Honismereti Szakkörök útján egy-egy túra-tervvel fel lehetne használni ifjúsági országjárás céljára. A problémát ebben a javaslatban csupán az okozza,

A nagycenki kastély

Az épületet most állítják helyre. A főépületben már 1973-ban megnyílt a *Széchenyi emlékmúzeum* és a *Széchenyi és a közlekedés* c. kiállítás. A gazdasági épületrészben a Ménőszpontosító Állomás és a lovasiskola, a „Széchenyi István” szárnyban a Vízügyi Dokumentációs Központ, az un. Vörös Kastélyban pedig vendéglátóipari létesítmény kapott, illetve kap helyet (Dobos L. felvétele)

A nagytétényi Rudnyánszky-kastély (A „Kastélymúzeum”)

Elsősorban bútorkiallitásokra szolgáló múzeum, kisebb részében gyógypedagógiai nevelőintézet működik (Dobos L. felvétele)

hogy az üzemeltető vállalatok ezt nem szívesen vállalják, mert ez a megoldás nem kifizetődő. Néhány gazdasági és szervezési szakemberrel összeülhetnénk és megtárgyalhatnánk ezt a tervet.

A másik téma amivel foglalkozni szeretnék a *nepi műemlékek kérdése*. Az a véleményem, hogy ebbe a témába feltétlenül be kell kapcsolnunk a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsát és az Állami Gazdaságok Országos Központját is. Ma már bizonyos ugyanis, hogy a területeken néhány vonatkozásban a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa, valamint a termelőszövetkezetek mecénásokként lépnek fel. Tudok néhány ilyen példát. De azt még nem hallottam, hogy a múlt emlékeinek megőrzése éppúgy a termelőszövetkezeti mozgalom feladata is lenne, mint ahogy a szocialista iparra hárul az ipari műemlékek és az ipari múzeumok fenntartása, alapítása és védelme. Én azt hiszem meg kellene próbálni, hogy a termelőszövetkezetekkel és az állami gazdaságokkal szorosabbá tegyünk a kapcsolatokat, úgy gondolom, hogy tudnának és akarnának is segíteni.

Befejezésül megismétlem: jó volna, ha ez a sok hozzáértés és kezdeményezés kiegészülne olyan gazdasági szakembergárdával, amely ezt a tudományos, történeti, művészeti ismeretanyagot és elképzelést gazdasági alapokra tudja helyezni és megtalálja a hasznosítás útjait, mert én mint gazdasági ember hiszek abban, hogy ennek jelenleg is vannak kihasználatlan lehetőségei.

Dr. Nagy Gyula

Beszámoló az önkéntes fejfagyűjtők tanácskozásáról

A református temetőekben található, változatos formájú és díszítésű, fából faragott sírjelek mindig élénken foglalkoztatták a néprajztudomány szakembereit. Eredetükkel és jelentőségükkel kapcsolatban számos elméletet ismerünk, jonéhány temetőről igen részletes feldozásokat találhatunk a szakirodalomban, ezek az adatok azonban még korántsem elégségesek ahhoz, hogy összefüggő képet alkossunk a fából faragott sírjelek kialakulásáról, elterjedéséről, díszítményeik jelképrendszeréről.

Éppen ezért rendkívül öröndetes, hogy az utóbbi években nem csak a néprajztudomány, de a műemlékvédelem szakemberei, valamint az önkéntes néprajzi gyűjtők is fokozottan érdeklődnek a fából faragott sírjelek és általában a temetővel kapcsolatos néprajzi témák iránt. A különféle jellegű kezdeményezések összehangolása érdekében a *Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztálya*, valamint *HNF Honismereti Bizottsága* 1973. december 8-án megszervezte a temetők néprajzi hagyományával foglalkozó önkéntes gyűjtők tanácskozását.

Dr. Morvay Péter, az Önkéntes Gyűjtő Szakosztály elnöke bevezetőjében változta a temetői fejfák megismerésére, kutatására és védelmére vonatkozó munkákat és kezdeményezéseket s hangsúlyozta az önkéntes gyűjtők által készített, a temetők néprajzával foglalkozó pályamunkák jelentőségét.

Ordasi temetőrészlet

Mezősávási fejfa részlete
(Diszítését érdemes összehasonlítani az István király szarkofágján lévő rozettával)

és igyekezett kiterjeszteni az ország egész területére a temetők és a sírjelek néprajzi kutatását. A kérdőíves gyűjtések — a Refromátus Egyház Gyűjteményi Igazgatóságának kérdőíves akciója, a *Diószegi Vilmos* által kezdeményezett és szervezett néphit-topográfia munkája, s nem utolsó sorban az évente megismételt gyűjtőpályázati téma-ajánlások — jelentős számú és igen értékes pályamunkákat eredményeztek az ország különböző vidékeiről (megemlítem itt néhai *Zentai János*, *Kormos László*, *Timaffy László*, néhai *Kirner Bertalan*, *Márton László*, *Makra Sándor*, *Grieneusz Tamás*, *Vaska Miklós*, *Vöö Imre*, *Burgyán Miklós*, valamint *Szilágyi Elek* kiemelkedő munkásságát), s egyúttal több hely kiindulópontja lett intenzív regionális kutatások kibontakozásának."

Beszámolt továbbá arról is, hogy a Műemléki Albizottságok Kaposvárott megrendezett VII. Országos Értekezletén hangsúlyozottan foglalkoztak a temetők és a temetőkben levő művészeti értékek megőrzésének kérdésével.

Zentai Tünde, a Néprajzi Múzeum munkatársa tájékoztatta a tanácskozás résztvevőit a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban bemutatásra kerülő temetőkkel kapcsolatos szakmai kérdésekről és a tervezett megoldásokról. Elmondta, hogy a temetők elhelyezésénél elsősorban a népi építészeti objektumok bemutatásánál alkalmazott, tájegységenkénti elrendezést igyekeztek követni. Ezzel kapcsolatban

„A néprajz önkéntes és hivatásos művelőinek nagymúltú együttműködése — mondotta *Morvay Péter* — ezen a téren is igen becses eredményeket hozott. A jelenlévők előtt ismeretes, hogy a temetők pusztuló néprajzi értékeinek megmentéséért még az első világháború előtt milyen sokat tett a rajztanár *Torbágyi Novák József* és a kitűnő szervezői képességű író, az öt kötetes Magyar Népművészet létrehozója, *Malonyay Dezső*. Azt is jól tudjuk, hogy a hivatásos kutatók közül, a két világháború között és azután is — különösen *Viski Károly* és *Győrffy István* példája nyomán — *Domanovszky György*, *Lükő Gábor*, *Balassa Iván* (s másokkal együtt jómagam is) igyekeztünk tovább vinni ennek a fontos témakörnek a kutatását is.

Ezeknek a kezdeményezéseknek folytatásaként — amelyekbe beletartozik *Illyés Endrének* Debreceni Kollégiumból, *Ujszászi Kálmánnak* Sárospataki Kollégium faluszemináriumából kiindult, és igen becses eredményeket hozó szervező tevékenysége is —, az ötvenes évek elejétől a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából irányított és a Néprajzi Társaság által támogatott önkéntes gyűjtőmozgalom tartotta ébren

problémát jelentett azonban, hogy egy-egy tájegység többféle felekezetet képvisel, ezért a katolikus temetőt egy helyen, a „Balatonfelvidék” tájegységében alakítják ki s ide kerülnek a Nyugat-Dunántúlról, a Kisalföldről, a Balaton-felvidékről, Nógrád-ból, valamint a Mezőkövesd környékéről származó katolikus sírkeresztek, számszerint kb. 40—50 db.

A református temetők telepítése több részletben történik. A már felépült „Felső-Tiszavidék” tájegységéhez tartozó temetőben a szatmárcsekei fejfák kapnak helyet, nemcsak azért, mert ezek reprezentálják legjobban a vidék fejfáit, de azért is, mert a tájegységen belül itt található a legszebb formájú, legmonumentálisabb darabok. Külön kis temetőrészlet kerül a „Zemplén-Abaúj” tájegységhez, itt láthatók majd Telkibánya, Abaujvár jellegzetes fejfátípusai. Egy-egy nagyobb temetőbe kerülnek a „Nagyalföld”, valamint a „Déldunántúl”-i tájegység református sírjelei. A Szentendrei Szabadtéri Múzeumban végülis mintegy 100. református temető kb. 140 sírjele kerül bemutatásra.

Beszámolója végén *Zentai Tünde* elmondta még, hogy hacsak mód van rá, eredeti fejfákat hoznak fel a múzeumba, s csak akkor készíttetnek újat, ha a temetőben már nem találnak alkalmas állapotban levőt. Ilyenkor a hitelesség érdekében rendszerint helybéli faragók készítik el számukra a múzeumi darabokat.

Csalog Zsolt, tudományos kutató a Néprajzi Atlasz munkálatainak keretében folyó fejfakutatásokról adott tájékoztatást. Elmondta, hogy a közel négyszáz kutatópont — amiből azonban csak mintegy 200 a református — sajnálatosan kevés ahhoz, hogy a rendkívül formagazdag fejfák különböző típusainak pontos elterjedését megnyugtató módon fel lehessen vázolni. Így az a helyzet alakult ki, hogy az elkészített térkép ad ugyan egy általános áttekintést a magyar fejfák főbb típusairól és ezek területi elterjedéséről, de nagyon sok olyan dolog nem szerepel rajta, amit a tudomány más forrásokból már ismert. *Csalog Zsolt* beszélt a fejfák tipologizálásának nehézségeiről, valamint arról, hogy vizsgálódásai során megkülönböztetett egy területileg jobban körülhatárolható, „fiatalabb” fejfátípust (az ún. csónakalakút és a gombosfejűt), míg az archaikusabb típusok (mint az ún. kopjafa és az emberalakú fajfa) teljesen esetlegesen kerülnek elő a magyar nyelvterület bármelyik pontján.

Dr. Mándoki László, a Pécsi Janus Pannonius Múzeumban folyó fejfakutatásról s a nemrég tragikusan elhunyt *Zentai János* által létrehozott Fejfa-Archívumról számolt be. A hatalmas munkával összeállított Archivum jelenleg 800 temetőből, mintegy 6500 fejfa-fényképet és 400 színes dia-felvételt tartalmaz, mégpedig nem csak Magyarországról, hanem Románia, Jugoszlávia és Szlovákia református magyarok által lakott községeiből is. *Zentai János* egy-egy temetőben a fejfák valamennyi típusát lefényképezte, néhányban statisztikailag dolgozta fel az összes előforduló sírjelet. Ezen kívül megtalálható a pécsi Fejfa-Archívumban a témával kapcsolatos teljes magyarországi és jelentős mennyiségű nemzetközi szakirodalom is. A fejfák-ról készült fényképeket lyukkártyás módszerrel tartják nyilván.

Az Archivumban való dokumentáláson kívül foglalkoznak a fejfák összegyűjtésével és megőrzésével is, a pécsi Néprajzi Gyűjteményben jelenleg 120 fejfa található. Emellett megszervezték — Mohácson a szerb, Pécsen pedig a zsidó — sírjelek szabadtéri bemutatását, s most válogatják a muzeális jellegű katolikus temető anyagát is.

A néprajzi szakemberek tájékoztatói után az önkéntes gyűjtők és különféle intézmények képviselői számoltak be munkájukról és terveikről.

Páska Csaba építész-mérnök elmondta, hogy 1972-ben nagyobb létszámú munkacsoporttal kidolgoztak egy igen részletes kérdőívet a temetői sírjelek egységes és szervezett gyűjtéséhez. Munkamódszerük lényeges eleme, hogy a fejfákról azonos léptékű, műszakilag megszerkesztett rajzokat készítenek, továbbá hogy lefényképezik és lerajzolják egy-egy temető összes fejfáját, s megjelölik helyüket a temető

pontos helyszínrajzán. A rendkívül sok időt és energiát igénylő felmérést jelenleg az ócsai temetőben végzik.

Dr. Fabinyi Tibor, evangélikus teológiai tanár arról beszélt, hogy az evangélikus egyház mindeddig nem fordított kellő figyelmet a temetők néprajzi, helytörténeti értéküknek feltárására, összegyűjtésére. Ugyanakkor reményét fejezte ki, hogy az Egyháztörténeti Szakcsoporton belül, 1973-ban megalakult néprajzi alcsoport tevékenysége nyomán növekedni fog a vidéki lelkesek néprajz iránti érdeklődése és aktivitása. Erre annál is inkább számíthatunk — mondotta — mivel a néprajzi alcsoport tevékenységében olyanok is részt vesznek, akik már a korábbiakban is folytattak helytörténeti, vagy néprajzi gyűjtőmunkát.

Dr. Filep Antal a MTA Néprajzi Kutató Csoportjának munkatársa arról számolt be, hogy „a hazai temetőállomány és sírjelállomány áttekintésére és megvédésére” munkabizottság jött létre. Az Országos Műemléki Felügyelőség vállalta az „organizátor” szerepét és elhatározták, hogy az egész országra kiterjedően felméri a temetők művészeti értékeit. Első lépésként kidolgoztak egy 21 pontból álló kérdőívet s ennek alapján — az önkéntes gyűjtők és különféle intézmények bevonásával — 1974 nyarán kezdik meg a munkát.

Wirth Péter az Országos Műemléki Felügyelőség munkatársa a temetők védelmének sajátos problémáiról és az ezzel kapcsolatos tervekről beszélt. A temetők, illetve a különböző sírjelek eddig a műemlékvédelem határterületére szorultak, mert „néhezen húzhatók rájuk a műemlékvédelem jogi és szakmai definíciói, lévén többé-kevésbé romlandó anyagból készített és gyakran sajnos elmozdítható objektumok”. Hosszú ideig csupán egyetlen védetté nyilvánított temetőkön volt, a balatonudvari, s ez éven került sor az országos hírű szatmárcsekei református temető védelmére. De amint *Wirth Péter* elmondta, a védetté nyilvánítás önmagában még nem jelent végleges megoldást, mert ez „senkit sem akadályozott meg abban, hogy sírköveket rongálja, a temető sarkához új buszmegállót, vagy a temető területére új, izléstelen ravatalozót építsen.”.

Az OMF munkatársa szerint a temetői fejfákat csak nagyon körülményes és költséges eljárással lehet konzerválni, például a szatmárcsekei temető mintegy 540 fejfájának a tényleges védelme jelentős összeget jelent. Ezért évenként legfeljebb egy temetővel tudnak foglalkozni, s az a távolabbi céljuk, hogy az országban mintegy 10—15 arra érdemes temetőt vesznek védelembe. Ezeknek a temetőknek a kiválasztásához kérte a néprajzi gyűjtők és a honismereti munkások segítségét.

Márton László fényképész, kiváló önkéntes gyűjtő Békés községben végzett fejfagyűjtéséről beszélt, amelyből pályamunkát is készített. Tizenkét esztendővel ez előtt fényképezte le a békési fejfákat, de ma már egyetlen darab sincs belőlük, mert részben elkorhadtak, nagyobb részüket pedig elhordták tűzifának. Elmondta a jelenlévőknek, hogyan készítik Békésen a fejfát és kitűnő fényképekkel be is mutatta a különböző műveleteket.

Dr. Timaffy László tanár a tizenöt esztendeje folytatott kislétföldi fejfagyűjtéséről beszélt, melynek anyagából már több tanulmány is napvilágot látott. Ő is megemlítette a fából készült sírjelek rohamos pusztulását és emiatt azt a módszert követte, hogy egy-egy temetőkert valamennyi síremlékéről fényképet készítet. Elmondta, hogy gyűjtései és kutatásai alapján 8—10 főtípust tudott megkülönböztetni a vizsgált terület sírkeresztjei és fejfái között.

A temetői sírjelek önkéntes gyűjtőinek tanácskozása feltétlenül hasznos és tartalmas esemény volt, a további munkákra vonatkozóan sok jó ötlet hangzott el, s bizonyára néhány belső elhatározás is megszületett. A főlészóalásokból egyértelműen kiderült, hogy a fejfák gyűjtésének többféle módja képzelhető el. A legegyszerűbb, szinte csak tájékoztató jellegű felmérésnek, a kérdőív¹ segítségével vég-

¹ Lásd a GYŰJTESI UTMUTATÓK rovatban.

zett részletesebb gyűjtésnek s az egy-egy temető minden egyes fejfájára kiterjedő, mélyfúrás-jellegű kutatásnak egyaránt megvan a maga létjogosultsága és haszna.

Ugyanakkor az is kiderült a tanácskozáson elhangzottakból, hogy a különféle intézményeknél, illetve az ország különböző vidékein folyó munkák között nincs meg a kellő összhang. Emiatt nemegyszer előfordul, hogy ugyanazt a temetőt egymástól függetlenül többen is felméri, ami ugyan még nem volna nagy baj, de ugyanakkor más temetőkből úgy kerülnek tűzre a fejfák, hogy nem őrizte meg emléküket és képüket senki.

Úgy gondolom, hogy a munka összehangolásának az lehetne az első lépése, ha a pécsi Fejfa Archivum *helynévmutatója* (kiegészítve az egy-egy helységről származó anyag mennyiségére és jellegére történő utalásokkal) eljuthatna minden érdekelt gyűjtőhöz s természetesen a gyűjtők is tájékoztatnák az Archivumot, hogy hol és mit gyűjtöttek. Ez már önmagában véve is élő kapcsolatot jelentene, amit a későbbiekben fokozatosan tovább lehetne fejleszteni.

Halász Péter

Alsórákos (Háromszék) kopjafák

A vajai Vay Ádám Múzeum Baráti Köre

1967-ben alakult meg a Vay Ádám Múzeum Baráti Köre. Az azóta eltelt idő nem sok egy egyesület életében, mégsem érdektelen visszatekinteni a kör eddigi tevékenységére, részben a számvetés, részben a további útkeresés szándékával.

A kör alakulása idején még maga a múzeum is igen fiatal volt, alig három évvel azelőtt nyílt meg. A múzeum látogatói, támogatói körében felvetődött az a gondolat, hogy a múzeum tevékenységének hatékonyabbá tétele végett szervezni kellene egy olyan társadalmi egyesületet, amely szervezeti keretek között fejtené ki segítségét, támogatását. E spontán kezdeményezésből született meg a *Vay Ádám Múzeum Baráti Köre*, amelyet az egyesületekről szóló 1955. évi 18. sz. tvr. alapján a Baktalórántházi Járási Tanács VB Igazgatási Osztálya 1967 októberében nyilván-
tartásba vett és működését engedélyezte.

A baráti kör célját és feladatát az alapszabály a következőképpen rögzíti.

— Az egyesület célja, hogy a helyi és a járási pártszervezetek segítségével, a helyi és a járási tanácsi és művelődési szervekkel együttműködve széles körű társadalmi bázisa legyen annak a művelődéspolitikának, amely a hagyományokat megbecsülve, a marxista világnézetű szocialista tudatformálást tűzte ki célul, és ennek érdekében hatékonyan segítse a Vay Ádám Múzeum ilyen irányú kulturális tevékenységét. (Alapszabály 7. pont.)

— Az egyesület céljainak megvalósítása érdekében feladatának tekinti, hogy népszerűsítse a múzeum munkáját. (Alapszabály 8. pont.)

— A kiállítások, ismeretterjesztő előadások látogatására közönséget szervez (Alapszabály 9. pont.)

— Részt vesz a muzeális tárgyak felderítésében, gyűjtésében, régészeti leletek bejelentésében. (Alapszabály 10. pont.)

— A múzeum tudományos és alkotó munkájának elősegítése érdekében kiadványsorozatot indít. (Alapszabály 11. pont.)

— Ápolja a belföldi és külföldi rokonintézményekkel való kapcsolatot. (Alapszabály 12. pont.)

Az egyesületnek tagja lehet minden haladó gondolkozású dolgozó, aki a múzeumgy, a múzeumi munka iránt érdeklődik és azt az alapszabály célkitűzései szerint elő kívánja segíteni; pártolótagnak jogi személyek (községi tanácsok, állami gazdaságok, termelőszövetkezetek, fogyasztási és értékesítő szövetkezetek, ktsz-ek stb.) is beléphetnek. (Alapszabály 13. és 15. pont.)

1972-ig összesen 761-en léptek be a baráti körbe. Ezek között vannak törzstagok, akik évről évre megújítják tagságukat és vannak alkalmi belépők, akik múzeumlátogatásuk során csatlakoznak a tagsághoz, de belépésük gyakran formális s rendszerint egy évre szól. A tagok zöme helybeli és Szabolcs-Szatmár megyei, arányuk 92 százalék. A további 8 százalék a fővárosból, Baranya, Borsod, Komárom, Nógrád, Pest, Tolna és Zala megyéből toborzódott, és van a baráti körnek 9 külföldi tagja is. A foglalkozások szerinti megoszlásban legnagyobb a tsz-dolgozók aránya (65 százalék), az értelmiségiek aránya 25 százalék, míg a tagság 10 százaléka munkásokból, iskolai tanulókból, jogi személyekből tevődik össze.

Az alakulás óta eltelt idő azt igazolja, hogy a baráti kör alkalmas keret a múzeumi munka iránt érdeklődő és e munkát segíteni kész közösség tömörítésére, s az egyesületi közösség eredményesen valósította meg az alapszabály célkitűzéseit. A múzeum segítésének fő tartalma a tagok cselekvő közreműködése volt. Ez kiterjedt a gyűjtemény gyarapítására, a kiállítások és népművelési előadások közönségének szervezésére. Néhányan idegen nyelvű levelek és szakcikk fordítását vállalták, többen gépkocsijukkal ki- és visszazállították az előadókat, a művészvendégeket. A tagdíjak és felülfizetések pedig anyagi alapot adtak különböző kiadványok

költségeinek fedezésére. Mindezen tevékenység mellett az egyesület gyümölcsöző kapcsolatot tartott fenn a hazai és külföldi rokonintézményekkel.

A gyűjtemény gyarapítása terén elsősorban a néprajzi tárgyak gyűjtésével végzett számottevő munkát a kör tagsága. 1972-ig összesen 151 néprajzi tárgyat gyűjtöttek és adományoztak a múzeumnak. A fotótárat *Karabin Istvánnak*, a baráti kör eperjesi tagjának a felvidéki kuruc- és Rákóczi-emlékhelyekről készített felvételei gazdagították, s ugyancsak ő ajándékozta a múzeumnak *II. Rákóczi Ferenc* vadászimádságának díszes, kéziratos másolatát.

A franciaországi magyarság Rákóczi-hagyományápolásáról, a minden év szeptemberében megrendezett verresi Rákóczi-emlékünnepegről küldött rendszeres tudósítást és fotóanyagot a vigneuxi *Zilber, A.*, aki a távoltság ellenére is leikes barátja és támogatója a Vay Ádám Múzeumnak. Az adattárat a kör tagjainak témagyűjtései gyarapították. Értékes és bőséges anyagot gyűjtöttek a Tanácsköztársaság helyi és járási emlékeire és az 1945-ös felszabadulás eseményeire vonatkozóan. A néprajzi témagyűjtés során lejegyezték a helyi lakodalmas szokásokat, a különféle népi gyógy módokat és babonás hiedelmeket. A múzeum könyvállományát *Köpeczi Béla* közel ötszáz kötet könyv ajándékozásával bővítette.

A gyűjtemény gyarapításán kívül jelentős munkát végeztek a kör tagjai a kiállításokat és ismeretterjesztő előadások közönségének szervezésével, 1972-ig a nyolc állandó kiállításon kívül 47 időszak- és vándorkiállítást rendezett a múzeum és ezeket a tagok nemcsak rendszeresen látogatták, hanem közülük többen csoportos látogatást is szerveztek a termelészövetkezeti tagok részére. A távolabb élő tagok közül *Kiss Gyula*, a szombathelyi tanítóképző intézet tanára hozta el hallgatóinak egy csoportját szabolcs-szatmári körútra és ennek során a vajai múzeum megtekintésére. A baráti kör tagságának számottevő szerepe van abban, hogy a múzeum látogatóinak száma állandóan emelkedik s már megközelíti a 25 ezret. A kör helybéli tagjai közül sokan eljártak és más hallgatókat is toboroztak a múzeum ismeretterjesztő előadásaira, sőt némelyik kiváló előadó a közeli helységekben lakó tagokat is ide vonzotta. 1967 és 1972 között 83 előadást rendezett a múzeum, s hogy ezek látogatottsági ága 61 fő volt, abban a baráti kör tagjai közönszervező munkájának is része van. Az ismeretterjesztő program keretében a baráti kör más intézmények — a helyi diákotthon és a Béke Termelészövetkezet, továbbá a megyei művelődési központ és a megyei könyvtár — segítségével négy „megyejáró” kirándulást szervezett a történeti és irodalmi emlékhelyek megtekintésére. Ezek a kirándulások az ismeretterjesztés mellett igen hasznosan gyarapították a múzeum tárgyi gyűjteményanyagát.

Eredményesen munkálkodott a múzeumi baráti kör a rokonintézményekkel való kapcsolat ápolása terén is. A keleméri Tompa Mihály-emlékszobával kiadványokat cserélt s a kör titkárának keleméri látogatása és előadása újabb barátokat szerzett a Vay Ádám múzeumnak. Ugyancsak kiadványt cserélt a baráti kör a Gyulai Erkel Ferenc Múzeum baráti körével és baráti körünk elküldte az alapszabályát is. Az Óriszentpéteri Helytörténeti Múzeum barátainak és mecénásainak az ottani múzeumi baráti kör létrehozására irányuló törekvését az alapszabály és szervezési tapasztalatok átadásával segítette. Sokoldalú a kapcsolat a Kisújszállási Móricz Zsigmond Gimnázium és Szakközépiskola honismereti szakkörével. *Zsoldos István* és *Tóth Albert* tanárok rendszeresen elhozzák szabolcs-szatmári kirándulásra a szakköri tagokat, akik mindig szívesen látott vendégei a baráti körnek. A szakkör nagykunsági néprajzi gyűjteményt mutatott be a vajai múzeumban.

A határon túli rokonintézmények közül a nagyszőlősi helytörténeti gyűjteménnyel tartott kapcsolatot a baráti kör, és gyűjteményünk gyarapítására 135 darab olyan mikrofilmet kaptunk, amely Nagyszőlős helytörténetére vonatkozó levéltári anyagról készült. A kassai Batsányi-körrel való kapcsolat révén pedig a Vay Ádám

Múzeum fotóanyaga gyarapodott a dóm falában elhelyezett Rákóczi-dombormű fényképével, amelyet *Görcsös Mihály*, a Batsányi-kör titkára látogatása alkalmával ajándékozott a múzeumnak.

A baráti kör az alapszabály célkitűzésének szellemében igyekezett anyagi lehetőséget teremteni a múzeumi kiadványok megjelentetéséhez. Nagyobb részben a tagdíjakból, kisebb részben a kiadványok értékesítéséből eredő bevételek lehetővé tették két ismertető füzet, egy helytörténeti összeállítás és az 1969. évi Vay Ádám-emlékkünnepség tudományos ülészsaka anyagának kiadását, továbbá a kör évenkénti tájékoztatójának megjelentetését. A tagok tevékenyen részt vettek a kiadványok népszerűsítésében, terjesztésében is.

A baráti kör anyagi bázisának legszámottevőbb tételét a tagdíjak jelentették. Ilyen címen 1972-ig összesen 30 471 Ft folyt be, ezen belül a jogi személyek hozzájárulása 4300 Ft volt. A kiadványok eladása 19 611 forint bevételt jelentett, így a bevétel összesen 50 082 forintra rúg. Ebből a kiadványok nyomdai költségére 39 793 forintot és egyéb kiadásokra 3517 forintot fordított a baráti kör, tehát az összes kiadás 43 315 forint volt. A baráti kör működése ötödik esztendejének végén 6767 Ft tőkével rendelkezett.

Ennek az összegnek a tagdíjak és a kiadványok értékesítéséből várható gyarapodása anyagi lehetőséget biztosít a kör további terveinek megvalósításához. A népszerű ismertető füzet fogytával ennek újabb kiadására lenne szükség. A Vay Ádám Múzeum 1973-ban az *Esze Tamás*-hagyaték átadása alkalmából tudományos ülést rendezett, s a baráti kör tervbe vette, hogy ennek anyagát kötetben megjelenteti. Az egyesület további erősödése lehetőséget ad olyan pályázat kiírására is, amely részben közvetlenül a múzeum munkáját kívánja segíteni, részben pedig a megyei honismereti munkához szeretne ösztönzést adni.¹

1973-ban a Vay Ádám Múzeum egyik legnagyobb eseménye — amint ezt a múzeum baráti körének 7. számú Tájékoztatója írja — *Esze Tamás*nak és családjának ajándéka, amely gazdag tárgyi és dokumentációs anyaggal gazdagította a múzeum gyűjteményét. Az ajándékozókat a tudatos meggondolás és a családi hagyományok tisztelete készítette arra, hogy kuruc-kori gyűjteményüket a múzeumba helyezték el. A gyűjteményanyag három csoportra tagolható:

- a) Tárgyi emlékek (köztük *Esze Tamás* armálisa eredetiben, továbbá képek, metszetek, szobrok, plakettek, érmék stb.);
- b) *Esze Tamás*ra, Vay Ádámra és a népi kurucságra vonatkozóan teljességre törekvő levéltári gyűjtés, továbbá mintegy 500 kötegből álló adattári dokumentáció;
- c) *Esze Tamás* könyvtárának a Rákóczi-szabadságharcra vonatkozó része.

A múzeum néprajzi gyűjteménye 1972/73-ban 36 darabbal gyarapodott, ebben jelentős része volt a Vásárosnaményban megrendezett VII. Országos Honismereti Diáktábornak is, mert a gyűjtött anyagot a Vay Ádám Múzeumnak ajándékozták. Néhány darabban a képzőművészeti anyag is gyarapodott.

Az állandó kiállítások az *Esze Tamás* és a Vay Ádám kiállítással bővültek. Ezeket 1973 szeptember 20-án nyitotta meg *Juhász Róbert*, a HNF Országos Tanácsának osztályvezetője. Az elmúlt év folyamán négy időszak kiállítását nyitott meg a múzeum, közülük honismereti szempontból különös érdeklődésre tarthat számot a Tákos községből való *Buda Lajosné* és *Simon Józsefné* himzéseiből bemutatott anyag.

A baráti kör tagjai nevezetes és lelkesítő feladat előtt állnak. Megkezdődtek ugyanis az előkészületek II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulójára. Ebből az alkalomból a Vay Ádám Múzeum össze szándékszik gyűjteni az 1945 utáni Rákóczi és kuruc hagyományok ápolására vonatkozó adatokat és dokumentumokat.

¹ A beszámoló eddigi része 1973. elején készült. Az azóta eltelt időszak eredményeit a következőkben foglaljuk össze.

Ezért körlevélben fordult a II. Rákóczi Ferenc vagy vezérei (Esze Tamás, Béri Balogh Ádám, Bercsényi Miklós, Vak Bottyán János, Vay Ádám stb.) nevét viselő termelőszövetkezetekhez, úttörőcsapatokhoz, intézményekhez, szervezetekhez, a tanácsokhoz, a pedagógusokhoz és a képzőművészekhez, amelyben több pontból álló kérdéssorozattal igyekeznek tudomást szerezni minden Rákóczi- és kuruc hagyomány ápolására vonatkozó adatról és dokumentumról.

A baráti kör tevékenysége, működése azt mutatja, hogy az egyesület széles körű társadalmi bázisává vált „annak a művelődéspolitikának, amely a hagyományokat megbecsülve, a marxista világnézetű szocialista tudatformálást” tűzte ki célul, s a részfeladatok megvalósítása során hatékonyan segítette a Vay Ádám Múzeum munkáját. Az, hogy a kör az ismertetett eredményeket elérte, a tagok érdeklődésének, úgyszeretetének, tevékeny közreműködésének köszönhető. A jól szervezett egyesület tehát alkalmas arra, hogy a társadalmi erők „rejtett tartalékait” felszínre hozza és szocialista közművelődésünk szolgálatába állítsa.

Molnár Máttyás

Hiradás az országos nemzetiségi honismereti munkaértekezletről

A Hazafias Népfrent Országos Elnökségének Honismereti Bizottsága, a Népművelési Intézet Felsőoktatási Osztálya és az MM Nemzetiségi Osztálya közös rendezésben, 1973. december 17-én *országos nemzetiségi honismereti munkaértekezletet* tartott Budapesten, a HNF Belgrád-rakparti klubjában. A rendezvény célja a nemzetiségi községekben, településeken dolgozó aktivisták és a nemzetiségi szövetségek honismereti tevékenységének támogatása volt. Az eseménynek részben az adott aktualitást, hogy egy hónappal korábban zajlottak le a nemzetiségi szövetségek kongresszusai, ahol megfogalmazódott, hogy a nemzetiségi hagyományok feltárásának fontos szerepe van a nemzetiségek helyes önismeretének, szocialista nemzetiségi tudatának kialakításában és a hazaszeretet erősítésében.

A tanácskozáson *dr. Vargha Károly*, főiskolai tanár „Hazai németségünk honismereti szakköreinek sajátos feladatai”; *Mándics Mihály*, a Délsláv Szövetség főtítkára „A krónikaírás módszerei a magyarországi délszlávok körében”; *dr. Krupa András*, a TIT Békés megyei főtítkára „A békéscsabai szlovák néphagyománygyűjtés elvi és módszertani kérdései”; *Szilágyi Péter*, a Román Szövetség főtítkára „A magyarországi románok honismereti-néprajzi gyűjtésének helyzete” címmel tartott értékes előadást.

Az előadások a hazai nemzetiségek egy-egy sajátos területének helytörténeti problémáival foglalkoztak, rámutatva, hogy a honismereti mozgalomban a nemzetiségi vonatkozásokkal történő foglalkozást a teljességre való törekvés teszi elkerülhetetlenné. Igaz, hogy a nemzetiségek gazdasági és kulturális helyzetét alapvetően ugyanazok a társadalmi folyamatok határozzák meg, amelyek egész szocialista társadalmi fejlődésünkre hatnak, de a nemzetiségeknek vannak sajátos történelmi, kulturális vonatkozásai is, amelyeknek kutatása nélkül nem lenne teljes a kép, amit a honismereti mozgalom feltár. A helytörténeti szemlélődés-kutatás során előtűnnek a közös gyökerek az itt élő nemzetiségek hagyományaival, világossá válik a kultúrák elválaszthatatlan kölcsönhatása, ugyanakkor segít megvilágítani a magyarság szerepét a népek együttesében. A múltbéli együttélés, egymásrautaltság, vagy oktanlan viszálykodás megvilágítja a jelen kapcsolatait is, lehetővé teszi az egymásrautaltság reális értelmezését. A kulturális hagyományok eredetének vizs-

gálata elvezet a szomszédos országokhoz, erősíti az összekötő szálakat és a nemzetköziséget.

Az előadások számos alternatívát vázoltak fel a nemzetiségi terület speciális témaköreiből, többek közt olyanokat, mint a nemzetiségi községek múltja és jelene mellett a nemzetiségi munkás- és parasztmozgalmak, a nemzetiségek társadalmi szerkezetének kérdései, együttélésük a magyarsággal, a nemzetiségi tudat stb. Hangsúlyozták, hogy a *sokrétű honismereti tevékenység bázist teremthet az anyanyelvi kultúra fejlesztéséhez*, amely a nemzetiségi terület honismereti tevékenységének sajátos és fontos szerepet ad.

Felmerült olyan igény és lehetőség is, hogy *a nemzetiségi községekben a krónikairás és a tipikusan nemzetiségi vonatkozású helytörténeti tanulmányok íródjanak nemzetiségi nyelven*. (Kiadványok esetében a szélesebb használhatóság érdekében két nyelven vagy magyar összefoglalóval.)

A Népművelési Intézet előterjesztésében és a felszólalásokban megfogalmazódott, hogy a nemzetiségi helytörténeti-honismereti gyűjtőmunka a mozgalom szerves része, amelyet már az 1970-ben tartott Országos Honismereti Konferencia is világosan meghatározott. Azóta is sok eredményt mutathatunk fel. Számos nemzetiségi vonatkozású honismereti kiadvány jelent meg és ott, ahol nemzetiségek élnek — folyamatosan és fontosságuknak megfelelően — minden megyében foglalkozzanak e kérdésekkel.

A lehetőségekhez képest azonban ez kevés. Eddig nem volt olyan egységes irányító szervezet, amely összefoglalná, áttekintené és segitené az elszigetelt kezdeményezéseket. *A nemzetiségi szövetségeknek kulcsszerepük van a nemzetiségi honismereti mozgalom teljes kibontakozásában s ezt alapszabályaik is fontos feladatként jelölik meg*. A szövetségeken belül kialakítandó honismereti-néprajzi bizottságok feladata lesz a társadalmi gyűjtőhálózat kiépítése, összefogása és működtetése. Ehhez a HNF Országos Honismereti Bizottsága és a Népművelési Intézet, valamint a megyei Honismereti Bizottságok hathatós támogatást nyújtanak.

A tanácskozáson elhangzott hasznos javaslatok és felszólalások legfőbb érdeme — a nemzetiségi honismereti munka számos elvi kérdésének tisztázása mellett — az volt, hogy meghatározta a munkát és az intézmények részfeladatait. Az esemény nyel — amelynek sikeres megrendezésében nagy érdeme van *Töltési Imrénének és dr. Dömötör Ákosnak* — jelentős lépést sikerült megtenni. Reméljük, hogy a nemzetiségi honismereti-helytörténeti mozgalom a széleskörű kibontakozás szakaszába jutott.

Dr. Eperjessy Ernő

Korniss Péter fotókiállítása

„A fényképezés örök csodája, napjainkban sem csökkenő varázsos ereje, hogy képes megállítani a megállíthatatlant: a rohanó időnek egy pillanatát, emberi létünk parányi rezzenetét... Az az élet és az a gond, amely ide fagyott az érzékeny papírra, hordozóival együtt visszahozhatatlanul a múlté, amely törvényes kötelessége szerint átadta helyét a mi jelenünknek — reánk bízva természetesen a tanulságokat, a népelet számbavételének sátorlapjait; Orbán Balázs hűségét a szülőföld iránt...”

Sütő Andrásnak a Székelyföld képekben című könyvhöz írt előszavából idéztem ezeket a gondolatokat, amelyek azonban nemcsak a Székelyföld nagy utazójára vonatkoznak, hanem mindenkire, aki az ő nyomában vállalkozik arra, hogy bemutattja, megörökíteni — magáévá teszi — a nép életét. Vonatkozik tehát *Korniss Péterre*

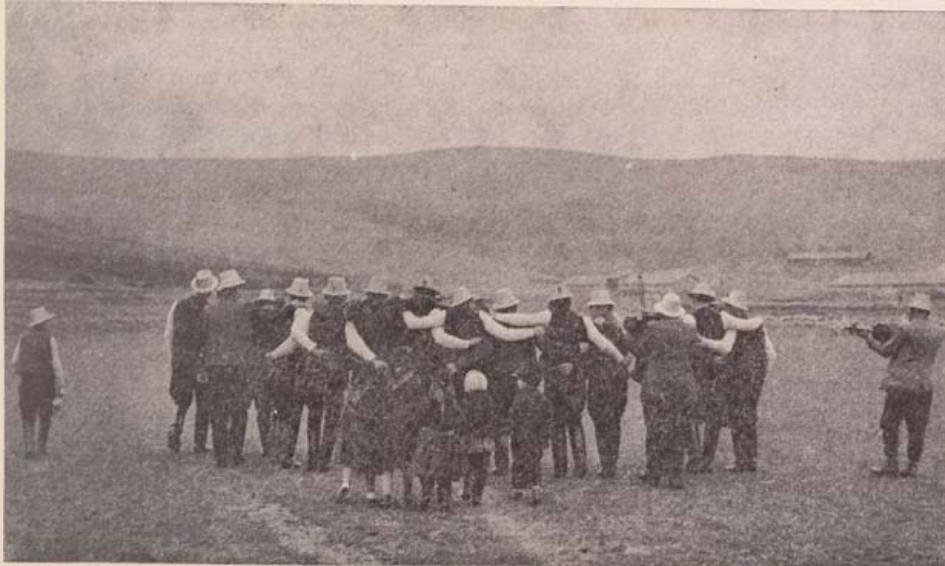
is, tanú rá a Múcsarnokban megrendezett kiállítása (1974. január 19 — február 10.) és a nyáron megjelenő, 120 fényképet tartalmazó fotóalbuma.

Szembetűnik a kiállításon a terem sarkaiban álló hat hatalmas kép: hat fejfa. Székely házaspáré — az emberé kicsit magasabb, süvegben végződik, az asszonyé tetején kibomló tulipánban —, szármárcsekei csónak-bálvány, barokkos palóc sír-emlék, somogyi, alföldi, mezőségi temetőkből való fejfák. Ez a hat kép égtájakat jelöl, annak a világnak a határait, amelyet Korniss Péter fényképezőgéppel jár be. És valamiképpen az idő jelképei is: kereszténység előtti formák, az álló csónak, a madár a fejfa csúcsán és a forgó, a valamikori napisten jelképe, s alattuk az évszámok: 1970, 1971, 1972.

Mert Korniss Péter ma fényképez. Elmegy oda, ahol élnek még a megtartó és összetartó szokások, a somogyi Csökölybe, Mohácsra, (ahol megkeresi az utolsó busókat, akik még nem a helyi háziipari szövekezet „termékeit” viselik), a Palócföldre és Szatmárba, végigjárja Kalotaszeg falvait, a Mezőséget — s közben újra és újra visszatér Szék különös, hagyományörző világába —, majd egyre keletebbre jut: Gyimesvölgybe és Moldvába, a csángómagyarok közé. Életet és halált örökít meg, lakodalmat és temetést, munkát és mulatságot.

Ezek a képek a szakemberek számára is jelentősek. De nemcsak azért érdekesek, mert az egyikken ökrösszánon viszik a menyasszony ágyát, vagy a másikon alig ismert hangszereken játszik egy asszony. Nem! Korniss Péter mindig embereket, emberek életét fényképezi és — ezért válik igazi művésszé — megtalálja a költészetet, a tragédiát, a fájdalmat, a szépséget, a megtartó erőt. A sírkőre hajló asszony felidézi a sirató keserűségét, a tánc szinte megszólaltatja a muzsikát, a fekete ruhás asszonyok sora a templom mellett azt a hagyományvállalást, hagyományörzést, hogy egy mezőségi falu, Szék, a tatárdúlásra emlékezve örökre gyászba öltözött.

Korniss Péter egyetlen fényképet sem készít véletlenül. Mert nem véletlen, hogy a táncoló fiatalok mellett öreg ember járja a legényest — ha felbomlik egy közösség tánc kultúrája legkorábban a férfitáncok mennek feledésbe. A fehér gyászt viselő öregasszony mereven egyenes dereka, s a viharral dacoló lány az együtt mulatás, együtt gyászolás magatartását is jelenti.

Széki legények

Még valami feltűnik a kiállítás látogatójának. A megszokott népművészeti albumok, képeslapok „steril” fényképpel szemben Korniss olyan „stílustörést” is megenged magának, mind az alacsony, barna gerendás mennyezetű, lakodalmasokkal teli szoba ablakán a városi csipkefüggöny. A híres kalotaszegi népviselethez ma már nélkülözhetetlenek a modern ipar termékei, és ez nemcsak kikerülhetetlen, hanem szükséges is. Nem a petróleumlámpát kell megőrizni — azt megőrzi a fénykép —, hanem a fehér falakat. Valamiképpen azt, amit *Csoóri Sándor* mondott el a kiállítás megnyitóján, s amit nemcsak ő, nemcsak Korniss Péter keres a népművészet, a népszokások világában, hanem mindenki, aki afelé fordul: költészetben, zenében, táncban, festészetben, szobrászatban, iparművészetben és mindenütt. Azt, hogy „...ennek a civilizációsbhelyes világnak nemcsak új stílusra van szüksége, hanem újra elérhető emberi kapcsolatokra is. Megtartó erőre, igazi hátországra.”

Korniss Péter kiállítását egy szombati napon délben nyitották meg. A megnyitón a Sebő-együttes muzsikált, s utána még vagy egy órán keresztül játszottak. Széki muzsikát, gyimesi keservest, csángó balladát.

Megszólaltatták a képeket.

És a zenére egy páran — táncosok, akik szintén eljöttek megnézni a kiállítást — elkezdték járni a legényest.

A Múcsarnokban! Csak mert jól esett.

Morvay Zsuzsa

Beszámoló a Vas megyei honismereti táborokról

Vas megyében hosszú évek óta immár hagyománnyá vált a nyaranta megrendezésre kerülő ifjúsági és felnőtt honismereti tanfolyam. Az 1973. évi ifjúsági tábor július 2—7, a felnőttek számára rendezett honismereti tanfolyamot pedig július 9—14 között rendezték meg Szentgotthárdon. Az előbbin az általános és középiskolai szakkörök jól dolgozó tagjai, az utóbbin a honismereti szakkörök vezetői vettek részt.

Az ifjúsági honismereti tanfolyam vezetője *Pomogyi József* tanár volt, aki a honismerettel már a 30-as években eljegyezte magát. Úgyszeretete, lelkesedése nem ismert határt és fáradságot.

A tanfolyamon 35 hallgató vett részt, ebből középiskolás volt 11 fő, általános iskolás pedig 24 fő. A hallgatók kiválasztása és megismerése érdekében 1973. május 13-án Sümeg—Tapolca útvonalon tanulmányutat szerveztünk.

A tanfolyam szervezését, munkarendjének, tematikájának összeállítását időben elvégeztük. A hallgatók visszajelentkezése is rendben megtörtént, de a jövőben figyelembe kell venni azt a körülményt, hogy a középiskolások zöme a nyári idényre munkát vállal, s így bármennyire is szeretnének, nem tudnak részt venni a tanfolyamon. Ebből okulva a jövő évi tanfolyamot közvetlenül a tanév befejezése után szeretnénk megtartani. Sajnos a tanfolyam tematikájának összeállításakor ezt az akadályt figyelmen kívül hagytuk, és az előadások zömét középiskolai tanulók részére iktattuk a tematikába. Ezt a problémát azonban az előadók rugalmasan megoldották, s az előadásokat az általános iskolai tanulók tudásszintjének megfelelően tartották meg és utána a középiskolás hallgatókkal külön beszélgettek problémáikról, gondjaikról.

A tanfolyam menetét nem csekély aggodással figyeltük, véleményünk szerint ugyanis a tematika már kezdetben zsúfoltnak tűnt. Aggodalmunk nem volt alaptalan, mert a gyerekek és a tanfolyamvezető már a harmadik napon fáradságról

panaszkodtak. Ezen valamelyest segítet, amikor néhány elméleti foglalkozást a szabadban, a kollégium kertjében tartottak meg.

A tanfolyam az említett hiányosságok ellenére is eredményesnek mondható. A középiskolás hallgatókkal folytatott beszélgetések során kitűnt, hogy ezen a tanfolyamon lényegesen több gyakorlati útmutatást kaptak, mint az előző évben. Az általános iskolai tanulók viszont kissé csalódottan távoztak a tanfolyamról, mert a hallottakat nem tudták egyeztetni az otthoni munkájukkal. A beszélgetések során kiderült ugyanis, hogy a legtöbb szakkörben különböző néprajzi tárgyakat gyűjtöttek (sok esetben teljesen feldolgozatlanul), s azokkal tantermeket, iskolákat, sőt lakásokat díszítettek. A tanfolyam előadói nagyon helyesen rámutattak, hogy ez a tudomány szempontjából milyen káros tevékenység. Így a gyerekek zavarban voltak, hogy a hallottakat hogyan adják át otthon. Ezen a problémán a szakirányítás volna hivatott segíteni, melyet a közeljövőben szervez újjá a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ a társszervekkel karöltve.

Meg kell említeni még néhány problémát, melyek egy-egy szabadabb beszélgetés alkalmával bukkantak elő. Megdöbbenve hallottam, hogy az iskolai szakkörök szinte teljesen elszigetelve, egymás munkájáról mit sem tudva, sötétben tapogatózva dolgoznak. Emiatt egy-egy szakkör sok esetben eltér a helyes iránytól és munkájuk nem segíti a honismereti előrehaladást. Hogy ezt a problémát megoldhassuk, létre kell hoznunk a szakkörök központi irányítását.

Égető kérdése megyénk honismereti mozgalmának a nemzetiségi falvak néprajzi és helytörténeti anyagának gyűjtése és rendszerezése is. Véleménykutató kérdőíveken megkérdeztük a tanfolyam hallgatóitól, hogy ki foglalkozna szívesen a nemzetiségi falvak néprajzával. Sajnos mindössze 5 hallgató jelölte meg ezt a témakört, mint érdeklődési körébe vágó tevékenységet, pedig lényegesen többen jöttek a nemzetiségi falvakból. Úgy vélem, előrelépést jelentene ezen a területen, ha az ifjúsági szakkörök programjába pályázati tételként iktatnánk a nemzetiségi falvak jellegzetességeit, hagyományait kutató dolgozatok készítését.

A honismereti mozgalom országos néprajzi pályázatai tapasztalataink szerint meghaladják az általános iskolai szakkörök tudásszintjét, ezért a megyei Honismereti Szakbizottsággal közösen szeretnénk kidolgozni azt a lehetőséget, hogy az általános iskolai szakkörök egy-egy pályamű részletét dolgozzák fel. Így több szakkör közös munkájából — megfelelő irányítás mellett — értékes munka jöhet létre, s mód nyílik arra is, hogy a szakkörök tudásszintje fokozatosan emelkedjék.

A tanfolyam 6 napos időtartama elegendő volt ahhoz, hogy a hallgatók munkájához rövid távra iránymutatást adjon. Azonban a nyári tanfolyamokon kívül gyakrabban kell megvalósítani az évközi, 1—2 napos, iránymutató-jellegű továbbképzéseket. Ezzel elejét vehetjük annak, hogy a szakkörvezetők saját elképzeléseik, pillanatnyi érdeklődésük alapján vezessék a szakköröket. A bázisközpontok tevékenységére alapozva évenként megyei szintű vetélkedők szervezését tervezzük, amelyek elsősorban a fiatalok érdeklődését, szereplési kedvét hivatottak kielégíteni.

A felnőttek számára tartott honismereti tanfolyamra 40 szakkörvezetőt hívtunk meg, s közülük 30-an jöttek el. A résztvevők foglalkozás szerinti megoszlása a következőképpen alakult: *pedagógus* (tanító, tanár) 6 fő, *művelődési ház igazgató* 3 fő, *könyvtáros* 1 fő, *szakfelügyelő* (tanár) 1 fő, *népművelési felügyelő* 1 fő, *ismeretterjesztő előadó* (TIT titkár) 1 fő, *gimnáziumi tanuló* (III. és IV. oszt.) 16 fő, *postahivatal vezető* 1 fő.

A tanfolyam vezetője *Laky Rezső*, a celldömölki járás népművelési felügyelője volt, aki régóta híve a honismereti mozgalomnak. Fáradtságot nem ismerő, lelkes munkájának köszönhető, hogy a mozgalom a celldömölki járásban a legjobbnak mondható.

Jóllehet minden tanfolyamnak külön-külön is önálló programja van, az évenkénti tematikák egymásra épülnek és kiegészítik egymást. A tanfolyam tapasztalatai a résztvevők véleménye szerint előnyösek voltak, mind a hely, mind pedig az előadások megfeleltek a célnak, új ismeretekkel látták el a honismereti szakkörök vezetőit. A hallgatók szinte egybehangozva javasolták a következő évi tanfolyam színhelyéül Köszeget.

A honismereti szakkörvezetők tanfolyamának időtartama a résztvevők véleménye szerint elegendő volt, a hallgatókból jó kollektíva kovácsolódott össze. A tematika azonban — főként a gimnáziumi tanulók számára — erőltetettnek bizonyult. Ezt a jövőben fokozottabban szem előtt kell tartani az elméleti és a gyakorlati foglalkozások arányának kialakításakor. Néhány résztvevő — főként az idősebb generáció köréből — a jövőben szívesen hallgatna olyan előadásokat is, amelyek országunk más, jellegzetes tájegységeit ismertetik. A hallgatók fokozottan igénylik a módszertani tájékoztatást és szeretnének rendszeresen hírt kapni megyénk honismereti eseményeiről. Felmerült az a kívánság is, hogy a megyei Művelődési és Ifjúsági Központ adjon rendszeres tájékoztatást a honismereti kiadványokról, főként a mindenki számára hozzáférhetőektől (módszertani kiadványok, pályázatot nyert művek, monográfiák stb.).

Rendkívül hasznos és tanulságos lenne továbbá, ha teljesíthetnék a hallgatóknak azt a kérését, hogy a tanfolyamon hallott ismeretanyagot írásban kézhez kaphassák.

Sátori Vilmosné

Az I. Fejér megyei honismereti-idegenvezetői diáktábor

A Fejér megyei Tanács V.B. Művelődésügyi Osztályának anyagi-, és a Fejér megyei Múzeumok Igazgatóságának szakmai támogatásával, 1973. június 24. és 30. között Velencén került sor az I. Fejér megyei honismereti-idegenvezetői tábor megrendezésére. A helyet a KISZ Fejér megyei Bizottsága adta a „Ságvári Endre” Vezetőképző Táborban. Ilyen jellegű tábor megrendezésének gondolata már régebben is felmerült, de megyénkben ezalkalommal sikerült először megvalósítani.

A tábort *Nemes Zsófia* tanárnő és *Kovács János* muzeológus vezette. A résztvevő diákok — számszerint tizennyolcan — a megye, de főként a megyeszékhely középiskoláiból és szakmunkásképző intézeteiből érkeztek. A táborozók az ifjúsági honismereti munkában felmutatott eredményeik alapján vehettek részt ebben az úttörő vállalkozásban. Köztünk voltak az idei országos tábor megyei küldöttei is.

Az első napon minden résztvevő szabadon választhatott az adott témák közül s ezt egy hét alatt kellett kidolgoznia. Az utolsó napon pedig vizsgázott a megszerzett ismeretekből. A tételek nagyon változatosak voltak: régészettel, helytörténettel, néprajzzal, irodalomtörténettel stb. foglalkoztak. Munkánkat a múzeumból ezalkalomra kihozott 150 kötetes alkalmi könyvtár, valamint több száz színes diakép segítette. Ezen kívül a témához tartozó filmeket is vetítettek számunkra és igényesen összeállított tudományos előadásorozatot hallgattunk meg. Ezek közül csak kettőt ragadok ki: *Dr. Kralovánszky Alán* régész Székesfehérvár kialakulásáról, középkori szerepéről tartott előadást, *Kovács Péter* művészettörténész pedig a város török utáni történetéről beszélt.

Kirándulásaink során megismerkedtünk a vidéki múzeumok munkájával, kiállításával: Kápolnásnyéken a Vörösmarty Múzeumban jártunk, Martonvásáron Beethoven emlékeket láttunk és az MTA Mezőgazdasági Kutatóintézetének munká-

járól kaptunk felvilágosítást. A váli erdőbe a Vajda János Emlékház kedvéért mentünk el és Vál községben megnéztük a középkori lakótornyot is. Székesfehérvárott *dr. F. Petres Éva* részletesen bemutatta nekünk a múzeumi kiállításokat, de egyúttal bepillantást nyertünk a raktárakba és a restaurátor műhelybe is.

Az egyik legnagyobb élményt a gorsiumi kirándulás jelentette. Itt *dr. Fitz Jenő*, az ásatások vezetője tartott előadást az ókor e jelentős pannoniai városáról, *Farkas Zoltán* muzeológus pedig a feltárásokat mutatta be.

Kedves meglepetésként a táborzárás napjára a szervezők meghívták a régebbi országos honismereti táborok Fejér megyei résztvevőit, akik közül négyen jöttek el. Beszéltek nekünk a korábbi táborokban szerzett élményeikről, honismereti munkájukról s annak egész életükben játszott szerepéről.

Dr. Fitz Jenő múzeumigazgató, *dr. Dömötör Ákos*, a Népművelési Intézet főelőadója, a korábbi táborok résztvevői, valamint a tábor felnőtt vezetői alkották azt a vizsgabizottságot, amely előtt számot kellett adnunk egy hét alatt szerzett ismereteinkről. A vizsga külön érdekessége volt, hogy nemcsak magyarul, de két idegenvezető jelölttől olaszul és németül is hallhattunk szakszerű vezetést. A tábor minden résztvevője sikeresen levizsgázott, ezt a közös vizsgabizonyítvány is tanúsítja.

Táborzáráshoz még egy másik fontos dokumentum is fűződik, még pedig az alapítólevél, melyben azt rögzítettük, hogy létrejött a később megalakítandó Fejér megyei Múzeumegyesület Ifjúsági Csoportjának szervező bizottsága.

A jól sikerült tábor mindenki számára hasznos volt és reméljük, hogy a jövőben a múzeum minden esztendőben megrendezi. A jövő évi táborban bizonyára még többen lesznek és még közelebb kerülhetnek megyénk történelmének forrásaihoz. Ezek a táborok nemcsak a résztvevők közvetlen és közvetett nevelésének érdekét szolgálják, hanem kitűnő alkalmat jelentenek arra is, hogy a legjobb érdeklődők biztatást, indítást kapjanak a múzeumi pálya felé.

Szabó Magdolna

Csokonai koszorúja (Válogatta és szerkesztette *Bényei József*, a bevezető tanulmányt írta *Kiss Tamás*. Kiadta a Hajdú-Bihar megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztálya, Debrecen, 1973. 292 old.)

„Debrecen: Csokonai városa; Csokonai: Debrecen legnagyobb költő fia... Minden közhelyben van némi igazság — s így ezekben is. Maga a város hallgat erről bölcsen, józanul. Mindig érezte és érezte, hogy neki: sok volt Csokonai... Tehernek is, büszkeségnek is sok...”

De Csokonai mégiscsak itt született, élt, s ide tért vissza meghalni. No és a gyökerek, a lombba-virágba borult tartó ágak, maga a Géniusz: mégis itt indultak meg. Fészek volt Debrecen, s Csokonai szeretett volna Debrecen költője lenni...”

Ezekkel a bevezető sorokkal kezdődik a „Magyar költők versei Csokonairól” alcímet viselő rangos és szép kiállítású gyűjtemény, amellyel szülővárosa méltóképpen emlékezik meg a költő születésének 200. évfordulójáról.

Az 1973. évi Sebestyén Gyula Emlékéremmel kitüntetett, önkéntes néprajzi gyűjtők

Az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtők 1973. augusztusában, Kalocsán megrendezett VII. Országos Találkozója megnyitásának egyik kiemelkedő mozzanata volt a *Sebestyén Gyula Emlékérmek* átadása. Ezt a kitüntetést a Magyar Néprajzi Társaság alapította olyan önkéntes gyűjtők számára, akik az Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatokon, valamint az általuk irányított szakkörökben országosan kiemelkedő, a tudomány számára is jelentős eredményt értek el.

Az alábbiakban közöljük az 1973. évi kitüntetettek munkásságának méltatását, amelyet a kalocsai találkozón *dr. Morvay Péter*, a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztályának elnöke ismeretett. Az érmeket a Társaság elnöke, *dr. Ortutay Gyula* akadémikus adta át.

A megtisztelő kitüntetésben részesültek:

BÁLDY FLÓRA (ny. igazgató-tanítónő, Baja) 1952 óta pályázik, minden alkalommal élenjéző eredménnyel. Díjnyertes pályamunkáiban hiányt pótló anyagokat szolgáltatott a Baja környéki magyar, bunyevác és sokac lakosság szótteseinek, hímzéseinek, s a népi textiliák megismeréséhez. *Publikációi: Tűzeses díszítés Nagybaracsán és környékén* (Népünk hagyományaiából 1956). *A régi népi takácsok élete Nagybaracsán és környékén* (A bajai Türr István Múzeum Kiadványa 1968).

FEHÉR ZOLTÁN (tanár, Bátya) 1952 óta tagja a Magyar Néprajzi Társaságnak. Első pályamunkáját 1957-ben nyújtotta be, azóta csaknem minden esztendőben pályázik. Elkészítette a kétnyelvű (magyar-rác) Bátya község néphit-monográfiáját, feldolgozta településének, valamint gazdálkodásának történetét a XVII. századtól a XX. század elejéig, s mintegy 400 népdalt és mondókát is összegyűjtött. Figyelmet érdemel még népmese, népi elbeszélés és földrajzi név gyűjtése, valamint a falusi társasletről készített dolgozata. 1965-ben részt vett a kiskunhalasi múzeum által szervezett szanki és mórícigati „néprajzi kalákában”, s összegyűjtötte a két település néphitanyagát. Ugyancsak néphit gyűjtött a szomszédos Fajszi községben és a Borsod megyei Putnokon. A gyűjtőmunkába tanítvá-

nyait is bevonta. szakkörvezető tevékenységéért kitüntetést kapott. Népdalkört szervezett a bátyai felnőttekből és ő vezeti a községi krónikát.

Jelenleg bátyai szőlés-gyűjteményén dolgozik, terve hogy Fajsz község teljes néphitét feldolgozza.

HAGYMÁSSY SÁNDOR (ny. agrónomus, Mezőtúr) 1966 óta pályázik. Díjnyertes pályaműveiben igen részletesen, sok új adatot szolgáltatva dolgozta fel Túrkeve hagyományos gazdálkodását. Így értékes az uradalmi cselédek életével foglalkozó díjnyertes pályamunkája is. Eredményesen gyűjtött a népi gyógyászat és a földrajzi nevek témakörében. Díjnyertes pályamunkákban írta meg a dévaványai gépállomás, és a túrkevei termelészövetkezetek történetét.

A Túrkevei Múzeum 1971. évi Emlékkönyvében jelent meg a *Mezőtúri peresi uradalom cselédjeinek életéből* című írása, a *Jászkunság* folyóiratban pedig a *Tanyázó emberek* és a *Kunsági tájismeret* c. néprajzi témájú cikkei láttak napvilágot.

Jelenleg Túrkeve népi táplálkozásával foglalkozik.

Megjelent a Battonyai füzetek 10. száma. Kiadja: Battonya nagyközség Tanácsának Végrehajtó Bizottsága és a József Attila Művelődési Központ Helytörténeti Szakköre Battonya, 1972. 69 old. (Kéziratként)

Az évek óta rendszeresen megjelenő Battonyai füzetek 10. száma **Grin Igor** „Délszláv epikus néphagyományok Battonyán” című tanulmányát tartalmazza. A bevezetőben a szerző hangsúlyozza a háromnemzetiségű Battonya etnikai jelentőségét, s azt a körülményt, hogy itt él a magyarországi szerbek egynegyede. A közölt anyagról a következőket mondja: „A feltárt adatok válogatásával az a célom, hogy hirt adva a néprajzi kutatás megindulásáról, bemutatom a battonyai délszláv epikus anyag gazdagságát bizonyító szövegeket.”

A közölt népi szövegek a következő témaköröket ölelik fel: epikus dalok, népmesék, anekdoták, trufák, valamint hiedelem és történeti mondák. Ezeket a tanulmány magnetofon szalagról leírt

szerb szöveggel, és ennek magyar fordításában mutatja be. A tanulmányt bőséges, mintegy 63 tételből álló jegyzetanyag zárja.

A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Közleményeinek 1973. évi 1. számában közölt tanulmányok közül **Fancsovits György:** „A magyar munkásosztály életmódjának történeti-muzeológiai vizsgálata” c. írás az, amelyik honismereti szempontból különös érdeklődésre tarthat számot (38–69. old.) A tanulmány foglalkozik a munkáséletmód-kutatás céljával és jelentőségével, valamint az életmód-vizsgálat elméleti és gyakorlati kérdéseivel. A szerző kitér az életmód-kutatás hagyományaira, tudományszervezési vonatkozásaira, más tudományágakkal való kapcsolatára. Az elsősorban elméleti és módszertani jellegű tanulmányt jegyzetek egészítik ki, majd a függelékben táblázatokon mutatja be a bányászok és a kubikusok között gyűjtött anyagának egy részét.

„VILÁGGÁ MENT EGY FŰSZÁLON”

Egyszerű tölgyfa koporsót álltunk körül, nem volt rajta sem név, sem évszám. Tudtam, hogy nagyon beteg volt, láttam, milyen iszonyatosan szenved, mégis úgy éreztem, hirtelen, váratlanul ragadta el tőlünk a halál. *Török Erzsébet*, az időtlenül örök művészet, a népdal utólérhetetlen előadója, az életerőnek, az optimizmusnak ez a ritka példája, itthagytott minket.

Mit jelentett *Török Erzsébet* nekem és mindannyiunknak, fiataloknak, akik nem kis részben éppen az ő hatására tettük fel életünket a magyar népdalra?

Öt éve volt, hogy először kerültem a színe elé, egy *Ki mit tud* verseny után a tanárnőm vitt fel hozzá. Félttem, hivatlan betolakodónak éreztem magamat. Szeretettel, közvetlen mosollyal fogadott minket. Alaposan kikérdezett, hol tanultam a népdalokat, hallottam-e eredeti felvételeket, hogyan tanulok az iskolában. Még a szüleim felől is érdeklődött. Elfogultan, félszegen válaszoltam neki: tizenhat éves

voltam. Űgy beszélj velem gyermek, mint az anyáddal — szólt rám kedvesen —, csak nem félsz tőlem? Beszélt az életéről, újabb műsorairól, szeretett Kolozsvárjáról, a Szamosról, a Malom utcáról. Aztán énekeltetett. Kikérdezett a terveimről, tovább akarok-e foglalkozni az énekléssel. *Nagyon nehéz pálya a mienk — mondta —, de soha nem szabad megalkudni, még ha a legnagyobb árat fizeted is érte...* Majd rögtön ezzel folytatta: Főzni tudsz? Mert minden lánynak legegőbb ezt kell megtanulnia!

1971 óta állandó látogatója voltam. Szeretettel megőlelt, valahányszor felmentem hozzá. Beszámoltatott mindenről és mindenre kiterjedt a figyelme. Elmondta, mi volt a jó a fellépéseimen, amikor látott és hallott, és mi az, amin változtatni kell. Gyermekem, ne énekelj te most még balladákat — mondta egy ízben —, *majd egy kicsit később, várj még vele, hozzád vidám, kedves dalok illenek, meg talán a keservek. A ballada nehéz műfaj, ahhoz még tanulni kell és kicsit az életből is tapasztalni.* Átnézte a válogatásomat, mikor rádiófelvételre készültem: *Ezt az összeállítást én megváltoztatnám, olyan sablonos, hogy minden csokor vidám dallal fejeződik be. Miért ne lehetne egy szép parlandóval zárni?* Tanácsokat adott, hogy milyen kíséretet bír el a népdal, még arra is kiterjedt a figyeime, hogy milyen ruhában jelenjék meg a népdalénekes. *Csak tiszta szívből, igaz szeretettel szabad énekelni — ez volt az, amit leginkább a lelkünkre kötött —, hogy ne csak másoknak, de neked is örömeöd teljék benne. Népdalt nem lehet rutinból énekelni, csak szívből!*

Nem győzte a lelkembe vésni: *Legfontosabb a zenei műveltség, e nélkül az énekesnek nincs jövője.* Tele volt szeretettel, féltéssel a fiatal nemzedék iránt. Boldog volt, ha maga körül láthatott minket. Nem sokkal a halála előtt látogattam meg utoljára. Egyedül volt. Engem beszéltetett, ő inkább csak hallgatott, csendesen mosolyogva. Mikor búcsúztam, elmondta, hogy őt is sokfelé hívják, de már nem tud menni. Majd megfogta a kezemet és így szólt: *Sokáig azt gondoltam, egyedül vagyok, de ha látlak, hallak benneteket, érzem a hiteteket abban, amit csináltok, nyugodtan halok meg.*

Mikor legutolsó, megrendítő műsorát hallgattam, valósággal lenyűgözött az előadásnak az az utólréhetetlen nagyszerősége, ami csak Török Erzsébet sajátja volt, és ami méltó a magyar népzene csodálatos szépségéhez. A hangverseny után, mikor gratuláltam neki, meg is mondtam, hogy kétségbe vagyok esve: ezt én nem fogom elérni soha! Rám nézett és azt mondta: *Hja, leányom, tanulni kell és dolgozni nagyon sokat. És nektek már sokkal könnyebb, mint nekem volt!*

Akkor hamarjában nem értettem: miért volna nekünk könnyebb? Most már értem. Nemcsak azért, mert nekünk már nem kell a közöny falát áttörni, a mi nemzedékünkben kezd beérni Kodály programja: „El kell jőnni az időnek, mikor a népzene is a magyar műveltség alapköveihez számít.” Hanem legfőképp azért könnyebb nekünk, mert előttünk járt Török Erzsébet. Aki nem azzal lett igazán nagy művész, hogy Bartók és Kodály feldolgozásokat énekel, hanem hogy Bartók és Kodály gyűjtötte népdalokat énekel. Ő és az a sok egyszerű falusi énekes-asszony: a Simon Ferenc Józsefnék, a Szájka Rózsák tanítottak meg minket népdalt énekelni. Ők együtt az el nem múló példa.

Török Erzsébet nem halt meg, csak nem lép fel többé. Nem énekli balladáit, keserveit, nem hallgatjuk tréfás, vidám népdalait.

De énekelnek követői, akik tőle tanulták a népdalok szeretetét. A dalok élnek tovább és újra teremődnek más ajkakon, de egyazon indítatásból.

Török Erzsébet sírkeresztjére ez van írva: Gombos Imréné 1973. Elbúcsúztattuk 1973. december 10-én.

De népdalaink Török Erzsébetje nem halt meg, csak

„VILÁGGÁ MENT EGY FŰSZÁLON”

Budai Ilona

Eltűnt balladák nyomában

„Az eladott és halálra hurcolt leány” (Bodor Katalina)
ballada vázlatos elemzése

Somogyot több szempontból is jó hagyományörző megyének tartották mind a zene, mind a tánc szakemberei, ahol a folklór anyag sokáig élt és bizonyos területeken máig is él. Örvendetes, hogy éppen a klasszikus népköltészeti formák közül „A halálra ítélt húga”, „A megesett leány”, „Három árva”, „A megátkozott menyasszony” típusokat sokkal nagyobb mennyiségben találtam meg, mint azt *Vikár Béla*, *Gönczi Ferenc* vagy a későbbi kutatók vélték. (Nem is szólva a betyárballadákról, balladás dalokról és egyéb epikumokról, amelyekből több kötetre való anyag vár rendezésre.)

Ezt a rövid balladaismertetést azért adom közre, mert a kutatás során érdekes jelenségeket tapasztaltam. Az említett típusok feltűnően nagy száma a somogyi és környékbeli emberek hagyományörző erejét, formáló-csiszoló képességét dicséri, ugyanakkor eltűntek a népi emlékezésből azok a balladák, amelyek egykor minden kétséget kizárva általánosak lehettek tájunkon. Ilyenek pl. „A gunaras lány”, „A megesett férj” és még néhány vig ballada, románc, valamint a kényszerházasság gondolata köré csoportosítható balladánk néhány típusa, amelyekről azt véltük, hogy végleg eltűntek az öregek ajkáról. „A halálra hurcolt lány” törökkoppányi változata¹ — e típus legszebb példánya — pedig szinte teljesen eltűnt az 1930-as évek óta. „Az eladott-elzálogosított lány” típusát is nemrégiben találtam meg Kisbárapátiban, illetve előzőleg Siófokon. Ez utóbbiak elemzése külön tanulmányként jelent meg a Somogyi Múzeumok Közleményében — ahol azt igyekeztem bizonyítani a Kányán, *Szarvas Mária által gyűjtött „Útonálló”-val*² és a *Gönczi-féle „Megölték az apát”*³ Radamason talált változattal együtt —, hogy a Csesztapuszta-Zics-Kánya körzetéből való ez a típus, amely az erdélyi változatokkal is mutat rokonságot, de azoknak sajátos, itteni vetülete. Ennek a típusnak az értékét emeli még rendkívüli ritka pentaton dallama (*Tóth Imre* kősbári állatgondozó előadásában).

Visszatérve „A halálra hurcolt lány” típusra, többéves kutatás során is csak töredékekben találtam erre a „Bodor Katalina” címen ismert változatra *Buzsáki Istvánné Varga Rozália* (szül. 1900.), halvány emlékezetében (2. változat), amelynek közismert címe *Lajtha* gyűjtéséből ismert „Rákóczi kis úrfi”.⁴ Meglepetésemre a közelmúltban előkerült végre az elveszettnek hitt teljes változat (1. változat) „Fodor Katalina” címen, amelyet a szenyéri származású *Tislér Antalné Simon Teréz* (szül. 1897.) őrzött meg számunkra. Ez a sajátosan szép változat sok egyezést, de több eltérést is mutat a „Bodor Katalina - Rákóczi kis úrfi” változatokkal. *Lajtha László* és *Pócs Éva* gyűjtései teljesen azonosak, a mi variánsunk nemcsak dallamának archaizmusával tér el tőlük, de főleg drámai erejével s egyes részek szövegértelmezésével, tartalmi különbségével.

Balladánk a legtöbb hasonlóságot a *Vikár*-gyűjtötte őrségi változattal (Etnológiai Adattár 29999: 82—24.) mutat, csak az alapeszme tekintetében van rokoni kapcsolata az erdélyi változatokkal,⁵ tartalmi szempontból különbözik azoktól, valamint *Pap Gyula* és *Kálmány Lajos* gyűjtéseitől.⁶ A mellékelt szövegből sokminden kiténik. A két héten belüli kétszeri felvétel anyagában némi eltérés mutatkozik: az első alkalommal nem jutott az adatközlő eszébe a ballada eleje, míg másodsorra nagy nehezen rájött az első három strófára is, amit „rákérdezésem”-re utólag mondott el. Az első versszakon érződik is, hogy kérdéseim nyomán kénytelen volt rimbe szedni halvány emlékezetének ismereteit. Ugyancsak faggattam az „Isten elveszeszti Ekvitéz fejedet” kifejezés felől, de erről nem tudott bővebbet mondani, pedig ez a sor többféle asszociációt is felvet, amely a leány és a fiú viszonylatában különleges értelmezést kap. A mondanivaló ebben a balladában a különböző részek kapcsolódása útján igen logikusan fejeződik ki. A legtöbb hasonló változatban nem szerepel a lány utolsó kívánságainak ilyen értelmű teljesítése és a férfi megbánása, valamint tragédiája (ti. hogy a férfi azonnal fut az erdőbe madarat lőni, majd végül magát is agyonlövi).

A ballada utolsó strófáját mintha „A megátkozott lány” típusól kölcsönözte volna, ami Somogyban szinte kizárólag ennek a típusnak a záró strófájaként fordul elő. A férfinak az utolsó versszakban elmondott halála már előbb felsejlik a ballada szövegében, amikor az „Úgy harangozzatok — Hogy kettőnknek léssen” mondatok elhaznának. A bemutatott változat látszatra nem tükrözi élesen a társadalmi ellentétben alapuló helyzetet, azonban a leány tragédiáját kiváltó ok — az utólag elmondott első három strófában — lényegében abban fejeződik ki, hogy az anya tilalma okozza a leány végzetét. Az anya nem adja el a lányát egy-két icce bor árán — mint pl. a törökkoppányi változatban — itt, legalábbis eleinte nem enged a csábításnak. Sem törökről, sem másról nem esik szó ebben a változatban, mégis érezzük az egész balladán az erre a típusra jellemző határozott vonásokat, hatásokat. A drámai cselekmény-sodrást kifejező dialógusok a klasszikus változatokra jellemző szépséggel domborodnak ki ebben a variánsban. A párbeszéd először az anya és a kocsmáros, majd a lány és a fiú között történik, végül a fiúnak a harangozás és koporsó-csinálás felőli, szinte kétségbeesett érdeklődése, a kapott felelet előzi meg a tragédiáját. A leány tragédiája a legkegyetlenebb középkori büntetés szerint következik be, amelyben a közösség ítélete fejeződik ki.

Ez a motívum, valamint a már említett balladai vonások azt igazolják, hogy egyik legrégebb ballada-változatunkról van szó, amelynek eredete — *Vargyas Lajos* szerint — a középkor francia-magyar kapcsolataira vezethető vissza.⁷ Számunkra különösen érdekesek ezeknek a kapcsolatoknak történelmi tényei, ugyanis a közelben lévő somogyvári Kupavár Szent László király által alapított Szent Egyed-bazilikáját francia szerzetesekkel telepítette be, s szolganépeik hozhatták magukkal ezt a balladát, vagy ennek a alapkoncepciójául szolgáló motívumot. Somogyvár hatalmas királyi és egyházi központ volt, amelynek szellemi kisugárzó ereje nemcsak Somogyra terjedt ki, de az egész Dunántúlra és bizonyos tekintetben az egész országra is. (Kupavár teljes feltárása és az alatta elterülő feltételezett francia-vallón falvak kiásása jelenleg folyik. Úgy vélem, hogy feltevésem nincs ellentétben a történelmi tényeken alapuló lehetőségekkel, de a teljes bizonyításhoz több régészeti-történelmi, irodalomtörténeti, népköltészeti kutatásra van szükség.)

Ebben a cikkben nem kívánok bővebben foglalkozni balladánknak sem az őrségi, sem más területtel való szorosabb kapcsolataival. Ugyancsak mellőztem annak tárgyalását, hogy ez a tömören fogalmazó szöveg milyen kapcsolatokat tesz még lehetővé, s melyek azok a szálak, amelyek esetleg más típusú balladák irányába mutatnak.

A Szenyéren két alkalommal felvett változatokat a magnófelvétel szerint pontosan közlöm.

1. változat

FODOR KATALINA (RÁKÓCI KIS ÚRFI)

1. felvétel

Parlando

Ka-pi ka-ta-li-nát Kö-ti ló-far-ká-hoz

Ka-pi Ka-ta-li-nát Kö-ti ló-far-ká-hoz

Énekelte *Tislér Antalné Simon Terézia* (szül. 1898.), Szenyér.
A dallamot magnetofonfelvételtől *Szaniszló Imre* jegyezte le.

Lassúgjál, lassúgjál,
Rákóci kis urfi
Vérbe ússzik immar
A selemcipóm is.

Lassúgjál, lassúgjál,
Rákóci kis úrfi,
Vérbe ússzik immár
Az öveg-gyöngyöm is.

Kapi Katalinát,
Viszi nyoszolába
Kapi Katalinát,
Viszi nyoszolába.

Mongya neki, mongya:
Mit ennél galambom?
Nem ennék egyebet.
Csácsorgó madárnak
Lebegő két szárnyát,
Tötött galamb combját.

Kapi a puskáját
Futi az erdőbe,
Kapja a puskáját,
Futott az erdőbe.

Durranyik a puska,
Szólnak a harangok,
Durannyik a puska,
Szólnak a harangok.

Elmén oda, elmén,
Ahol harangoznak,
Kérdi tőle, kérdi,
Kire harangoznak?

Úr feleségére,
Fodor Katalinra,
Úr feleségére,
Fodor Katalinra.

Úgy harangozzatok,
Hogy kettőnkre lészen,
Úgy harangozzatok,
Hogy kettőnkre lészen.

Elmén oda, elmén,
Hun koporsót csinyának
Kérdi tőle, kérdi,
Kinek a koporsó?

Úr feleségének,
Fodor Katalinnak,
Úr feleségének,
Fodor Katalinnak.

Úgy csináljátok meg,
Hogy kettőnknek lészen,
Úgy csináljátok meg,
Hogy kettőnknek lészen.

Elmén haza, elmén,
Bemegy a szobába,
Kapi a puskáját,
Kapi a puskáját:

Lelkem a lelkeddel
Egy urat szolgáljon,
Vérem a véreddel
Egy patakba fojjon,
Testem a testeddel
Egy sirba nyugodjon.

„Esz meg az én öreganyámtú tanultam.” — Mindig így egybe mondta a nagymama? — „Egybe monta. Ugye, mikor a feleségét megszakasztotta a lóval, a lófarkához kötötte, akkor asztán, hogy haza vitte és letette az ágyba, ottan már megbánta, hogy kicsinát vele. Akkor odament hozzá, dédelgette, hogy mit ennél, mit innál Fodor Katalina? Akkor asztán monta, hogy csácsogó madárnak libegő két szárnyát, tötött galamb combját... Oszt ement az erdőbe, hogy majd ő hát fog illen madarakat, de mire már durrant a puska, ara szóltak a harangok, mert gondóta, hogy biztos meghat, akkor osztán ottan parancsolta meg, hogy úgy harangozzanak, hogy kettőnkre szőjjon. Meg a koporsóná is, hogy olyant csináljanak, ami hát hogy ketten legyenek benne. Oszt akkor hazament, és saját magát is agyonlötöte. Akkor monta, hogy lel-kem a lelkeddel stb.” — A nagymama honnan származott? — „Ő is szenyéri vót.” — A nagymama korában tudhatták ezt többen? — „Nem hiszem, mert mi akkor kislányok voltunk — ekkora kislányok —, szoktunk télen fosztogatnyi” — A 900-as évek elején leheteti? „Hát bizony már igen régen vót, mert én már 75 vagyok; hát abba a tájba. Osztán szokott így fosztogatnyi, osztán akkor szokta eszt nekünk éne-kügetnyi.”

2. felvétel

(A 15 strófát lényegében az előzővel azonosan mondotta el, majd hosszú beszélge-tésünk az alábbiak szerint folyta'ódott):

— Hogy is volt ennek az eleje? — „Hát ojan formán vót, hogy megyen az uccán...

Megyen, megy az uccán	Gyere be, gyere be,
Szegény özvegyasszony.	Igyál egy icce bort,
Kiszól a kocsmáros,	Ha nem egyet iszó,
Hova te öregasszony?	Még hármat is ihacc.

Lányomat nem adnám
Rákóci kis úrnak,
Lányomat nem adnám
Rákóci kis úrnak.

„Itt osztán nem tudom ám má.” — Nem adja el a lányt? — „Nem aggya jel” — Nem akart hozzámenni Rákóci kis úrfihoz? — „Azért kötötte a lófarkához... Isten Evvitéz fejedet. Akkor osztán megyen tovább”. — Ez ebben volt, hogy „Isten el-veszeszti”? — „En úgy tudom, hogy ebbe volt benne”.

Kapi Katalinát,
Köti lófarkához,
Isten elveszeszti
Evvitéz fejedet...

az asszonak, hogy hát tovább nem él. Valahogy illenformán vót”. — Nem ismer ebből többet, hogy „Isten elveszeszti”? — „Csak ennyit tudok: Isten elveszeszti Evvitéz fejedet. Akkor osztán megyen tovább”. — Ez ebben vót, hogy Isten el-veszeszti”? — „En úgy tudom, hogy ebbe volt benne”.

2. változat

BODOR KATALINA (RÁKÓCI KIS ÚRFI)

Gyere be, gyere be	Lányom, édes lányom,
Szegény özvegyasszony,	Bodor Katalina,
Igyál egy ice bort,	Eladtalak téged
Vagy ha kettőt iszó.	Rákóci kocsmábo.
Nem a te érdemedér,	Elattalak téged
Nem is a fjadér,	Rákóci kis úrnak
Hanem a lányodér,	
Bodor Katalinér.	
Hogyha te eszt monlod.	A Rákóci kis úrfi
Biztos, hogy elmegyek.	Elment őhozzájuk,
Bodor Katalina	Bodor Katalina
Az enyém lesz, ugy hiszem	Szóba se állt véle.

De Rákóci kis úrfi
Ötet arra kérte,
.....
.....

Húszta-vonta
Erdőn-mezőn,
Bokron mindenén át,
Lőfarkához kötöte,
Vitte szegén kislánt.

„Az a mama, aki szinte esztét elmondta, az is méghat. Együtt szoktuk mindezt dalolni ezzel a másodikkal, az is méghat. Tuttuk má mi régen, a nagy-papa ezeket mind tutta a világon... Nagypapa Varga László volt”. — Mi volt a további története a balladának?... — „Hát, hogy húszta-vonta szegén kislánt mindenén átul, mert nem hajút a szóra. Akkor osztán, mikor a már a ruhája tele volt vérre, a cipője, akkor hazavitte, és méghat.”

Együd Árpád

- 1 *Ortutay Gy.* — *Kriza I.*: Magyar Népballadák. Bp. 1968.
- 2 *Magyar népköltészet*. II. (Ortutay szerk.) Bp. 1955. 71. old.
- 3 *Gönczi F.*: Göcseji népköltészet. Zalaegerszeg, 1948. 163. old.
- 4 *Kodály Z.*: A Magyar népzene. Példatár (Szerk. Vargyas L.) 494.
- 5 *Kallós Z.*: Balladák könyve. Bukarest, 1971. 291–305. old.
- 6 *Ortutay Gy.* — *Kriza I.*: Magyar Népballadák. Bp. 1968.
- 7 *Vargyas L.*: Ethn. 1960. és Ethn. 1962.

A Hódmezővásárhelyi Mezőgazdasági Gépgyártó és Szolgáltató Vállalat által, fennállásuk 25. évfordulójára kiadott, reprezentatív kiállítású anyag üzemtörténetnek brossúra, propagandafüzetnek viszont rendkívül igényes. Mindenesetre szó esik benne a HÖDGÉP alakulásának körülményeiről, az alapítókról, az előző gyártmányokról. Néhány mondatban megemlíti az üzem fejlődését, a szakosodást, a párt- és a társadalmi szervezet tevékenységét, a gyártmányfejlesztést, végül pedig — ha vázlatosan is — megismerjük a gyár dolgozóinak munka- és életkörülményeit, szociális- és kulturális ellátottságukat.

Ez a gyakorlatilag mágis csak brossúraszerű kiadvány jól példázza, hogy még ebben a műfajban is lényeges, sőt hasznos, ha törekszenek a tartalmilag és formailag is igényes összeállításra.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Gyulai járási Bizottsága közreadta a községek felszabadulásának évfordulójára készített „Falukronikák” szerkesztéséhez és adatgyűjtéséhez javasolt útmutató szempontokat. A felszabadulás 25. évfordulójára ugyanis a járásban mindenütt elkészült a falukronika, néhány helyen azonban — egyrészt az újabbban előkerült dokumentumok, másrészt az igényesebbé váló munkatársak miatt — át akarják azokat dolgozni, illetve folytatni akarják az 1970-ig elkészítetteket. A segédanyagokat szétküldték a községi krónikairól közösségeknek és a helyi vezetőknek.

Száz esztendővel ezelőtt, 1874-ben nyitotta meg kapuit látogatói előtt Jászberény nagy múltú közművelődési intézménye a Jász Múzeum. Az ország egyik legpatinásabb vidéki múzeuma fontos kultúrtörténeti szerepet tölt be. Falai között őrzik a jászok történelmének, néprajzának megannyi kincsét. Kiemelkedő értéke a múzeumnak a jászok nagy becsben tartott ereklyéje, a Lehel kurtje, amelyhez az egyik legszebb hősi legenda fűződik.

A Jász Múzeum a centenáriumi tiszteletére megújíthat. Patinás épületét társadalmi segítséggel felújítják, s új állandó kiállítást rendeznek. A centenáriumi tiszteletére Jászberényben nyitják meg az őszi múzeumi hónapot. (*Esti Hírlap*, 1974. I. 3.)

Ulrich Károly: Pálfa község krónikája. (Pálfa, 1972. 118 old. 8. t.) A könyv a község újratelepülésének 250. évfordulójára jelent meg. *Fejezetei:* Táj és történelem (Pálfa község története a legrégibb időktől napjainkig). A Sár-víz és Sió szabályozása a XVIII. század végén és a XIX. század elején. Termelési viszonyok. A lakosság foglalkoztatása, népszokások és babonák. Közegészségügy. Közigazgatás. A helyi iskolák krónikája. Napközi óvoda. Az egyházak. Vasút és posta. Temetők. A Pálfa és Vidéke Termelőszövetkezet. A Kisipari Termelőszövetkezet palfai részlege. Mezőgazdasági Termelőszövetkezet.

A páva-köri mozgalom jövőjéről

A „Röpülj páva” mozgalom hőfokának maximumán régen túljutottunk. Útjára visszatekintve azonban senki előtt sem kétséges, hogy szép volt, hatalmas erőket mozdított meg. Mindennél jobban példázta, hogy a magyar népdal örökké aktuális. A modern ember számára is van mondanivalója. A nyomában megalakult és ma is működő Páva-körök pedig azt is bizonyították, hogy közösséget formáló, embereket összefogó erővé váltak. De a nagy fellobbanáson túljutva, sokakban felmerül a kérdés: hogyan lehet a lángot tovább is táplálni? Bennem is ez a kérdés vetődik fel, amikor megvizsgálom a mozgalommal, általában a magyar népdal ügyéért végzett munkáimat, kapcsolatos tapasztalataimat, s kiemelem azokat a mozzanatokat, melyek úgy látszanak: „magvak a jövőnek”.

Első, de életre szóló benyomásaimat a magyar népdal erejéről immár negyedszázaddal ezelőtt szülőfalumban, a bükkaljai Sályiban szereztem. 1947—48 telén, a háborúból való ocsúdás nehéz idején, a zeneakadémiai végzettségemmel sem tudván egyelőre mit kezdeni, hazamentem édesapám mellé „társadalmi munkában” tanítani az általános iskolába. A gyerekek tanítása közben egyre inkább beláttam, hogy az iskolában folyó munka csak akkor lehet valóban eredményes, ha kiegészül az egész lakosságra kiható népművelő munkával. Egyik sem lehet igazi a másik nélkül. Megpróbáltam, mi történne akkor, ha a magyar népzeneről tanultakat magának a népnek próbálnám — természetesen az ő nyelvén

szólva — visszaadni. Sorozatban ismer tettem hát a magyar népzene, olyan érdeklődés mellett, amire nem is számítottam. Ekkor jöttem rá először, hogy a népet legjobban az érdekli, ha róla van szó. Ha a pódiumról saját lelkét érzi sugározni, az írásban magáról olvashat, vagy a vetítövásznon saját maga jelenik meg.

Nemcsak abban volt egykori sályi népdalelőadásaimnak sikere, hogy szívesen hallgatták a népzeneről mondottakat, meg a bemutatott dalokat, hanem abban is, hogy a nép, közülük is elsősorban a fiatalság „elkívánta” azokat. Kérték, tanítsam meg rájuk őket is. Így született meg 47 őszén a sályi népdalkör, a Páva-körök egyik elődje. A népdaléneklést aztán követte a kánon, a könnyű, majd egyre igényesebb kóruséneklés úgy, hogy továbbra is a népdaléneklés maradt összejöveiteink gerince. 48 februárjában azután a munka gyümölcsésképpen hangversenyt rendeztünk. Hol volt még akkor a falun kultúrház? De ez nem volt akadály. Megtette egy üresen maradt urasági magtár is. Kémény nem lévén rajta, a beállított vaskályha csövét az ablakon vezettük ki. S amit a kályha nem tudott befűteni, pótolta a lelkesedés. A műsoron Bartók, Kodály, Bárdos, Szervánszky, Halmos művek szerepeltek. Falusiak tolmácsolták egytől-egyig olyan falusi közönségnek, amelyeknek az előadott művek összes dallamait előre betanítottam. A hangversenynek döbbenetes sikere volt. (Természetesen a közös éneklés sem hiányzott belőle!) Utána az egyszerű fa

lusi hallgatóság úgy fejezte ki meghatottságát, hogy magától felállt és el kezdte énekelni a Himnuszt

A hangverseny után a munka még nagyobb lendületet kapott. Sőt avval bővült, hogy a népdalénekléssel is mindig teleszótt énekari próbák szünetei-ben felolvastam egy-egy szép verset, novellát. Bemutattam egy-egy hangszeres darabot, beszéltem a magyar, majd az egyetemes emberi műveltség nagy alak-jairól. Akkor éreztem meg igazán, hogy a kultúra nincs helyhez kötve. Ott van, ahol megteremtjük és az emberek elfogadják. Az isten háta mögötti faluban, a petróleum-lámpa fényénél is ott volt akkor *Apáczai Csere. Csokonai, Arany, Ady, Móricz, Bartók, Kodály, Mozart, Beethoven*, az emberi szellem legnagyobbjai. Az énekeseim pedig el nem maradtak volna. Mege-szett nemegyszer, hogy aznap 50 kilo-méteres gyalogutat tettek meg a mis-kolci piacra és vissza, hátukon cipelve az eladni valót. De este mégis jöttek a próbára. A világért sem hiányoztak volna. Iskolás gyerekeim pedig nem-csak szolmizáltak, hanem daluktól, bi-ciniumaiktól zengett iskola után a li-balegélő. A májusi erdei kiránduláson pedig egyre csak azt játszották, hogy maguktól összeálltak kisebb csoportok-ba, kórusban énekelni, mert ebben ta-lálták a legnagyobb örömeiket.

Nem csoda, ha 1948-ban, mikor a Magyar Népi Művelődési Intézet kis tanulmányai sorában megírtam sályi munkám tapasztalatait, ilyesmiket ír-tam: csak a népdaléneklésen keresztül lehet igazán megszervezni, megmozgat-ni a magyar nép kulturális életét, s eljuttatni őket az emberi művelődés nagy értékeihez.

A páva-mozgalomnak is az az egyik legnagyobb eredménye, hogy emberi közösségeket teremt és tart össze. Amit szép szóval, érveléssel vagy más módon nem lehet elérni, azt megteszi a népdaléneklés. Ha összejött az éneklő kö-zösség, akkor meg van a lehetősége a legszélesebb mederben folyó népműve-lő munkának is. A Röpülj páva moz-

galom ma is a legalkalmasabb arra, hogy a magyar nép művelődésének korszerű szervezeti formája legyen.

Énekes összeföveteleinket nyugodtan felhasználhatjuk énekeseink ismeretei-nek bővítésére. Hangozzék el próbák közben egy-egy szép vers, irodalmi szemelvény. Hát nem ezt csinálta téli esteken maga a nép is, mikor össze-jöttek egy-egy háznál a szomszédok, jóbarátok, s miközben az asszonyok fontak, egyet-egyet daloltak, valaki fennhangon *Jókait* vagy más könyvet olvasott? Nyugodtan folytathatunk próbáink szünetében egy-egy kötetlen beszélgetést is különböző témákról.

Legyen a páva-köri munka önma-gunk megismerésének a műhelye. A felszabadulási népdalverseny egyik rendkívüli jelentősége éppen a gyűjtő-munka kiszélesítésében, társadalmi ügyé tevéseben volt. Milyen értékes anyag került akkor szavazatként az Akadémiához? A kezdeményezést foly-tassuk tovább a Páva-körökben. Jó-magam is rendkívül értékes anyagot köszönhetek azoknak az estéknek, me-lyeket a rábapatonai Páva-körrel töl-töttem. Befejezésül mindég előkerült a magnó, teltek a tekercesek, s már ké-szen áll egy önálló kötetre való anyag, melyet a helyi Tsz és Áfész anyagi segítségével a művelődési ház meg is fog jelentetni. Bárcsak sok helyen kö-vetnék a példát.

Persze ne csak a népdalokat gyűjtük össze, hanem tárjuk fel a mögötte rejlő egész életet. A kör tagjait megbízhatjuk akár honismereti, helytörténeti gyűjtő-munkával is. Legyenek ismerői, tudói, igazi gazdái lakóhelyüknek, s legyenek arra büszkék is. Gyűjthetnek tárgya-kat a múzeumoknak, sőt néhányat klubhelyiségük díszítésére is felhasz-nálhatnak. Gyűjtésüket ismertessék a kör tagjai előtt. Be lehetne mutatni néha a kör előtt néprajzi fotókat, dia-képeket is. Ehhez a belülről jövő „nép-rajzi ismeretterjesztő munkához” csat-lakozhatna a kívülről jövő, mely nem-csak népzenével foglalkozik, hanem a teljes népetlet ismertetné meg mi-

nél mélyebben a kör tagjaival. Éneklésük is tartalmasabbá válna vele. Mert a hivatalos magyar népzene-oktatásunknak is az a nagy baja, hogy pusztán zeneelméleti analízis tárgyává teszi a magyar népdalt. Semmit sem tanít leendő szakembereinknek, pedagógusainknak a mögötte lévő életéről. Sokan azért nem lelkesednek általában a magyar népdalért, s az iskolai énektanításunk is azért maradt olyan hatástalan az ifjúságra, mert nem lehet néprajzi ismeretek nélkül magyar népzene-t tanítani. Sőt egyáltalán nem lehet igazán hatásos pedagógiai munkát végezni a magyar nép körében, ha nem ismerjük népünk sajátosságait.

A páva-köröket népi kulturánk értékeit ápoló közösségekké kell tennünk. Milyen öröm volt látni a TV közvetítésekben az ünnepi alkalmakra felkészített népviseleteket, vagy akár a mai ruhákon megjelenő népi díszítéseket. A pávaköri összejövetelek kitűnő alkalmak pl. népi hímzések ápolására is. A rábapatonai pávakör leányai, asszonyai az előttük bemutatott diáképek hatására elhatározták, hogy a klubhelyiségüket rábaközi hímzéssel fogják díszíteni. Hozzá is fogtak függönyök, terítők, falvédők hímzéséhez. Micsoda öröm volt, mikor felkerült az ablakokra három hatalmas, pávás függöny. S milyen hatása volt, amikor az elkészült hímzéseket elvittük Mosonmagyaróvárra, s ottani előadásunk előtt felraktuk a kultúrház előcsarnokában. A látvány nemcsak az előadásra érkezőkre hatott mélyen, de egy Nótatanács keretében működő kör már a helyszínen tapasztalatcsere-látogatást kért, mert szeretné ezt a munkát folytatni. Így szélesedik a tevékenység. Sőt azt is elhatározták a kör tagjai, hogy otthonukat is ilyesmikkel hímézik tele. Palotán már van is egy olyan modern, kétszintes falusi ház, ahová ha betérünk, rábaközi hímzésekben gyönyörködhetünk. Micsoda hatása volna, ha ilyenekkel telne meg az ország! Mikor a veszprémi nyári egyetem amerikai tagozatán tartott előadás-

mon nagy sikerrel szerepelt a patonai pávakör, s elmondottam munkájuknak ezt a részét, utalva arra a tervünkre, hogy egyszer majd népi hímzéssel díszített falukkal, városokkal szeretnők fogadni a hozzánk látogató külföldieket, éppen az amerikai hallgatóktól kaptunk hatalmas tapsot.

Nagyon sok támogatást kaphat az ilyen irányú munka a szövetkezetektől is. A tétí ÁFESZ pl. Gyömörén úgy létesített modern vendéglátói vállalatot, hogy belsejét népi faragásokkal díszítette, s úgy alakította ki a helyiségeket, hogy azokat egymásba nyitva előadótermet nyerjenek. Ünneplés megnyitóján emlékeztünk a szomszéd Tét községben született *Kisfaludy Károlyra*, s a faluban élt *Kisfaludy Sándorra*. Megszólaltattuk muzsikájukat. A gyerekek tétí gyermekjátékokat mutattak be és még *Beethoven* zenéje is felcsendült, emlékeztetve a hallgatókat arra, hogy *Kisfaludy Sándor* személyesen is ismerte a hallhatatlan zeneszerzőt. A termekbe alig férő falusi közönség feszült figyelemmel halgatta az előadást.

A páva-köri munka kiválóan alkalmas arra, hogy ott életrekeltsük régi népszokásainkat. Nem elég csak írni, beszélni rólunk, vagy csupán énekelni a hozzájuk fűződő dalokat. Úgy lehet igazán átélni, ha megjátsszuk, megjelöltjük őket. Ezt nem csak falun lehet csinálni, hanem városban és olyan helyeken is, amelyek nagyon messze esnek attól a környezettől, amelyben egykor a szokások éltek. Tanítóképzés tanítványaim a népdalokon keresztül annyira megszeretik a népet, s művei színes diáképeken is látják régi szokásainkat, és szóban is felkeltem érdeklődésüket irántuk, maguk kérnek klubestjeikre népszokás-feldolgozásokat. Uram bocsá, első éves hallgatóim még a hagyományos december 6-i Téliapó estre is népi műsort kértek tőlem. Így dolgoztam fel számukra dramatizálva, „December eleji népszokások” címmel az András naptól Lucáig tartó időszak szokásait. A népi műsornak kiemelkedő

sikere volt. Másodéveseimmel pedig *Gárdonyi Géza*-ra emlékezve népdalokkal kísértük a sályi iskolás éveinek színhelyét bemutató színes diavetítéses előadást, majd bemutatták a kis *Gárdonyi* által is sokszor látott „Sályi lakodalmas”-t. Nemcsak a közönségthatás volt rendkívüli, hanem a készülődés, az újra meg újra megjátszott szokás átélése igen mély hatást gyakorolt az előadókra, és közben olyan közösséggé formálódott az osztály, amelyet más módon egyáltalán nem lehetett volna elérni.

Páva-köri foglalkozásokon olykor a magunk gyönyörűségére is eljátszuk a népszokásokat, dramatizáljuk a balladákat. Az éneklés mellé vegyük segítségül a játékokban rejlő megjelenítés lehetőségét. Kapcsoljuk be a munkába játékaikon keresztül a gyerekeket. Válganjuk a páva-körök a falu apraját-nagyját összefogó családdá.

Elsősorban saját szűkebb szülőföldjük folklórját ismerjük meg és ápoljuk a páva-körök. El kellene jutnunk odáig, hogy minden egyes falunak meg legyen a maga saját daloskönyve, néprajzi leírása. A helyi tsz-ek és ÁFÉSZ-ek támogatásával ezeket rotaprinten olcsón sokszorosítani is lehetne. A helyi folklór megismerése után azonban daltudásuk, néprajzi ismereteik szélesedjenek ki az ország más területeinek, sőt a határokon túl élő magyarságnak dalaival, népeletének megismerésével is. Sőt nyerjenek betekintést a szomszédos és távoli népek dalaiba is.

Az egyszólamú éneklés kiteljesedhet fokozatosan többszólamusággá, természetesen úgy, hogy a népdaléneklés megmaradjon az összejövetelek központjában. Kapcsoljuk be az éneklés mellé a hangszeres muzsikát is. Legyenek pávaköreink a népi hangszerek művelésének bázisai. Mikor Győrött vendégszerepelt a Kazah népi együttes, vezetői sehogyan sem akarták megérteni, hogy nálunk nem tanítják a népi hangszereket. A Szovjetunióban természetes dolog, hogy minden nemzetiség népi

hangszereit művészi szinten tanítják, s azokra a legnagyobb zeneszerzők komponálnak.

Zeneszerzőinknek komponálniuk kellene páva-köreink számára. Hol vagyunk még attól, hogy népzeneinkcsünk — a helyi folklórt is beleértve — a legkülönbözőbb formában fel lenne dolgozva, úgy is, hogy nem hivatásos, sőt falusi együtteseink is meg tudnák szólaltatni azokat. Miért nem születnek feldolgozások népi hangszerekre? Miért nem hozunk létre olyan együtteseket, amelyek esetleg klasszikus hangszerek kiegészítésével, de zömmel népi hangszereken játszanának modern feldolgozású népi zenét? Miért nem kapcsoljuk be a mozgalomba a klasszikus hangszerek tudóit? Közreműködésük színesítené, tartalomban mélyítené a népi együttes műsorát. Július végén Ausztriában szerepelt a tétli néptánc együttes. Műsorukon kérésükre közreműködtünk feleségemmel együtt. *Halamos László* ének-hegedű duóra készült pompás népdalfeldolgozásait szólaltattuk meg az együttes számai között, és bemutattam *dr. Szabó Ernő*-nek, a debreceni Zeneművészeti Főiskola tanárának „Szigetközi népdalok” című szólóhegedűre írott kompozícióját. A mű az első alkotás ebben a műfajban. Kitűnően aknázza ki a szólóhegedű lehetőségeit, egyben olyan modern kompozíció, amely a népdal szépségeit emeli ki, s a zeneileg képzetlen emberekre is mély hatást tesz minden előadáson. Milyen sokat jelentene, ha páva-köri műsorok közben ilyen művek is megszólalnának. Egyben arra is nagyon alkalmasak lennének, hogy a komolyzene befogadására ráneveljék tömegeinket. Hiszen másképpen hallgatják az egyszerű emberek az olyan hangszeres zenét, melynek melódiáit ismerik, s magukban szinte vele együtt tudják dalolni.

Sürgős és szép feladat volna a mozgalomban helyet adni annak a régi magyar zenének, melynek sok-sok becses értéke elveszett, feledésbe merült, töredékesen maradt fenn, de napjaink-

ban csodálatos módon mégis előkerült. Itt elsősorban a XVIII. századi magyar zene eddig ismeretlen, újonnan felfedezett, de a köztudatba még nem jutott darabjaira gondolok. Fel kellene dolgozni ezeket az emlékeket a legkülönbözőbb hangszerekre és együttesekre, hogy mindenféle hangszerrel játszóknak hozzáférhetőek legyenek. Miért nincsenek kiadva és gyakorlatilag használható formában feldolgozva azok a régi zeneművek, melyeket lelkes zene-tudósaink kiáznak a feledés homályából? Milyen szép feladat volna pl. a KISZ Központi Művészegyüttes számára ezek ápolása és terjesztése.

Zeneszerzőinktől hatalmas mennyiségű alkotást vár éppen a páva-körök

nyomában megpezdült zenei életünk. Ehhez kellene hozzáfogniuk, s akkor felesleges lenne azon tünődni, hogy milyen hangzást, kombinációt, hanghatást nem talált ki még senki sem. Ennél sokkal fontosabb kérdés, hogy emberekhez szóljanak, s valóban előadható műveket adjunk a nép széles rétegei számára. A világirodalom sok nagy alkotása született a gyakorlati szükség parancsára. *Bach* mindig az élet igényelte alkalmak számára komponált. Nálunk is így születne sok értékes zene. A páva-körök meg így válhatnának népi kulturánk és egyetemes emberi művelődésünk legfőbb műhelyeivé.

Barsi Ernő

Hogyan lendíthetnénk fel a hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyagának és szókincsének szervezett gyűjtését?

Sokszor elhangzott már az a másfél százados ijesztgetés, hogy a néprajzi és a nyelvjárási anyagok gyűjtését tekintve a 24. óra utolsó perceiben vagyunk. Ebben van igazság is, de azért nem szabad szó szerint venni és minden témára vonatkoztatni. Az igazság az, hogy vannak sürgős és kevésbé sürgős témák. A hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyagának és szókincsének összegyűjtése sürgős téma, egyszerűen azért, mert a társadalmi és gazdasági fejlődés következtében sok gazdálkodási eszköz elveszti szerepét, sőt neve is funkciótlan marad. Márpedig aminek nincs funkciója, az igen gyorsan elenyészik. A kasza, az eke, a koesi, a *takaró* már a mostani mezőgazdasági gyakorlatban sem használatos, nem végeznek velük munkát, tehát nem használják az *eredeti* elnevezést sem. Emlékük azonban él a paraszt-emberek tudatában, nevük, a munkafolyamat elnevezése a passzív szókészlet tartományába tartozik, s ez rákérdezéssel feleleveníthető. A gyűjtés tehát emlékezeti gyűjtés, elhalványodá-

suk folyamatos. Ezért különösen dícséretes a hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyagának és szókincsének megőrzése érdekében végzett munka. Ajánlhatjuk minden önkéntes gyűjtőnek. Szakmai szempontból nem is különösebben nehéz: a szakismeret, amely elengedhetetlenül kell hozzá, hozzáférhető és elsajátítható (*Gunda Béla*, *Balassa Iván* és mások munkáira gondolok), ezen kívül szándék, akarás, önfeláldozás kell hozzá. Ennek ellenére úgy látom, mégis nehezen megy ez a munka, a hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyagát és szókincsét feldolgozó dolgozatok száma csökken. Melyek lehetnek ennek okai?

Elsőként a szervezési hiányosságokat említtem. Sokat beszélünk erről, mégis javulás. Az összefogottság hiányát érezzük: esetleges az, hogy ki és hol végez ilyen munkát. Ezzel szorosan összefügg, hogy nincs megfelelő szakmai irányítás sem. Az útmutató füzetek, amelyek eddig megjelentek, jók, alaposak, egyaránt kielégítik a néprajzi és a nyelvészeti igényeket is, elegendő

példát tartalmaznak. Itt jegyzem meg, hogy sok vita folyik arról, melyik szempont (a néprajzi vagy a nyelvészeti) a fontosabb, nem maximalisták-e ezek a füzetek. A véleményem az, hogy meddő ez a vita: mindkét szempont fontos, s az, hogy a füzet viszonylag teljességre törekszik, csak erénye. Ez a biztosítéka annak, hogy lényeges dolgok nem maradhatnak el. A gyűjtő aztán ügyis válogat a helyzetnek megfelelően — nem is tud mást tenni. A baj inkább az, hogy az első füzet 1962-ben, a második 1964-ben, a harmadik 1966-ban jelent meg.¹

A gyűjtés lassú tempójának harmadik okát abban látom, hogy azokat, akikre talán legjobban kellene támaszkodni, az egyetemistákat és a főiskolásokat nem elégíti ki az egyszerű regisztrálás, az adatgyűjtés. Ők többre vágnak: feldolgozásra is, mint ahogyan ezt a Tudományos Diákkörökben teszik mások, más témákban — s ezzel sikereket érnek el szakmai bemutatókon, konferenciákon, díjakat nyernek, munkájukat publikálják, s témájukat szakdolgozatnak is elfogadják. A versenyben lemaradnak azok, akik az ilyen sok időt igénylő, fáradságos munkára vállalkoznak, mint a hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyagának és szókincsének gyűjtése, és adatkészletükkel alig-alig vívhatnak ki elismerést. Ezért aztán nagyon vonakodva vállalkoznak ilyen munkára.

Mit kellene tenni, hogy a jelenlegi helyzetben változtassunk, lendületet adjunk e fontos munkának?

1. Szervezettebbé kell tenni a gyűjtőmunkát. Legyen *egy* gazdája (aki maga is gazdának érzi magát), mondjuk a Néprajzi Múzeum. (Mert alapvetően eszközökről, munkafolyamatokról van szó — s ezekhez kapcsolódik a név, a szóval történő leírás.)

Működjön közre az MTA Nyelvtudományi Intézete. A Néprajzi Múzeumban legyen *egy* témafelelős, aki szervezi a megyei (területi) irányító köz-

pontokat. Ezek helyét a helyi adottságok dönthetik el: hol van erre a munkára alkalmas személy. Lehet a területi központ a megyei múzeum, a megyei könyvtár, de lehet pl. egy intézet is, mondjuk egy pedagógusképző intézet. A munkát a megyei központok szervezzék meg úgy, hogy a táj ismeretében állapítsák meg a tájegységeket, amelyekben némi eltérés remélhető (akár néprajzi, akár nyelvjárási szempontból). Somogyban pl. 6 ilyen tájegység megállapítása látszik valószínűnek. A tájegységeken belül jelöljenek ki egy tipikusnak tekinthető kutatópontot. Az itt végzendő munkára keressenek megfelelő személyt akár a kutatópontról, akár máshonnan, s készítsék fel őket a munkára (szakismeret, konkrét módszertani útmutatás). Ilyen módszerrel az egész országot *tudatosan* fel lehet térképezni, s kizárjuk az esetlegességet. Természetesen gondoskodni kell a gyűjtés anyagi feltételeiről is.

2. Ha szervezett gyűjtőgárdánk van, gyorsítani, tervszerűvé lehet tenni a munkatempót is. Gondoskodni kell mindenekelőtt az eddigi témák feldolgozásáról, aztán mielőbb meg kellene jelentetni az újabb útmutató füzetet, majd folyamatossá kellene tenni (2 évenként) a továbbiak kiadását. Az érdekltség növelésére a hagyományos paraszti gazdálkodás gyűjtését kiemelt pályázati témáknak kellene megtenni, felemelt jutalmazási lehetőségekkel. Arról is gondoskodni kellene, hogy az eddig készült gyűjteményekről katalógust adjanak ki és nem is csupán a Néprajzi Múzeumban lévő dolgozatokról. Jó lenne, ha ez minősítéssel készülné, hogy lássuk, mi az elfogadható, melyik helyen lenne célszerű újragyűjteni.

3. A gyűjtőknek mindenekelőtt a végső célt kell világosan látniuk. Meg kell jelölni pl. ennek a munkának az a célja, hogy elkészüljön egy paraszti enciklopédia, ennek részfela-

¹ A kézirat leadása után jelent meg *A hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyaga és szókincse* c. útmutató füzet 3., *Hordás, nyomtatás, cséplés* kötetének 2. része. (Összeállította: Balogh István és Végh József, szerkesztette: Morvay Péter)

datait kell a gyűjtőknek elvégezniük, mint ahogyan ez pl. a földrajzi nevek gyűjtése során is történik. A végső cél ismerete nélkül kedvetlenebbül dolgozik mindenki, a gyűjtő is.

Emellett gondoskodni kellene egy közelebbi eredmény elérhetőségéről is. Kapjanak a legjobb gyűjtők bemutatási lehetőséget, rendezzenek ebből vitát, kapjanak jutalmat munkájukért és publikációkhoz is juthassanak helyi vagy országos kiadványokban. Vagyis ne legyen holt anyag munkájuk eredménye, mert máris haszontalanná válik sokuk szemében. Ma már majdnem

minden megyében van *Honismereti Híradó*. Közölhetnének néhány munkát. Többek között ezért is sajnálom a *Népünk hagyományai* c. kiadvány megjelenésének hiányát. Vagy az *Adattári Ertesítő* is helyt adhatna néhány munkának, ha rendszeresen megjelenne.

Úgy gondolom, csak így: szervezetben, jobb irányítással, hasznosságát elismertetve, konkrét és közeli eredményt láttatva lehetne intenzívebb gyűjtőmunkát remélni ezen a területen is.

Dr. Várkonyi Imre

Gondolatok az 1973. évi Balatonalmádi honismereti tanácskozásról¹

Évről évre visszatérő alkalom, hogy Balatonalmádiban a Hazafias Népfront és a Népművelési Intézet összehívja a megyék honismereti mozgalmának irányítóit.

Ilyenkor minden esetben értékelik az előző év tapasztalatait és ismertetik a következő év feladatait. Az egyhetes program során több előadás meghallgatására van lehetőség, amelyek megvitatása sok értékes gondolat kikristályosodását eredményezi.

Az ma már bizonyos, hogy a honismereti mozgalom elnyerte létjogosultságát az élet minden területén. Az országos és megyei sajtó, a rádió és televízió igen sok esetben számolt be a mozgalom eredményeiről. Az a sok helyi, megyei és országos helytörténeti kiadvány, amelyek megjelentetését üzemek, intézmények és tanácsi szervek segítették elő, az elért eredményeket is bizonyítják. Mindenütt elismerik és értékelik azt a nagy segítséget, amit a mozgalom az évfordulók megünnepléséhez, a pályázatok, vetélkedők, ünnepség-sorozatok stb. tartalmi elmélyítéséhez adott.

Nálunk, Békés megyében a honismereti mozgalom nagy múltra tekint vissza. Sok-sok kiváló szervezőről, helytörténészről emlékezhetünk meg, akik már a múlt században, majd e század első felében nagy erőfeszítéseket tettek különböző társaságok, társulatok és egyesületek létrehozásáért, azok publikálási lehetőségeinek kiterjesztéséért. Újabb fellendülést 1960-tól figyelhetünk meg, s ezt a közelmúltban lezajlott nagyobb társadalmi, politikai, helytörténeti megmozdulásokig kísérelhetjük nyomon. Mintegy két éve viszont visszaesés tapasztalható! Ezt a megállapítást nem mentheti a tavaly ősszel megrendezésre került *Karacs Teréz* emlékünnepe Békésen, amely nagy tömegeket vonzott a megyéből. Ez év április 6-án viszont a Kétegyháza tartott rendezvény már erős passzívításra mutatott.

De ne itt keressük a baj okait, hanem kissé mélyebben, a gyökerénél! Azt tudjuk, hogy milyen nagy az ünnepi rendezvények jelentősége, mekkora lehet a tömeghatásuk. Ezek segítségét továbbra is feladatunknak tekintjük.

¹ Megjelent a Békésmegyei Népújság 1973. július 11-i számában.

De a honismereti mozgalom elsődleges feladata, hogy tervszerű, következetes munkával alkotó, szocialista hazafiságra neveljen. Ezért a mozgalomnak — a tömegmegmozdulásokat is felhasználva — arra kell törekednie, s úgy kell tovább dolgoznia, hogy minél több embert vonjon be hatókörébe, s tartson is meg közösségeiben, indítson a múlt és a jelen megismerésére, a jelen és a jövő építésére.

Ezeket a fenti célokat azonban csak is honismereti körökben, klubokban, szakkörökben lehet művelni. S ezen a téren kell a bajok forrását keresni! A művelődési otthonok vezetőinek tekintélyes hányada nem ismeri a honismereti mozgalomban rejlő óriási lehetőségeket s ebből következően nem is tudja azt kellőképpen kiaknázni.

A legtöbb honismereti szakkör az általános iskolákban és a középiskolákban működik. Rajtuk kívül művelődési otthonokban, könyvtárakban, üzemekben szerveződtek még hasonló célok érdekében bizonyos közösségek. Tudomásom szerint e körök száma valamivel meghaladja a húszat. Tény viszont az is, hogy ha nagyon következetesen vizsgálánk meg a művelődési intézményekben folyó érdemi munkát, úgy egy kissé kedvezőbb helyzetet tudnánk kimutatni. Ugyanis a népdalkincset összegyűjtő és feldolgozó Röpülj pávakörök; a népi díszítőművészetet összegyűjtő és feldolgozó díszítőművészeti szakkörök; a népi táncokat gyűjtő és komponáló együttesek; a települések életét, megmozdulásait, történeteit, műemléki objektumait stb. megőrkítő film és fotókörök; képzőművészeti körök; a helyi és népi irodalmat, szokásokat feldolgozó irodalmi színpadok; a helyi turizmus művelői végeredményben honismeretet művelnek! De vajon ki fogja össze ezeket a köröket, együtteseket, ki ad részükre segítséget, van-e erre elég szakember? Hányszor derül ki, hogy több oldalról is párhuzamos gyűjtés, kutatás indul meg, s közben a témát már feldolgozta valaki!

A honismereti tevékenység szerveze-

tileg visszaesett Békés megyében, a korábbi szervezeti formákat és lehetőségeket sem aknáztuk ki. Ma már nem lehet ösztönösen dolgozni! A fentiekből következők, hogy több kérdést kell felvetnünk. Mi az oka például, hogy a Békés megyei Helytörténeti és Honismereti Bizottság már közel két éve nem ülésezett; vagy azt, hogy a megyei helytörténeti kutatók lassan csak a névsorból ismerik egymást? Miért van az, hogy a megyei múzeum kézírattárában több száz pályázati tanulmányból évtizedek óta egy sem került kiadásra? Miként lehetséges, hogy ma már minden szakkör vezetéséhez alapképzettség szükséges, de honismereti kört gyakorlatilag bárki vezethet? Miért húzódoznak a vezetők, ha segítséget kell adni egy-egy egészséges elképzelés valórváltásához? A miérteket lehetne még tovább sorolni, de egyelőre a felyelem felkeltésére talán ennyi is elég.

Országos terv készül a népművelőkre és pedagógusokra egyaránt kiterjedő egységes, de többlépcsős továbbképzés bevezetéséhez. Nagy szükség van erre a mozgalomnak, annál is inkább, mivel tudomásunk van olyan csoportokról is, amelyek egy-két speciális területen (pl. régészeti leletmentés, néprajzi tárgygyűjtés stb.) igen kiemelkedő munkát végeznek. Ugyanakkor azonban szükséges, hogy a vezetőknek és az általuk vezetett szakköri tagoknak nagyobb, szélesebb kiterjedésű legyen a honismereti mozgalom egészére. Úgy gondolom, hogy a tervezett továbbképzés bevezetésével a mozgalom számára sok új és lelkes munkatársat nyerhetünk meg.

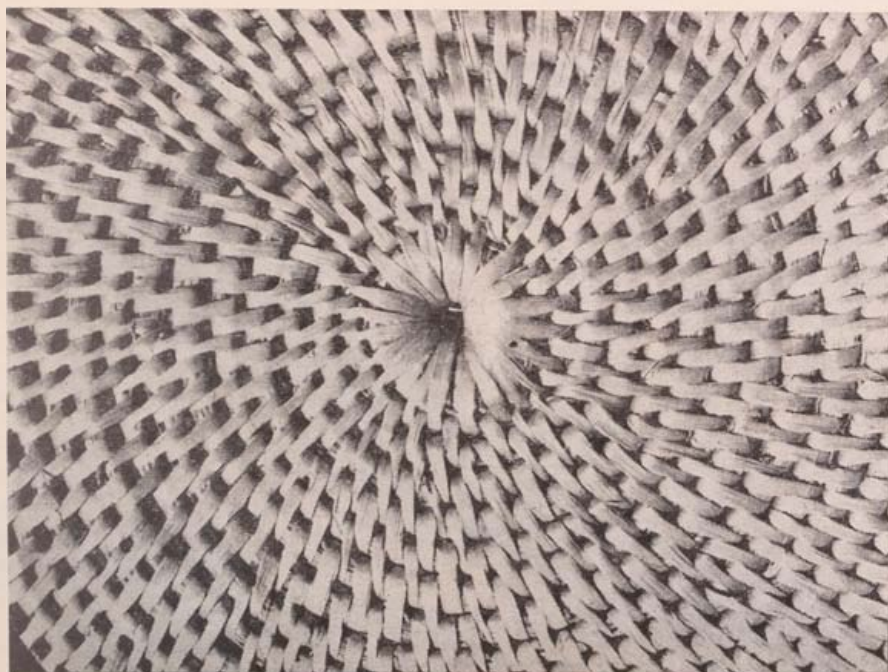
A balatonalmádi konferenciának a továbbképzés fejlesztése mellett volt jó néhány olyan témája, melynek tanulsága számunkra is megszívlelendő. Ezek közül csupán a falukrónika vezetését emelném ki, mint a sürgető feladatokat egyikét. Nem hinném, hogy Békést kivéve volna e hazában még egy olyan megye, ahol csupán egy-két közösségben vezetnek falukrónikát!

Almádiban alkalmunk volt meghallgatni Győre Pált, az abonyi nagyközségi tanács titkárát, aki az „Ez történt Abonyban 1972-ben” című tanács krónika szerkesztője. Szíves figyelmébe ajánlanám minden községi tanács vezetésének ezt a nagyszerű formát! Havonta egyszer, 100 példányban, stencilles kivitelben jelenik meg az abonyi krónika. Év végén a havonta megjelent példányokról három sorozatot összekötnek s ezekből egyet-egyet a megyei levéltárban, a községi könyvtárban és a tanácsháznál helyeznek el. Óriási sikere van a kiadványnak, amelyet a lakosság már vár is és igényel. Jó lenne, ha a megyei és járási szervek szorgalmaznák az abonyi példa — vagy annak még korszerűbb változata — elterjesztését! Baranyában ez köte-

lező, nálunk ne legyen az, de nagyon ajánlott igen! Itt hallottuk még, hogy Dombóváron a tanács rotaeljárása' *Dombóvári Hírek* címmel adta közre a várost érintő közleményeket, híreket stb. Ugyanitt vezetik egy példányban, kézzel írva a *Városi Krónikát*, amelybe minden nagyobb eseményt rögzítenek, s a város jelentős vendégei ide jegyzik be észrevételeiket, aláírásaikat.

Ennyit tartottam szükségesnek közölni mindabból, amit Balatonalmádiban hallottam, tapasztaltam. Jó lenne, ha őszre, mire a közművelődési intézményekben újra megindul a köri élet, a honismereti mozgalom sorai is rendeződnének, hogy megyénk jó hírnevéhez méltóan képviselje továbbra is a cselekvő hazafiság nemes célkitűzéseit.

Miklya Jerő

Nagy Mária és Vidák István gyékénymunkája (Kovács J. felvétele)

„A magyar nemes” születéséről

Mattioni Eszter, a himesköveiről híres festőművész idézte fel nekem anyai nagyanyja, ama bizonyos Tolna megyei *Sass Erzsike* visszaemlékezéseit, aki a halhatatlanná vált ökrös szekéren Petőfivel együtt nézett csillagot magának.

— Petőfi, orvos bátyám barátja volt és jó néhányszor megfordult borjádi kúriánkban. 1845 őszén — erre az esetre nagyon jól emlékszem — Petőfi kívül asztalunknál ebédelt több más vendég mellett egy származására rá tartó birtokos is. Elkésve érkezett. A kölcsönös üdvözlések után gyors pillantással felmérte Petőfit, akit akkor látott először. Csak úgy féldoldalvást, a

vállát veregetve, bemutatkozás nélkül, hangosan rászólt:

— Hogy vagy, amice, nem tudod?

— Petőfi nem szólt semmit, de arcát elborította a vér. Szórakozottan kanalazta levesét és feszegetve ülte végig az ebédet. Nyomban asztalbontás után apám íróasztalához vonult, amely fölött két kard függött keresztbe téve és hallani vélem ma is sűrűn, sebtiben mártott tolla sercegését. Egyetlen betűjavítás nélkül így született meg „A magyar nemes” című verse, utalva benne „a nemes férfiú” étkezés közben tett bősztító kijelentésére: „Derest a parasztnak!”

Petőfi búcsúlátogatásakor — folytat-

Petőfi Sándor 1878-ban megjelent összes költeményeiben „A magyar nemes” illusztrációja

ta gyakran megismételt visszaemlékezéseit a 91 éves korában elhunyt Erzsike nagymama — vacsora után a férfiak pipafüst közepette az asztalnál maradtak, én meg elköszöntem, hogy aludni térjek.

— Maradjon még egy percig Erzsike —, szólt Petőfi — sűgok elébb valamit magának.

Feléje fordultam, Petőfi arcomra lehelt egy csókot.

— De hiszen azt mondta nekem Sándor bácsi — alig volt nálam né-

hány évvel idősebb, de az akkori szokás szerint ez volt az illő megszólítás —, hogy sűg valamit.

Petőfi válasza így hangzott: „Olyan mélyről jött a hang, hogy mire fölért, elhalt.”

— Mattioni Eszter megjegyzése a történethez:

Az volt a kedves, hogy valahányszor elmesélte ezt a jelenetet a nagyanyám, kissé mindig elpirult.

Hajts Géza

Megtalálták Petőfi bejegyzését egy futárkönyvben¹

Petőfi Sándornak szinte minden napjáról pontosan tudunk, megírhatnánk élete naplóját, napról-napra. Ennek ellenére lennének ebben a naplóban fehér foltok is. Az egyik folt kitöltéséről most kaptunk véglegesnek tűnő hírt a Kolozsváron megjelenő Utunk című irodalmi lapban. Több mint kuriózum —, rendkívül fontos történelmi, politikai és irodalmi adalék. Petőfi tudvalevőleg egyetlen évfordulóját élte meg az 1848-as márciusi napoknak. Több, mint 110 év óta nyitott kérdés azonban, hol volt Petőfi 1849. március 15-én?

A korabeli sajtóból részletesen értesülünk róla, hogy Debrecen és Kolozsvár népe nagy lelkesedéssel ünnepelte a napot — de Petőfi nélkül.

Irodalomtörténeti monográfiák megállapítják, hogy március 16-án Petőfi Debrecenben volt, de még nem tudott Bem legragyogóbb győzelméről, Szeben bevételéről, ami március 15-én közismert volt Kolozsvárott, falragaszokon közölték az örömhírt a várossal. A román Akadémia bukaresti levéltárában most megtaláltak egy fontos dokumentumot az Aradról odakerült iratok között. Egy szürke kis füzetről van szó, amelynek címlapján ez a felirat áll: „Futárkönyv Csányi László kormánybiztos úr rendelkezésére”.

A füzetben a futárok saját kezű bejegyzése 1849. február 4-én kezdődik és március 19-én ér véget. A füzet 7-ik oldalán felülről a második sorban, ott áll Petőfi keze írása. A rovatolás szerinti bejegyzés értelme: a költő 1849. március 15-én indult el Kolozsvárról Debrecenbe, Csányi László küldetésében. A dokumentum fellelése után a következő hipotézis alakult ki: a költő nem a szokott járattal utazott, hanem külön futárkocsiban és jóval reggel 4 óra előtt indult el. Néhány percen mulhatott a dolog, hogy Petőfi nem értesült a diadal híreről, megisméltődött tehát rajta az, amiért egy későbbi levelében Szeben bevételével kapcsolatosan panaszkodott: „A sors úgy akarta, hogy részt vegyek e hadsereg annyi fíradalmaiban, veszélyeiben és szerencsétlenségében, s hogy diadalánál ne legyek jelen.” Diadalának hírével sem lehetett jelen Kolozsvárott és Debrecenben sem, ahonnan másnap korán reggel tovább utazott Szalontára és csak a lapokból értesülhetett a hírről, amely nyomában járt. Petőfi tehát minden bizonnyal 1848. március 15-nek első évfordulóját, — számára az utolsót —, gyorskocsin töltötte hosszú úton dőcögve át „igen hűvösen fuvó szélben” Kolozsvár és Debrecen között.

¹ A kolozsvári Utunk nyomán megjelent a Heves Megyei Népujság 1973. február 4-i számában.

KALOCSA VIDÉKE ÉS NÉPE

Szemelvények a kalocsai I. István Gimnázium honismereti gyűjtéséből
1963—1973. Szerkesztő: *Kuczy Károly*
(Kecskemét, 1973. 239 old.)

Akik egy kicsit is járatosak az ifjúsági honismereti mozgalomban, hallották már a kalocsai I. István Gimnázium honismereti szakkörének s vezetőjének, *Kuczy Károlynak* hírét. Tudják, hogy 1967-ben ők adták otthont a középiskolás fiatalok első országos honismereti tanácskozásának, s sokan emlékeztek hangulatos bemutató foglalkozásukra az 1970-ben, Pápán rendezett II. Országos Diák-Honismereti Konferencián. A szakkör legjobb tagjainak nevét ott találjuk a diáknapki pályázatok nyerteseinek névsorán, s természetesen az országos honismereti táborok résztvevői között is. Amikor az immár tíz esztendőss szakkör gazdag eredményeiből válogatott kötetet kezünkben tartjuk, örömet érzünk, hogy munkálkodásuk terméke szélesebb körben terjedhet el. A címlap montázsra előre jelzi érdeklődésük hármasként: helytörténeti, néprajzi és néprajzi kutató tevékenységüket.

A kötet *helytörténeti* része az iskola-, társadalom-, gazdaság- és intézménytörténet, valamint a természetvédelem köréből közöl jól dokumentált írásokat, melyek a kötetnek mintegy a felét teszik ki. Mint a kiadvány másik két részében, itt is csak szemelvényeket kaphatunk, a teljes dolgozatok közléséhez nem elegendő a tér. A témák megválasztásából, az anyaggyűjtés módjából megállapíthatjuk, hogy a közlemények értéke több szempontból is elismerésre méltó: a kész munka ismeretközlő érdemén túl érezzük bennünk a közvetlen és sokszínű nevelőmunka eredményeit. A szűkebb értelemben vett történettudomány mellett az egészségügy, a gazdálkodás és a földrajz területére is kitekintenek az ifjú munkatársak. A krónikaszerű vagy

szociográfikus feldolgozástól a komplexebb vizsgálódásig a téma többféle megközelítésével és feldolgozásával találkozunk e részben, melyből *Gajai János* és *Schön Ferenc* Kalocsa környékének vizsgálgatója című munkáját kell külön elismeréssel kiemelni.

A második rész a *néprajz* különböző területeiről — állattartás, földművelés, közlekedés, népi táplálkozás, népviselet, disztóművészet, népszokások, hiedelmek — szóló közleményeket tartalmaz. A szakköri munka sokoldalúságáról ez a 70 oldalas fejezet is meggyőző bennünket, s itt még inkább sajnáljuk, hogy az adott terjedelem a teljes dolgozat közlését nem tette lehetővé. *Szabó Ilona* értékes pályamunka-részleteiből arra következtethetünk például, hogy a Kalocsa környéki hagyományos paraszti gazdálkodás teljes anyagát be tudnák mutatni gyűjtéseik alapján, ha arra terük lenne. *Tóth Margit* írásának olvasásakor — s pápai bemutatójára emlékezve — pedig azt sajnáljuk, hogy a kiadvány technikája nem tette lehetővé a pingálás színes illusztrálását. A néprajzi anyag megközelítése és feldolgozása az előző résznél is eredményesebb szakmai előkészítő munkát sejtet. Felhasználják a szakemberek által összeállított gyűjtési útmutatókat, *kérdőíveket*; tudatosan törekszenek arra, hogy a tájnyelvi szavakat, kifejezéseket lejegyezzék, értelmezzék, kiemeljék a szövegből. Joggal vonjuk le ismételten a tanulságot: ezek azok a területek, amelyeken a diák-munkatársak igen eredményesen dolgozhatnak.

A *Névgyűjtés és néprajz* című harmadik részben *Szabó Erzsébet* Uszód külterületének neveit teszi közzé. A gyűjtemény egyik legértékesebb dolgoza ez, mely a fellendült hazai helynévgyűjtés eredményeit hasznosítva magas színvonalon tesz eleget a nyelvi adatközlés követelményeinek. A népi adatközlések kiejtésű lejegyzése is tanúsítja, hogy középiskolás diákok megfelelő felkészítés után e téren is igényes, a tudományt segítő teljesítményre képesek. A kalocsai gimnázium honis-

mereti szakkörének — a kötet végén közölt jegyzék szerint is — a névgyűjtés az egyik erőssége. Nagyon sajnáljuk, hogy csak mutatványt kaphattunk ilyen irányú eredményeikből.

A kötet szerkesztője arra törekedett, hogy a szakkör munkájának irányairól képet adjon az olvasónak. Ezt sikeresen meg is valósította. A tíz éves jubileum, a nagyobb nyilvánosság előtt való első jelentkezés indokolja e törekvést. Általános tanulságként mégis azt javasoljuk, célszerűbb lenne a jövőben a tematikus szerkesztés elvét követni: így nyerne többet a nyilvánosság, sőt a szaktudomány is. Jól tudjuk, a kalocsai szakkör példamutató tíz évének terméséből máris kitelne egy újabb kö-

tetre való, s ha arra lehetőség adódik, egységesebb profil s teljesebb közlés lesz a válogatás szempontja. A szép kiállítású kiadvány — a kétezres példányszám lehetőségével élve — remélhetőleg eljut minden szakkörhöz, s nemcsak a kalocsai közösség újabb sikereihez járul hozzá, hanem mások tevékenységének fellendítéséhez is.

Jó ügyet szolgál, arra érdemes szakértőt támogat a Bács-Kiskun Megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztálya a kötet kiadásával. A honismereti mozgalom minden munkása elismeréssel köszönti a tíz esztendő szakkört, mely minden bizonnyal újabb szép eredményekkel folytatja eddig is kiváló munkásságát.

Kováts Dániel

DABAS NAGYKÖZSÉG ÉVKÖNYVE

(Dabas, 1973. 144 old.)

A Honismereti Híradó 1973. évi 3—4. száma már bemutatta ennek a sikeres kiadványnak addig megjelent két kötetét. Az ismertetés írója, *Halász Péter* javasolta, hogy a jövőben az Évkönyv közöljön több, a község múltjával, népeletével foglalkozó tanulmányt. Úgy látszik, a szerkesztők elgondolása meggyezett ezzel a kívánsággal, s ebben is másban is továbbfejlesztették sajátos krónika-műfajt képviselő kiadványukat. Az Évkönyv krónika-része (5—102. lap) bizonyos szerkezeti változtatásokat kapott. A szerkesztő bizottság előszava így ír erről: „A tapasztalatok, a hasznos bírálatok formai változtatásra kényszerítettek bennünket. ... Az eddigi kronológikus sorrendet felváltjuk, egy más formára, melyben nemcsak a nagyközségi tanács, de a nagyközségben tevékenykedő intézmények, üzemek története is helyet karhat.” Valóban, ezzel a változtatással, teliesebbé, s áttekinthetőbbé lett az évkönyv anyaga. Most a krónikás részben „Az 1972. év története” c. fejezet ad hónapoként csoportosított áttekintést az eseményekről, külön tárgyalva a Hazafias Nőfront és a községi Vöröskereszt tevékenységét, majd az „Ipari termelés”. „A mezőgazdasági termelés fejezetének alatt foglalkozik a községi üzemek, termelőszövetkezetek és az ÁFESZ működésével, illetőleg a helybeli Gyóni Géza kiállítóterem kiállításával, s egyúttal közli *Emil Boleslav Lukac* „Emlékezés Gyóni Gézá-

ra” c. írását, amely eredetileg a pozsonyi Irodalmi Szemle 1972. októberi számában jelent meg, s amely tartalmazza *Gyóni Géza* „Cézár, én nem megyek!” és „Csak egy éjszakára” c. háború-ellenes verseinek szlovák fordítását is. Ebben a részben kapott helyet az „Ifjúsági Tábor, Révfülöp” c. képes tudósítás is, amely beszámol a járás úttörőinek és KISZ-fiataljainak, a járás közösségeinek és termelőszövetkezeteinek összefogásával, és csaknem félmillió forintot érő társadalmi munkával létrehozott intézmény megnyitásáról. Az Évkönyv záró, „A múlt útjai” c. fejezete (103—125. lap) *Fábián Miklós* két munkáját teszi közzé. Az egyik a „Dabas I. kerület (Sári község) dülönevei” c. díjnyertes pályamunka, a másik a „Dabas nagyközség műemlékei” c. hasznos, fényképekkel illusztrált összeállítás, amelynek társszerzője *Járomi Lajos*.

Az anyagot név- és tárgymutató teszi áttekinthetővé.

Örömmel látjuk, hogy a többféle lehetséges falukrónika-típusnak ez a bevált, maradandó történeti anyagot tartalmazó, s emellett a község lakosságát is jól tájékoztató, a tanács és a lakosság egészséges kapcsolatának kialakítását szolgáló formája egyre inkább megizmosodik Dabason. Reméljük, hogy a mostani kötet mellé rendre sorakoznak majd a további évkönyvek is, s — a lapunk említett számában ismertett, ugyancsak példamutató Abonyi Krónikával együtt — az ország más helyeiben is követőkre találunk ezek a jó kezdeményezések.

M. P.

TERMELŐSZÖVETKEZET- TÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

(Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest,
1972. 386 old.)

A Magyar Tudományos Akadémia Agrártörténeti Bizottsága elhatározásából több kutató-csoport arra vállalkozott, hogy megírja a magyar mezőgazdaság nagyüzemi átalakulásának történetét. A gazdaságtörténeti szempontból is kiemelkedő tudományos vállalkozás első gyűjteményes kötete a Mezőgazdasági Múzeum kiadványaként jelent meg és három termelőszövetkezet történetével foglalkozik.

A termelőszövetkezet-történeti tanulmányok gazdaságtörténeti értékét és a tudományos vállalkozás jelentőségét hangsúlyozza az a körülmény, hogy a kiadvány bevezetőjét *dr. Dimény Imre* mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter írta.

Mi legyen a szövetkezeti nagyüzemi átalakítás általános váza? Hogyan közelíthető meg ez a sokoldalú politikai, társadalmi és gazdasági jelenség? Erre igyekszik választ adni a könyv első részében *Donáth Ferenc*. Hangsúlyozza, hogy a nagyüzemi mezőgazdaság története a gazdálkodás és a termelés fejlődésével kvantifikálható, ez azonban nem szakítható el a politikai és a társadalmi erők vizsgálatától. Lényegesen tartja a termelőszövetkezetekénti fejlődés bemutatását, hiszen „a nagyüzem váltás folyamatát mindenekelőtt az üzemből, a termelés alapvető tényezőinek meglete és összhangja szempontjából kell figyelemmel kísérni”. A történet fő színtere tehát az üzem, ahol a termelési tényezők megbombolt összhangjának nagyüzemi szinten való helyreállításáért folyik a küzdelem.

Az első termelőszövetkezet, amelynek fejlődésével megismerkedhetünk a *makói Úttörő Termelőszövetkezet*. A tanulmány szerzői *Halász Péter* és *Tóthné Loós Gyöngyi* tudományos alaposan elemzik — a fejlődés periódusainak megfelelően — a gazdálkodás, az üzemszervezés -vezetés főbb jellemzőit, a vállalati jövedelmezőség alakulását, a tagság helyzetét, a növénytermesztés technológiáit, szervezési kérdéseit és az egy-egy időszakra jellemző egyéb tényezőket.

A makói Úttörő 1949. február 29-én alakult, tehát a legkorábban megalakult termelőszövetkezetek közé tartozik. Gazdasági és társadalmi helyzete 1953 után szilárdult meg, majd ezt egy

lendületes, többé-kevésbé folyamatos fejlődés követte. A szövetkezet történetében a fejlődés tetőpontját az 1960—64-ig terjedő időszak jelentette, annak ellenére, hogy az 1960—61-es években végrehajtott intenzív fejlesztéssel a tagság meglehetősen felhígult. Ebben az öt esztendőben a szövetkezet országos sikereket ért el, és minden tekintetben a legeredményesebben gazdálkodott.

Az 1960-as évek második felét ellentmondásokkal terhes, kiegyensúlyozatlan időszakként jellemzik a szerzők. Sokoldalúan elemzik azokat a tényezőket, amelyek a szövetkezetben egyre jobban kiéleződő belső ellentmondásokhoz vezettek, s amelyek hatására megromlott a kapcsolat a vezetőségen belül, valamint a vezetőség és a tagság között. Az 1970. évi tavaszi árvíz által okozott súlyos károk tovább szították a szövetkezet belső ellentétét, amely végül is katasztrofális helyzetet eredményezett. A szanalás után kibontakozó fejlődés azonban a makói Úttörő Tsz újbóli megszilárdulását eredményezte, s újra megvalósult a tagság és a vezetőség szakszerű, fegyelmezett munkája és hatékony együttműködése.

A következő monográfiában *Szenay László* a *tiszakarádi Új Élet Termelőszövetkezet* fejlődését tárja fel társadalmi-gazdasági oldalról. Az Új Élet Termelőszövetkezet fejlődésének története részben a termelőszövetkezeti mozgalomra általában jellemző tendenciákat, részben specifikus társadalmi-gazdasági jelenségeket tartalmaz. A szövetkezet fejlődésének sajátosságai közül a szerző a következőket emeli ki: „a háztáji állattartás színvonalával összefüggésben a részes művelés szerepének megmaradása, s ebből adódóan a tagság és a közös gazdaság kapcsolatának eléggé ellentmondásos fejlődése.”

Az Új Élet Termelőszövetkezet 1957 tavaszán alakult. A szövetkezet mostoha adottságok között gazdálkodik, és ma sem tartozik az élvonalbeli termelőszövetkezetek közé. A tanulmány választ ad a gazdaság ágazatainak korábbi és jelenlegi helyzetéről, a gépesítés fejlődéséről és az üzemi jövedelmezőség alakulásáról. A tagság és a vezetőség munkájának eredményeképpen az Új Élet Termelőszövetkezet jelenleg viszonylag jó eredményekkel büszkélkedő, s a tagság biztonságos megélhetését biztosító gazdasággá fejlődött.

A *belvárgyulai Közös Út Termelőszövetkezet* nagyüzemi fejlődésének történetét írta meg *Csepely-Knorr András*. A Baranya megyei átlagos feltételek

között működő gazdaság jelenleg a korszerű mezőgazdasági nagyüzemek közé tartozik. Megalakulásakor — 1958-ban — kisparszti szemlélet és a kisüzemi eszközök jellemezték a közös gazdaságot. Ma már azonban nagyüzemi módon gazdálkodik a termelőszövetkezet, jelentős termelési eredményekkel.

Csepely-Knorr részletesen elemzi azokat a változásokat, amelyek a technológia és az üzemi szervezet fejlődésével jelentkeztek és vizsgálja ezek hatását a termelőkapacitásokra. A technika fejlődése viszont növekvő igényeket támaszt a szakemberek iránt. A szakemberutánpótlás megoldása ezért a szövetkezet legfontosabb feladatai közé tartozik.

A kötet eddig felsorolt monográfiái a nagyüzemi átalakulás *gazdasági vonatkozásait* elemezték. Más oldalról viszont felmerülhet a kérdés, hogy miként befolyásolták a fejlődést azok a tényezők, amelyek emberi oldalról, a tagság tudatvilágában jelentkeztek. Erre igyekszik az utolsó részben választ

adni *Szijjártó András*. Vizsgálódásához a szükséges adatokat az előbbi monográfiában elemzett belvárgyulai Közös Út Termelőszövetkezetből nyerte.

A termelőszövetkezet-történeti tanulmányok első könyvének tudományos színvonala, gazdaságtörténeti értéke mindenképpen méltó a tudományos vállalkozás méretéhez. A három monográfia mellett kiemelkedő tudományos értéke van Donáth Ferenc bevezetőjének, amelyből megismerhetjük a nagyüzemi fejlődés általános vázát, a fejlődés különböző szakaszait és az ezt meghatározó gazdaságpolitikai változásokat. A monográfiák fő értéke, hogy nem sablonosak és a termelőszövetkezet fejlődését mélyrehatóan, kritikailag elemzik. A vizsgálatokat leginkább az ökonomiai szemlélet hatja át, és emelt a szociológia és a technológiai szemlélet is szerephez jut. Végül jól kiegészíti a monográfiákat a belvárgyulai szociológiai vizsgálat, amely a nagyüzemi átalakulást emberi, társadalmi oldalról vizsgálja.

Dr. Papp Zsolt

A VÁSÁROSNAMÉNYI HONISMERETI SZAKKÖRÖK 10 ÉVES MUNKÁJÁRÓL

Módszertani levél.

Szerk.: *dr. Gyarmathy Zsigmond*

(Szabolcs-Szatmár megyei Művelődési Központ, Nyíregyháza, 1968. 66 old.)

Ez a kiadvány a beregi vidék újkori hagyományának s a történeti emlékek gyűjtésének eredményeit foglalja magába.

A szakkörök tevékenysége az egész járásra kiterjed. Munkájukban részt vesznek a községi pedagógusok, a *felöltött* szakkör más tagjai. Az *ifjúsági* és *krónikairó* szakkör is eredményesen működik.

Munkájuk súlypontja az elmúlt 50 év történetének kutatása. Ezen belül a tanácsköztársaság, az internacionalisták emlékei, a felszabadulás eseményei s az új élet megindulása a központi téma. Búvárkodásukkal egy majdani monográfia alapjait szeretnék lerakni. A kutatásban együttműködnek a múzeummal, levéltárral, könyvtárral.

Az elmúlt évtizedben — főleg kollektív munkával — számos értékes, díjat nyert pályamunkát készítettek a beregi tájról, pl. a népi bizottságokról; a paraszti életforma átalakulásáról. Pá-

lyaműveik 1—1 példányát elhelyezték a járási könyvtár helytörténeti gyűjteményében.

Jelmondatuknak érzem egyik megfogalmazásukat, amelyben a Honismereti Szakkört a gondolkodásra való nevelés egyik legalkalmasabb fórumának tartják.

Figyelemre méltó gyakorlati tevékenységükre utaló munkaformáik bemutatása: levelezés útján való kapcsolattartás, konzultáció, fogadóórák, szakkörök, szakköri önkormányzat, tudományos emlékülések.

A kiadvány további részében személynéket közölnek a szakkör és a szakköri tagok munkáiról. Pl. a vásárosnaményi járás társadalmi átalakulásának kérdéseiről; a Magyar Tanácsköztársaság epizódjairól; a felszabadulással kapcsolatos emlékekről; a földreformról; a járás tsz-einek megalakulásáról és történetéről.

A kiadvány közli a szakkör eddigi pályaműveinek adatait, valamint egy kérdőív található benne a községi adatok gyűjtéséről.

Kivánjuk, hogy a kiadvány tanúsága szerint az elmúlt 10 évben módszereiben köveésre méltó munkát végzett vidéki szakkör lelkesedése, ügybuzgalma a meglevő nehézségek ellenére az elkövetkező időkben se lankadjon.

N. D.

A VOLT URADALMI CSELÉDEK ÉLETE, MUNKÁJA ÉS HAGYOMÁNYAI

(Ajánlott pályatétel feldolgozási útmutatója)

Mit, kitől és hol gyűjtünk?

Mivel e témakör fontosságához képest általában kevés az anyagunk, kívánatos, hogy ne csak visszaemlékezéseket gyűjtsünk, hanem írásos dokumentumokat (cselédkönyveket, feljegyzéseket, számadásokat stb.), régi és új fényképeket (emberekről, környezetről, munkáról stb.), valamint a tárgyi emlékeket (pl. béresláda, kondástarisznya, kerülőbot, bivalyostor, ételhordó stb.) is igyekezzünk felkutatni, megörökíteni, ill. megszerezni.

Megörökíthetjük egyetlen vagy néhány jó emlékezőtehetségű volt uradalmi cseléd-házaspár életéről és munkájáról szóló emlékezéseit is, de legeredményesebben egy olyan állami gazdaságban, tsz-ben vagy tanyaközpontban gyűjthetünk, amelynek lakói egyetlen vagy több szomszédos uradalom cselédei voltak. Adatközlőinket ilyen helyen úgy válasszuk ki, hogy az egész közösségre jellemző adatok mellett — részleteiben és összefüggéseiben — megszólaljon az egykori uradalom különféle foglalkozási köreiből, munkaszervezeteiből tartozó cselédek élete, munkája és problémája.

I. A volt uradalom és cselédségének általános jellemzése

1. Mindig meg kell mondanunk, hogy melyik és milyen volt uradalom (vagy uradalmak) cselédségének az életét vizsgáljuk. (Melyik megyében, községben fektűd; milyen családe, egyháze, banké volt az uradalom; hitbizomány volt-e vagy szabadon eladható; saját kezelésben használt, vagy bérbeadott stb.).

2. Próbáljuk megállapítani, mit és hogyan termelt az uradalom az utolsó három nemzedék ideje alatt? (Főtermények; szántó, rét, legelő, erdő stb. megosztása; extenzív gazdálkodásról intenzívra, vagy az állattartásról földművelésre való áttérés; igaerővel és gépekkel való ellátottság.)

3. Az uradalom cselédszükséglete? (Az állandó és változó cselédszám?) A cselédség nemzetiségi és felekezeti összetétele, megosztása? Cselédtelepítések emléke?

4. A volt uradalom tanult vezetőinek („urainak” — egyházi birtokok esetén papi vezetőinek, bérlet esetén bérlőjének — helyi elnevezése és feladatköre, rangsora, tanultsága, jövedelme, életmódja, magatartása, egymáshoz való viszonya? (Tulajdonos, bérlő, jószágkormányzó, főintéző, intéző, tisztartó, segédtiszt stb.))

II. A volt uradalom cselédei és egyéb foglalkoztatottjai

1. a) Kit hívott, tartott a cselédség köréből uradalmi cselédnek és miért a környező parasztság (munkája, bére, helyzete, függősége stb. alapján)? b) Melyek voltak az uradalomban kialakult hagyományos cseléd-elnevezések, foglalkozási körök, szervezetek (pl. béresek, kocsisok, pásztorok, gyalogmunkások, tyukászok stb.)? c) Az egyes, hagyományos uradalmi cseléd foglalkozási körökbe tartozók felsorolása és fő feladatuk. (Pl. tanyagazda, kulcsár, kertgazda stb. — béresgazda, eisőbéres, béres, kisbéres stb. — kocsigazda, elsőkocsis, lóhajtó stb.; — bivalyos, szamaras stb. — számadó, bojtárok, csürhések, kisbojtárok stb. — kerülők, munkacsapat-vezetők, csöszök, gyalogmunkások stb. — tyukászok, kaesa-, libanevelők, pulykászok stb.)

2. Melyek voltak a nem uradalmi cselédnek tartott egyéb cselédek helyi elnevezései? (pl. házi cseléd, szolgáló, kisszolga, nagyszolga, öregbéres, faragóbéres stb.)

3. Mi volt a fő és jellemző különbség az uradalmi és egyéb cseléd között? (Elszegődés, komenció stb.)

4. Hova tartoztak a helyi elnevezések, szokás szerint: a) hónaposok, a napszámások? Cselédnek tartották-e őket vagy nem: a) mások és kik; b)

ők magukat és miért? Ha cselédnek számítottak, mi alapján? (Pl. mint helyben lakó cselédszülők kiskorú gyermekei, vagy bérük stb. alapján.)

5. Milyen mesteremberek dolgoztak az uradalomban? (Ezermester, ács-kőműves, kerégyártó-bognár, kovács stb.) Cselédnek tartották-e vagy nem ezeket és miért: az urak, az uradalom többi dolgozója, ők önmagukat? Mi volt életformájukban a cselédségével azonos vagy hasonló, és a jellemzően más? Mi volt a rangsoruk (ennek magyarázata), az urakhoz, egymáshoz és a cselédséghez való viszonyuk?

6. Mi volt az uradalom nem cselédnek számító egyéb foglalkoztatottainak elnevezése és fő feladatköre? (Pl. takasok, summások, aratók, részesek, dohányosok, dinnyések stb.) — Mi kötötte és mennyire őket az uradalomhoz? Mi volt a fő különbség a volt uradalom cselédsége és az ő életük, munkájuk, életmódjuk, életformájuk között, és mi volt köztük rokonulás? Mi volt a rangsoruk egymás között és a cselédkehez viszonyítva? Mi volt a rangsorolás indoka?

7. Milyen esetei voltak annak, hogy valamely nem cselédi munkakörből egyesek átkerültek a cselédke közé, vagy fordítva? Mi volt ennek az oka, és gyakori volt-e ez?

8. Az egyes cselédmunkakörökből valamely másikba való átkerülés (pl. béresből kocsis) gyakorisága és indokai?

9. Ugyanez a nem cselédnek számító foglalkozási körök esetében (pl. dohányosból dinnyés)?

10. Gyakori volt-e, és mi volt az oka annak, hogy valaki egész életében béres vagy kocsis maradt, illetve nem vállalta az előnyösebb munkakört?

III. A volt uradalmi cselédke munkájának részletes leírása

(Cselédcsoportok szerint és azon belül külön-külön, úgy ahogy ezt az alábbiakban a béresekre vonatkoztatva vizsgáljuk.)

1. Kit neveztek béresnek és miért?
2. Ki ment el béresnek, ki felelt meg és miért?
3. Hány elsőbéres, béres, kisbéres stb. volt az uradalomban az első világháború előtti utolsó évtizedben, a két háború közötti időszak utolsó évtizedében és a második világháború előtti években?
4. Mi szabta meg a béreslétszámot az egyes időszakokban és évszakonként?
5. Egy-egy béres gondjaira bízott jószág száma a jelzett időszakokban?

6. Béresrangsor (béresgazda, elsőbéres stb.; hány béres után volt szükség béresgazdára)?

7. A béresek munkájának részletes leírása újévtől-újévig (állatgondozás, gyalogmunka, igával végzett munka; legeltetés, etetés, itatás, tisztántartás; állattal való bánás, befogás, betanítás; kaszálás; trágyahordás, szántás, vetés, betakarítás stb.)

8. Hogyan lesz a kisbéresből béres s.b.? (A munkába való belenevelődés, az előrehaladás lehetőségei és útja.)

9. Milyen a jó béres?

10. Munkaszervezet (a béresgazda, első béres, béreske, kisbéreske, hetesek munkaköre; a nagyobb és kisebb egységek, fogatcsoportok.)

11. A béreske jellemző felszerelése a munkában és azok helyi neve (*négyellő*, bérestarisznya, szűr stb.)?

12. A béreske szakmai felszerelése, munkaeszköze, a gondjukra bízott jószág száma szerint és azok helyi nevei a fent jelzett időszakokban? (Pl. 1895-ben egy hatos fogathoz járt: 1 szekér, 1 *négyellő*, 1 villa, 1 kasza, 1 nyári jászol, 1 kapa, 1 fejsze, 1 vödör, 1 kas, 1 eke, 2 db kétlevelű vasborona, 3 tézsla, 2 vendégoldal 4 *guzzsal*, 2 kötéllal, 2 tengeri hordó deszka stb.)

13. A béreske által közösen használt munkaeszközök, gépek (pl. vetőgép, henger stb.)?

14. Az ökorállítás, akol, befogóhely, ökoristálló és berendezése, ökörkút, ökörusztató részletes leírása.

15. Kellett-e a béresnek valamilyen munkaeszközt vennie saját pénzén, vagy saját kosztján kutyát tartani eger és hörsög fogására?

16. Kellett-e a béresnek vagy felésének, hozzátartozójának külön munkát végeznie és milyet (pl. esetleg aratnia, vagy a feleségének mosásra járnia stb.)? Kapott-e ezért külön juttatást és mi?

IV. Az uradalom cselédcsoportjainak s cselédeinek rangsora

1. Mi volt a rangsor a cselédcsoportok (béreske, kocsisok, pásztorok, gyalogmunkások stb.) között, és mi volt ennek az indoklása?
2. Mi volt a cselédke rangsora a cselédcsoportoktól függetlenül az uradalomban, illetve egy-egy majorjában, pusztáján? (Pl. első volt a legtekintélyesebb a tanyagazda, azután a béresgazda, majd a juhászszámadó, őt követte a kocsisgazda stb.) — Mi volt a rangsor kialakulásának oka és feltétele (pl. megbízhatóság, szakértelem, sógor-koma elv, a munkakör gazdasági jelentősége,

hagyományos tekintélye)? — Milyen megkülönböztetés volt a fentiek (első-sorban a pásztorok és a többi csoport) között felelősség, függőség és bánásmód tekintetében?

3. Milyen, a cselédség soraiból kiemelt vezetők voltak? Ezek elnevezése és rangsora egymás között és az uradalom többi foglalkoztatottjához képest? Viszonyuk egymáshoz, az urakhoz és a cselédséghez?

V. A volt uradalom cselédeinek és foglalkoztatottjainak bére

1. A cselédek, a cselédek közül kiemelt vezetők, a mesteremberek és a nem cselédnek számító foglalkoztatottak szegődésének és munkavállalásának hagyományos ideje, módja, szokása; a fentebb megjelölt három időszakban.

2. A fentiek bére, (természetben és és pénzben) juttatásai, szabad szerzési lehetőségeik a jelzett időpontban?

VI. A volt uradalom cselédeinek és egyéb foglalkoztatottjainak életmódja, műveltsége és társadalmi helyzete

1. A cselédek, a cselédek közül kiemelt vezetők, a mesteremberek és a nem cselédnek számító foglalkoztatottak táplálkozásának, ruházódásának, lakásviszonyainak, egészségügyi és tisztálkodási viszonyainak, háztáji gazdálkodásának részletes leírása.

2. Szokásaik, szórakozásaik, dalaik, táncok, meséik, történeteik, szólásmondásaik, hiedelemviláguk, olvasmányaik stb. részletes leírása.

3. Összeházasodásuk, családi életük, a feleség és a felnőtt családtagok munkája, gyermekeik nevelése, munkája, pályaválasztása, társadalmi helyzetük, öntudatuk, vagyoni viszonyaik, sorsuk, öregkori helyzetük?

(Az 1—2. pontnál mindig emeljük ki az egyes foglalkozási körökre jellemző pl. béresbíre, béresbál, kondászatya, juhásztánc, dömtörözés, kerülők, csöszök története, dohányosok, summások játékaik, ördöngös kocsisok, tudós pásztorok hiedelmek.)

VII. Cselédéletrajzok

Írjuk le részletesen néhány legkiválóbb adatközlőnk életrajzát, az illető saját szavaival, kitérve családjának foglalkozására, származására (lakóhelyére), rokonságára és azok foglalkozására. Lehetőleg fényképet is készítsünk róluk.

VIII. Nyelvjárási szójegyzék

Készítsünk a gyűjtésünk során feljegyzet nyelvjárási, szakmai szó- és kifejezőkincséből, szólásmondásokból szótárszerű jegyzéket, közölve a szavak köznyelvi jelentését is.

Ajánlott irodalom

Illyés Gyula: Puszták népe. — *Veres Péter* művei; Falusi krónika. Három nemzedék stb. — *Kardos László*: Jegyzetek a volt uradalmi cselédség kultúrájának és életmódjának alakulásáról (Szentgyörgypusztá). *Ethnographia* LXIV. (1955) 225—344. old. — *Sándor István*: A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1945—1954. XXXIV. Társadalom c. fejezetének E.6.c., pontja alatt: *Béres, cseléd, szolga* címen, a 199—200. oldalakon közölt bibliográfia. — *Sándor István*: A magyar néprajztudomány bibliográfiája 1955—1960. XXXIV. Társadalom c. fejezetének D.3., pontja alatt: *Béres, cseléd, szegényember* címen, a 326—328. oldalakon közölt bibliográfia. — A megyei, községi stb. Honismereti és Helytörténeti Bizottságok által, 1960 után kiadott honismereti és helytörténeti kiadványok is tartalmazznak újabb, e témakörbe vágó közléseket. (E kiadványok megtalálhatók a megyék könyvtáraiban.) — Találhatók e témakörbe vágó újabb kéziratok a Megyei Múzeumok Adattárában, a Megyei Múzeuma; megtalálhatók ugyanott, az Ethnológiai Adattár Kéziratgyűjteményében. Ilyenek: *Stefanovics Katalin*: Az uradalmi cselédek élete, munkája, műszókincsei és hagyományai. Mezőkomárom, Fejér m. P.169/1965. — *Berényi Andrásné*: Uradalmi cselédek élete és a juhászokról. Karácsond, Heves m. P.211/1965. — *Hagymási Sándor*: A volt uradalmi cselédek élete a peresi Zsilinszky Gazdaságban. Peres, Békés m. P.77/1966. — *Molnár Lajosné*: Uradalmi cselédek élete, munkája, műszókincse és hagyományai. Iregpuszta, Tolna m. P.272/1965. — *Szűcs István*: A volt uradalmi cselédek élete és munkája a vajdácskai prépostsági Nverges tanyai birtokon. Vajdácská, Zemplén m. P.94/1966. (Nyomatásban is megjelent.) — *Füsti Molnár Bálint*: Uradalmi cselédek néprajza. Szentes, Csongrád m. P.287/1969. — *Süle Sándor*: Cselédélet a kertai uradalmakban. Kerta, Veszprém m. P.138/1973. — *Szabó József*: Cselédsorsok, cselédutak. Bük, Sopron m. P.335/1973. — Kivánatos, hogy a cselédkérdést, a cselédek életét és munkáját ne kiragadva, hanem összefüggésében és elsősorban a parasztság életével, munkájával összevetve vizsgáljuk. Ehhez kiváló mű: *Kiss Lajos*: A szegény emberek élete.

Akik, egyrészt a cselédség, munkásság történelmi vizsgálatával, kutatásával is foglalkozni kívánnak, másrészt parasztságunknak a kapitalizmusban való életével, azok igen nagy haszonnal forgathatják, mind ténymegállapítása, mind módszere, de felhasznált forrásai miatt is: *Szabó István* (szerk.) A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában 1848—1914. I—II. k. Akadémiai Kiadó, Budapest. — *Sápi Vilmos* (szerk.) Edelény múltjából, 1973. c. mű-

ben: A mezőgazdasági bérmunkás-ság a feudalizmus korában. — A mezőgazdasági munkásság a kapitalizmus korában. — *Csizmádia Pál* (szerk.) Tanulmányok... I—II. k. c. műben: A cselédség magánjogi helyzete a kapitalizmus korában.

Cseléd- és munkástörvények: különösen az 1876. évi XIII. tc. és 1898. évi II. tc. (Minden egykori munkásigazolványban, cselédkönyvben megtalálható)

Összeállította: *K. Kovács Péter*

ÚTMUTATÓ A FEJFÁK GYŰJTÉSÉHEZ

A falusi temetők aránylag hamar pusztuló fejfái — úgy is mint népművészeti alkotások, úgy is mint a temetkezési szokások tárgyi emlékei — a messze múltból megőrzött vonásokat hordoznak. Formáik, jelképes díszítvényeik, elnevezésanyaguk, a hozzájuk fűződő szokás- és hiedelemanyag, valamint elterjedésük alapos megismerése számos néprajzi, művelődéstörténeti tanulságot ígér. Többek között szilárd alapot szolgáltat ahhoz a valószerűnek látszó feltevéshez, amely fejfáinkat rokonnépeink sírbálynáyaival hozza kapcsolatba. Eppen ezért formáiknak és a hozzájuk fűződő néphagyományoknak megőrkötése igen fontos a néprajztudomány számára. Ennek ellenére az ország sok vidékéről még hiányoznak a fejfákra vonatkozó ismereteink.

A fejfákkal foglalkozó néprajzi szakirodalom alábbi munkáiból ismerhetők meg leginkább az egyes vidékek fejfatípusai, illetőleg a fejfák kutatásának néprajzi jelentősége.

Balassa Ivan: A magyar temetők néprajzi kutatása (Ethn. 1973. 225.), *Batky Zsigmond*: Adatok a kopjafákhoz (Népr. Ert. 1904. 107.), *Biczó Ilona*: Nagykőrösi fejfák (Népr. Ert. 1908. 166.), *Burgyan Miklós*: Magyarországi szivalakú sírjelek (Ethn. 1972. 330.), *Csalog József*: A sárközi ref. temetők emberalakú fejfái (Népr. Ert. 1940. 381.), *Cs. Sebestyén Károly*: Székelyföldi kopjafák (Népr. Ert. 1910. 103.), *Domanovszky György*: Beregmegyei fejfák (Népr. Ert. 1936. 91.), *Győrffy István*: Nagykunsági fejfák (Népr. Ert. 1907. 94.), *Kós Károly*: A székely sírfák kérdéséhez (Népelet és néphagyomány, Bukarest 1972. 253.), *Lükő Gábor*: Tanulmányutam a szatmári, beregi és máramarosi, továbbá a Közép-Tisza melléki községek teme-

tőiben (A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, Debrecen 1943. 58.), *Morvay Péter*: Emberalakú fejfák a bőrvelyi temetőben (Ethn. 1958. 53.), *Novák József Lajos*: A temetők népi művészete (Népr. Ert. 1910. 223.), *Solymossy Sándor*: Ősi fejfaformák népünkél (Ethn. 1930. 50.), *Szinte Gábor*: Kopjafák a Székelyföldön (Népr. Ert. 1905. 91.), *Timaffy László*: Emberalakú fejfák, sírkövek kislalföldi temetőinkben (Ar-rabona 5. 1963. 303.), *Zentai János*: Ormánási fejfák (A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 1963. 278.), *Zentai János*: A fejfaarchívum Pécsen (A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 1967.)

*

A fejfa- és lábfa-formák, s a velük kapcsolatos kérdések kutatását az alábbi pontok útmutatása szerint végezzük.

1. Állapítsuk meg, hány temető van a helységben. Írjuk le elkülönítve nevüket, helyüket, felekezeti, nemzetiségi jellegüket, megnyitásuk idejét (írásos adatok, a legrégebbi sírkövek és az emlékezet szerint), esetleges lezárásuk idejét.

2. Vegyük számba, hogy hány fejfa van a megvizsgált temetőben. (Ha pontos számadatot nem tudunk adni, jelezzük, hogy sok, kevés vagy csak néhány.)

3. Tudakoljuk, ismernek-e a környéken (vagy másutt) olyan temetőt, ahol még sok fejfa található.

4. Nyomozzuk, vannak-e (voltak-e) fejfák a helység (vagy a környék) nem református temetőiben.

5. Kutassuk, vannak-e a helységben vagy környékén temetőn kívüli sírok. (Hol? Kiké?)

6. Állapítsuk meg, hogy a vizsgált temetőben milyen a sírok tájolása. (Mi-

lyen égtájak, illetőleg milyen utak felé esik a halottak feje és lába?)

7. Állapítsuk meg, milyen mértékben van meg (vagy volt meg) a vizsgált temetőben a családok, rokoncsaládok, hadak egymás mellé temetkezése.

8. Állapítsuk meg, használatosak-e (voltak-e) a helységben régi temetkezési eszközök (ravatalok, koporsóvívő rudak stb.) Írjuk le, örökítsük meg nevüket, korukat, díszítményeiket, feliratukat, tárolási helyüket.

9. Írjuk le s örökítsük meg a helység temetőiben található régi faragott fészületeket (nem sírkereszteket). Hol állnak, mikoraiak, ki készítette őket, kapcsolódik-e hozzájuk valamilyen népszokás?

10. Kutassuk, kerültek-e elő a helység temetőiből régi festett koporsók maradványai?

11. Örökítsük meg fényképen vagy rajzban a vizsgált temetőben található fejfa-típusokat.

12. Állapítsuk meg, hány egymástól lényegesen különböző főtypus található a vizsgált temető fejfái között, s a sírfeliratok alapján igyekezzünk megállapítani, hogy az egyes típusok mióta fordulnak elő a temetőben. (Az egyedülálló típusoknál igyekezzünk feldeírni, hogy nem más vidékről beszarmazott halottak sírján állnak-e, illetőleg, hogy nem újabban terjedtek-e el.)

13. Jegyezzük fel a fejfafélék helyben használatos népi nevét vagy neveit.

14. Írjuk le, hogy használnak (használtak)-e un. lábfaakat, s hogyan helyezik el azokat a síron.

15. Állapítsuk meg, hogy a nők és férfiak, öregek, fiatalok és gyermekek, erőszakot halált haltak fejfái típusban, színben vagy a rájuk helyezett jelképes díszben (szalag, főkötő stb.), miben különböznek.

16. Írjuk össze a fejfák részeinek, csúcsdíszének (pl. láng alakú, korona alakú végződés) helyben használatos népi elnevezéseit, s a csúcsdíszek jelentését, helyi hagyomány szerint.

17. Állapítsuk meg, hogy a fejfákon befelé (a sír felé) vagy kifelé (ellenkező irányban, az utak felé) néznek-e a sírfeliratok.

18. Írjuk le (s ha lehet örökítsük is meg), hogy milyen tipikus vésett díszítmények találhatók a fejfákon.

19. Kutassuk, hogy ismerik-e a fejfákon használt díszítmények népi nevét, és hogy mit tudnak jelentésükről, alkalmazásükről.

20. Írjuk le a régi sírjelek általánosan használt feliratkezdő formuláit és

rövidítéseit (értelmezésükkel — esetleges tréfás értelmezésükkel — együtt).

21. Állapítsuk meg, hogy verses feliratok mióta és milyen arányban fordulnak elő a fejfákon.

22. Állapítsuk meg, kik alkotják (alkották) a helybeli sírfeliratok szövegét. Parasztemberek vagy mesteremberek, kántorok, tanítók? Nyomozzuk ki, hogy találhatók-e (vagy voltak-e régebben) kéziratossírfelirat-gyűjtemények.

23. Állapítsuk meg, kik készítik (készítették régen s mely évekig) a fejfákat. Családtagok, fejfafaragáshoz értő parasztemberek vagy mesteremberek? Vannak-e (vagy voltak-e) különösen ügyes helyi fejfakészítők? (Név, életkor).

24. Írjuk le, hogy milyen festékanyagokat használtak a fejfák festésére, kitérve a nyers máj és a tojás esetleges használatára.

25. Állapítsuk meg, vannak-e (vagy voltak-e) a helységben a helyi fejfákhoz hasonló kapufélfák, tornácoszlopok, kútágasok stb. Ha igen, örökítsük meg ezeket is rajzban vagy fényképen.

26. Kutassuk azt is, hogy a vizsgált temetőben (vagy másutt a környéken) vannak-e régi szivalakú sírkövek. (Hol? Mikoraiak? — Készítsünk róluk fényképet.)

27. Nyomozzuk, találhatók-e a vizsgált temetőben (vagy másutt a környéken) régi, koporsó alakú sírkövek. (Ezek általában XVIII. századiak.) Hol? Mikoraiak? Ki nyugszik alattuk? Fűződik-e hozzájuk helyi monda? (Kivetette magából a föld.) Készítsünk róluk és feliratukról fényképet. Írjuk le a monda népi adatközlőtől származó szövegét.

*

A fenti kérdések kutatásánál célszerű temetőőröket, harangozókat, s temetések szervezésénél szerepet játszott más idős embereket (*funerátorokat*), sírgondozással hivatásszerűen foglalkozó asszonyokat is kikérdezni.

A 18. pontban említett vésett díszítményeket — zsírkretával, ácsceruza végével, suszterviasszal — un. ledörzsöléssel eredeti nagyságban örökíthetjük meg.

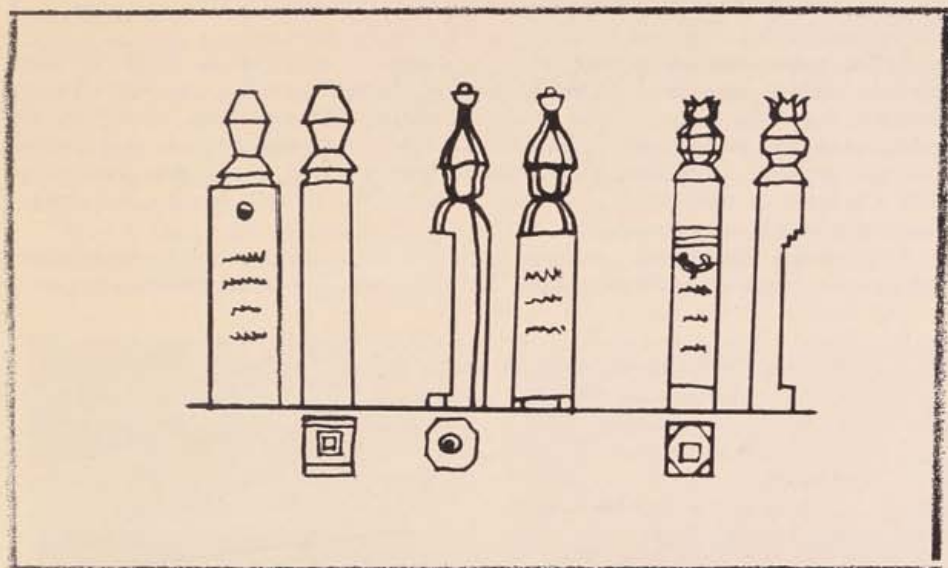
A kérdőív megválaszolásánál nem szükséges a kérdőpontokat megismételni. Elég, ha azok sorszámára hivatkozunk.

A válaszon tüntessük fel a helység nevét, továbbá az adatközlő nevét, életkorát és foglalkozását, valamint a gyűjtés időpontját, a gyűjtő nevét, foglalkozását és címét.

Sok olyan temető található még az országban, ahol kérdőívünk témakörében érdemes gyűjteni. A gyűjtés eredményéből szép pályamunkát lehet készíteni a minden évben meghirdetett Országos Néprajzi és Nyelvjárási gyűjtőpályázatra.¹

A fejfák és temetők kérdésével be-

hatóbban foglalkozni kívánó gyűjtők számára a Néprajzi Múzeum Gyűjtés-szervező Csoportja és a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztálya (1087 Bp. Könyves Kálmán körút 40.) szívesen ad további útmutatást. Remélhetőleg hamarosan sokszorosításra kerül egy a témával foglalkozó bővebb kérdőív is.

A rajzok három kovásznai (Kovászna m., Románia) fejfát ábrázolnak 1903-ból, elől- és oldalnézetben, valamint alaprajzban. Fontos, hogy a fejfákat egészükben, a földig megörökítsük, ne csak felső, díszített részüket, hogy így arányaikról is helyes képet kapjunk. Hasonlóan fontos, hogy a fejfák korát is megjelöljük a rajtuk olvasható évszám (vagy ha csak a név olvasható, az anyakönyvi bejegyzés) alapján. Hozzávetőlegesen az olvashatatlan feliratú fejfák korát is igyekezzünk megállapítani a szomszédságukban álló fejfák évszámai nyomán. Jelöljük meg a fejfák fő méreteit is. Ha tudjuk nevezzük meg a fejfa és a felirat készítőjét is.

Morvay Péter

¹Lásd a Honismereti Híradó 1974. 1. számában közölt pályázati felhívást.

PÁLYÁZAT! PÁLYÁZAT! PÁLYÁZAT!

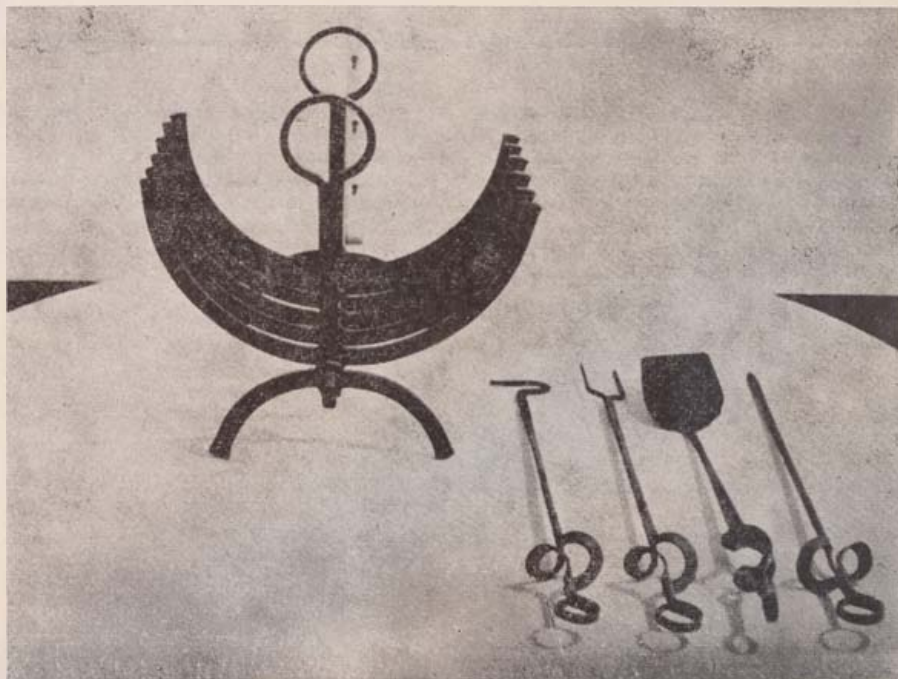
A NÉPMŰVÉSZETTŐL A KÖZÖSSÉGI MŰVÉSZETIG

Amint a Honismereti Híradó 1974/1-es számában olvasható, a KISZ KB három társrendező szervvel: a Művelődésügyi Minisztériummal, a Népművelési Intézettel és a Népi Iparművészeti Tanáccsal együtt ebben az évben is meghirdette a „Népművészet Ifjú Mestere” pályázatot. Ezeknek a pályázatoknak az eredményes résztvevői alkotják a Fiatalok Népművészeti Stúdióját, mely a népi hagyományokra épülő művészeti és kulturális tevékenységgel foglalkozó fiatalok összefogó, szakmai, ideológiai továbbképző szerve.

Hogy milyen alkotásokkal érdemes indulni ezen a pályázaton és hogy milyen elképzeléseik vannak a stúdió-tagoknak, azt az eddig megtartott stúdiófoglalkozások és viták alapján körvonalazom.

Mit jelent a Stúdió elnevezésben az a szó, hogy népművészet? Egyfajta tartást jelent, tartozást a tiszta hagyományhoz, kötődést a népi kultúrához.

Tagjaink a népművészeti tárgyak négy alapeleme szerint alkotnak, mint a használhatóság, a formatisztaság, az anyagszerűség, a tájhoz és kultúrához kötöttség. Tagadják, hogy a népművészethez tartoznának azok a tárgyak, amelyek bazáráruként, vitrintárgyként, túldíszítetten és túlfaragottan, funkciójukat veszítve, a sajnos még fellelhető kispolgári igényeket elégítik ki.

Kovács József munkája (Kovács J. felvétele)

Ezekkel a gondolatszegénységből születő formakeresztezésekkel állítják szembe a fényképeken is látható tárgyak szerkezeti egyszerűségét, formaszűztségét, puritán anyagkezelésből származó ruszitkusságát, minimális, csak a funkciót kiegészítő diszítését. Az ilyen esztétikai szigorúságban alkotott tárgyak ismét teljes értékű tagjai lesznek lakásainknak. Ezek az alkotások egy egészséges hagyományt őriznek és mentenek meg s egyben a legmodernebbek is. Itt találkozik a népművészet és a dizájn (vagyis a formatervezés), így válik hasznos gyakorlattá az amit Rózsa Gyula kritikus „népi dizájn”-nak nevez.

A képekben bemutatott tárgyak természetesen nem ilyen egyszerűen születtek, hosszú és előre átgondolt kísérletek eredményei. Az alkotóknak szinte járatlan úton kell haladniuk, mert ennek az elképzelésnek Magyarországon nincs, vagy rendkívüli csekély az előzménye. Egy-két világhírű példa azonban igazolja a kísérlet helyességét. Így Dánia és Finnország, ahol hetven év alatt saját népi hagyományaik átmentésével és újjáfogalmazásával európai rangú iparművészetet és építészetet teremtettek. Egy nagyszerű eredményünk azonban nekünk is van, ez pedig *Bartók* és *Kodály* munkássága.

Bartók budapesti előadásában festette le a paraszttzene műzenébe való átmentésének lehetőségeit. Iránymutatása alapján mi is három fő lehetőséget vázolhatunk fel. Először tökéletesen meg kell ismerni népművészeti tárgyainkat. Legjobb eredeti-

Probstner János munkája
(*Kovács J.* felvétele)

Pánczél Attila munkája
(*Kovács J.* felvétele)

ben a múzeumokban és lelőhelyükön tanulmányozni őket. Ezek hiányában meg kell keresni képüket és leírásukat az Ethnográfia számaiban és a különböző néprajzi, népművészeti kiadványokban. Az így megismert tárgyat érdemes teljesen hűen lemásolni, reprodukálni, restaurálni. Az ilyen, nagy közügyességgel reprodukált, megfelelő esztétikai értékű népművészeti tárgy alapvető vizsgamunkának fogadható el és érdemes rá, hogy alkotója megkapja a „Népművészet Ifjú Mestere” címet.

Ilyen vizsgamunkák és a népművészeti tárgyak alapvető ismerete után vállalkozhat az alkotó, a következő lépésre, *egy bizonyos népművészeti tárgy átdolgozására*, mai használati igényeinek megfelelő alkotójellegű átalakítására.

A három lépcsőfok közül ez a második a legnehezebb és a legveszélyesebb. Itt éri az alkotót a legnagyobb kísértés, hogy csak a felszínes dolgokat vegye át s a motívumokat öntörvényű világukból, egységes kompozíciójukból kiragadva alkalmazza és ilyenkor jönnek létre az u.n. „népies” alkotások.

A harmadik lehetőség már se nem reprodukálás, se nem átdolgozás, amikor a *kialakított tárgy formatisztasága, anyagszerűsége, használhatósága ugyanolyan tökéletes, mint egy népművészeti tárgyé*. Bartók szavaival „ugyanaz a levegő árad” belőle, mint a népi alkotásból.

Bartók a „Fából faragott királyfi” pataksenéjéről vallotta azt, hogy végre sikerült valami olyan nagyot alkotja, mint egy népdal. Ilyen alkotásokkal jutunk el a hagyományos népművészettől egy egészen újfajta népművészethez, amelyhez — hogy elkerüljük a fogalomzavart — már egy szót is hozzá kell forrasztanunk, talán ez: *közösségi művészet*.

Irodalom

Malonyay Dezső: A magyar nép művészete I—V. (Budapest, 1907—1922), *Bátky Zs.—Györffy I.—Viski K.*: Magyar Népművészet (Budapest, 1928), *Bátky Zs.—Györffy I.—Viski K.*: A magyarság néprajza (Budapest, 1942), *Viski Károly*: Dunántúli bútortörök I. Székek (Budapest, 1925), *K. Csilléry Klára*: A magyar nép bútora (Budapest, 1972), *Domanovszky György*: Magyar népi kerámia (Budapest, 1968), *Fél Edit—Hofer Tamás—K. Csilléry Klára*: A magyar népművészet, *Tóth János*: Népi építészettünk hagyományai (Budapest, 1961), *Andrássy-Kurta János*: A magyar nép szobrászata (Budapest, 1944), *Manga János*: Pásztorművészet (Budapest, 1963), *Haáz Ferenc*: Udvarhelyszéki fámesterségek (Kolozsvár, 1942), *Lükő Gábor*: A hortobágyi pásztorművészet (Debrecen, 1940), *Fél Edit*: Bevezetés a magyar népi himzések ismeretébe (Budapest, 1964), *dr. Kós Károly*: Népelet és néphagyomány (Bukarest, 1972), *Banner Zoltán*: Csillagfaragók (Budapest, 1942), *Kósa László—Szemerényi Ágnes*: Apáról-fiúra (Budapest, 1973).

Zelnik József

A Magyar Történelmi Társulat pályázata

A Magyar Történelmi Társulat *hazánk felszabadulásának 30. évfordulójára* a társadalomtörténeti kutató- és feldolgozó munka segítésére és fejlesztésére pályázatot hirdet a Magyar Tudományos Akadémia, a Művelődésügyi Minisztérium, a Hazafias Népfőnt, valamint az MSZMP KB Párttörténeti Intézete által felajánlott pályadíjakra.

A pályamunkák témája *egy magyarországi település (megye, járás, község, város, vagy városrész) társadalmi tagozódásának, illetve társadalmi fejlődésének története, vagy e fejlődés egy pontosan körülhatárolható fejezete, különös tekintettel az ott élő munkásosztály kialakulásának, struktúrájának, életmódjának, társadalmi tudata fejlődésének ábrázolására*.

A pályázaton mindenki részt vehet. Pályázni lehet minden, a pályázat kiírása után megjelent, vagy kiadatlan, egyéni, vagy kollektív, új tudományos eredményeket felmutató, összegező monográfiával, történelmi tanulmánnyal, tanulmánygyűjteménnyel, a témára vonatkozó historiográfiái feldolgozással, vagy annotált bibliográfiával.

A pályadíjak a következők: I. díj 15 000 Ft (1 db), II. díj 8000 Ft (3 db), III. díj 4000 Ft (5 db)

A pályamunkákat a Magyar Történelmi Társulat által alakított bíráló bizottságok értékelik. A pályázatot kiíró szervek a kiemelkedő pályamunkák megjelenését elősegítik.

A pályaműveket 1974. szeptember 15-ig kell beküldeni a Magyar Történelmi Társulat címére (Budapest, 1014 I. Uri u. 51—53.) Eredményhirdetés: 1975. március 21.

A részletes pályázati feltételekről és a téma kutatásának helyzetéről szóló útmutató a Magyar Történelmi Társulathoz ígényelhető.

Pályázati felhívás

A Művelődésügyi Minisztérium, a Népművelési Intézet, Zala Megye Tanácsa, a Magyar Rádió Ifjúsági Osztálya, a Magyar Televízió Ifjúsági Osztálya, a Hazafias Népfőnt Országos Titkársága, a Szakszervezetek Országos Tanácsa, az Ipari Szervezetek Országos Tanácsa, a Magyar Írók Szövetsége és a Magyar Színházművészeti Szövetség *hazánk felszabadulásának 30. évfordulója tiszteletére pályázatot hirdet*

„HAZÁNKRÓL SZÓLJATOK SZÉP SZAVAK”

címmel, amatőr színjátszócsoporthoz, irodalmi színpadok (és a velük társuló honismereti, helytörténeti körök és más művészeti csoportok) részére.

Pályázni lehet: Helytörténeti, honismereti adatokon nyugvó dokumentumokból, szociográfiákból, versekből, novellákból, regényrészletekből, filmforgatókönyvekből, rádiójátékokból, szatírákból szerkesztett, illetve dramatisztált műsorok forgatókönyveivel, s a forgatókönyvek alapján készített, amatőr együttesek által bemutatott műsorokkal, valamint már korábban kiadott egyfelvonásos művek bemutatásával. A pályázatnak műfaji jellegű kötöttsége nincs, pályázni bármilyen színpadi, pódiumi színjátéktípusban (lírai oratórium, szerkesztett játék, pódiumjáték, dráma, stb.) lehet.

A pályázók műveikben dolgozzák fel a magyar nép legújabbkori történelmének egy-egy kiemelkedő eseményének kisebb közösségekre, egyes emberekre gyakorolt hatását, különös tekintettel az elmúlt 30 év történetére; mutassák be századunk munkásmozgalmi harcainak személyiségeit, konfliktusait; dolgozzák fel községük, városuk, üzemük életének egy-egy jellegzetes mozzanatát, drámai helyzetét; ábrázolják mai életünk eredményeit, konfliktusait; foglalkozzanak a felszabadulás óta eltelt időszak örömeivel, gondoljaival, az ifjúság szocializmust építő tevékenységével.

A művek bemutatásának időtartama nem haladhatja meg a 25 percet. A műveket bemutató csoport létszáma legfeljebb 15 fő lehet.

A pályázó együttesek nevezési lapjaikat 1974. június 30-ig, forgatókönyveiket 1974. október 1-ig küldjék be a Megyei Művelődési Központokhoz (budapesti együttesek a Fővárosi Művelődési Központba).

A pályázatot meghirdető szervek az eredeti forgatókönyveket díjazják. A forgatókönyv-pályázat díjai: 5000,—, 3000,— és 2000,— forint. A zsűri a művek színvonalától függően a pályadíjak összegét megváltoztathatja, s egy-egy kategóriában több díjat is kiadhat.

A műsorokat bemutató együttesek megyei döntőn vesznek részt. A megyék legjobb együtteseit a rendező szervek területi döntőre hívják meg, melyeknek helyezést elért műsorait a Magyar Rádió — s későbbiek során a Magyar Televízió — közvetíti. Az országos döntőn résztvevő csoportok jutalmazásban részesülnek.

A pályázatot meghirdető szervek nevében:

A NÉPMŰVELÉSI INTÉZET ELŐADÓMŰVÉSZETI OSZTÁLYA

Művelődési otthon történeti pályázat

Az első művelődési otthonok megnyitásának és a „művelődési otthon”-mozgalom kezdetének 25 éves évfordulóján, a méltó megemlékezés érdekében a Népművelési Intézet foto-, film- és történeti pályázatot írt ki. A két előbbi kategóriára vonatkozó felhívás szövege megtalálható a Népművelés 1974. 3. számában. A történeti pályázatnak azonban a teljes szövegét közöljük, mert szorosan kapcsolódik a honismereti-helytörténeti munkához.

1. Pályázni lehet művelődési otthonok fejlődését bemutató forrásfeltárással.

E forrásfeltárás gyűjtőkörében egy közigazgatási egység (község, járás, város, kerület), illetve üzem művelődési otthonára terjedjen ki.

Tárgyában törekedjék a teljességre, tehát a létesítés időszaka politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális helyzetének megvilágításából kiindulva a művelődési otthon jellegű intézmény létrehozásán, életének sokoldalú bemutatásán át politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális hatásának, munkája eredményességének elemzésére.

Anyagában nincs megkötöttség. Elsősorban azonban levéltári feltárásokat, cikkbibliográfiákat (repertóriumokat) várunk címleirással, rövid annotációval, de lehet pályázni — írásos, magnetofonnal felvett, vagy a gyűjtő által hitelesen feljegyzett — visszaemlékezésekkel, régi alaprajzokkal, fényképekkel, feljegyzésekkel, a végzett munkát illusztráló programokkal, plakátokkal, a személyi és tárgyi feltételek alakulásának leírásával, a lakosság véleményét dokumentáló írásokkal stb.

A dokumentumokat eredetiben vagy másolatban (hitelesített leirással, fotókópiában vagy xerox-másolatban) lehet beküldeni.

A pályázatoktól

a) egy település (üzem) művelődési otthonának egész fejlődését feltárni-bemutadni törekvő dokumentum-gyűjteményeket, illetve

b) egyes dokumentumokat várunk.

Beküldési határidő: 1974. július 15.

Ünnepélyes eredményhirdetés: 1974. augusztusában.

A legértékesebb dokumentumokból a Békésen rendezendő megemlékezés alkalmából kiállítást tervezünk.

2. Pályázni lehet művelődési otthonok történetének megírásával.

A pályázók tudományos igényű feltárással dolgozzák fel egy-egy település vagy üzem művelődési otthonának fejlődését, megalakulásától napjainkig. Tárják fel a mozgalmat kiváltó helyi okokat, hitelesen írják le a megtett utat, ismertessék a jó módszereket, az intézmény hatását a település (üzem) életére, a dolgozók tudatának formálására stb.

A pályaműveket két példányban kell beküldeni. Mellékletek esetén a nehezebben beszerezhető dokumentumokat csak az első példányhoz kell csatolni. A pályamű terjedelme legalább 1, legfeljebb 3 ív lehet (1 ív 40 000 „n”, tehát 30 soros, egy sorban 66—67 leütéses gépelésnél 20 lap).

Beküldési határidő: 1975. február 28.

Ünnepélyes eredményhirdetés: 1975. április 4.

Mindket pályázat jelíges. Az 1. pályázaton való részvétel nem zárja ki a 2. pályázatra való nevezést. Ebben az esetben a jelíge mellett 1—2 jelzéssel a pályázó üntesse fel, hogy munkája kétirányú, forrásfeltáró és a feltárt forrásokat feldolgozó jellegű. A beküldött pályaműhöz lezárt borítékban kell csatolni a pályázó nevét és postai címét. A pályamunkákat a Népművelési Intézet címére kell beküldeni (1011 Budapest, Corvin tér 8.) A címzésnél fel kell tüntetni a következő szöveget: „Művelődési otthon történeti pályázat!”

Pályadíjak:

1. Forrásfeltárás

a) gyűjtemények:

3 első díj	egyenként	3000 Ft
4 második díj	egyenként	2000 Ft
5 harmadik díj	egyenként	1500 Ft

(A Népművelési Intézet fenntartja magának azt a jogot, hogy egyes díjakat esetleg megosztva adjon ki, vagy kiemelkedő alkotás esetén különdíjjal is jutalmazza a munkát.)

b) Az egyes dokumentumokból álló forrásfeltárásnál:

A kiemelkedőbb dokumentumokat 300—500 Ft-tal díjazzuk. Az egyes, nem díjazott és a dokumentum-gyűjteményekben szereplő dokumentumok között a váloga-

tás és az előírásokban megszabott díjazás szerinti megvásárlás jogát fenntartjuk. Mind a díjazott, mind a megvásárolt dokumentumok a Népművelési Intézet Népművelési Szakkönyvtára tulajdonába kerülnek.

2. Történeti tanulmányok:

3 első díj	egyenként	6000 Ft
4 második díj	egyenként	4000 Ft
5 harmadik díj	egyenként	2000 Ft

(A Népművelési Intézet itt is fenntartja azt a jogát, hogy a díjakat megosztva adja ki, illetve — kiemelkedő alkotásnál — különdíjjal jutalmazzon.)

A pályamunkákat a Népművelési Intézet által felkért szaklektorok bírálják el. A díjak odaítélésénél — a szaklektorok javaslata alapján — a Népművelési Intézet igazgatója dönt. Az elbírált pályamunkák a Népművelési Szakkönyvtárba kerülnek elhelyezésre.

A Népművelési Intézet előjogot élvez a pályamunkák megjelentetésére az érvényes szerzői jogi rendelkezések alapján, beleértve a szerzői tiszteletdíj fizetését is. A pályázatra érkezett művek által megszabott lehetőségek szerint az arra érdemes pályamunkákból — azokat egészükben vagy részben közölve — a Népművelési Intézet tanulmánykötetet állít össze.

Mindkét pályázathoz — az eredményesség biztosítása érdekében — ÚTMUTATÓ-t állítunk össze, amelyet a megyei, fővárosi művelődési központoknak (népművelési tanácsadóknak) megküldünk.

NÉPMŰVELÉSI INTÉZET

Hazánk felszabadulásának 30. évfordulójára meghirdetett Heves megyei pályázat

A Hazafias Népfront Heves megyei Elnöksége, Heves megye Tanácsa Végrehajtó Bizottsága, a Szakszervezetek Heves megyei Tanácsa, a KISZ Heves megyei Bizottsága, a Szövetkezetek Heves megyei Tanácsa *hazánk felszabadulásának 30. évfordulója* tiszteletére

hely-, üzem-, szövetkezettörténeti és

falú (város)-, üzemi- szövetkezeti-kronikairó pályázatot hirdet.

A pályázat célja a szülőföld, a lakóterület és a munkahely megismerése, a helyi kötődés erősítése, a szocialista hazafiság és a proletár internacionalizmus tudatosítása.

A pályázat meghirdetői a legszínvonalasabb pályamunkákat kategóriánként díjazják.

A *helytörténet*, az *üzemtörténet* és a *szövetkezettörténet* kategóriában az I. díj 5000 Ft.

A *falú (város) krónika*, az *üzemi krónika* és a *szövetkezeti krónika* kategóriában az I. díj 3000 Ft.

A további értékes pályaművek szintén magas jutalomban részesülnek. Ezen kívül a bíráló bizottság javaslatot tesz az arra alkalmas pályamunkák kiadására.

A jelíges pályaműveket 1975. február 10-ig kell beküldeni a Hazafias Népfront Heves megyei Titkárságára (3300 Eger, Bajcsy-Zsilinszky u. 9.)

A pályázatot kiíró szervek kéri a tanácsok, üzemek, szövetkezetek vezetőit, esatlakozzanak a felhíváshoz és községükben, üzemükben, szövetkezetükben a szükséges feltételek megteremtésével segítsék a hely-, üzem- és szövetkezettörténet, valamint -kronikairás megindulását és sikeres kibontakozását. Kéri a Hazafias Népfrontbizottságokat, a tömegszervezeteket és mozgalmakat, hogy szervező tevékenységükkel segítsék elő a kezdeményezés mozgalommá fejlődését. Kéri továbbá a pedagógusokat, a közművelődés területen dolgozókat, hogy szakmai támogatásukkal járuljanak hozzá a pályázat széleskörű és színvonalas megvalósulásához.

VÁLTOZÁSOK A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁGBAN

A figyelmes olvasó az előző állapotokhoz képest lényeges változásokat észlelhet a Honismereti Híradó szerkesztő bizottságában. Az 1974. év első számaiban például azt tapasztalhatta, hogy a szerkesztő bizottság kibővült, kiegészült, több munkatársat vontunk be vidékről a szerkesztés munkájába. Valóban arra törekedtünk, hogy lehetőleg az ország minden része képviselőjéhez jusson és ez a szerkesztő bizottság névsorában is tükröződjék. (Néha a szerkesztő bizottság szándékán kívül is történet változás. Sajnálatos módon ugyanis az idei első számban a szerkesztő bizottság tagjainak sorából kimaradt *Szabó Ferenc* neve). Az 1974/2. számban feltűnhetett az olvasónak, hogy a „(szerkesztő)” jelzés most nem *Morvay Péter*, hanem *Halász Péter* neve után következik. Ezzel kapcsolatban már bővebben kell szólnunk.

A Honismereti Híradót mindenütt (tudományos és mozgalmi berkekben egyaránt) örömmel, elismeréssel fogadták. Ebben — még akkor is, ha kiadványunkat a szerkesztő bizottság és az egész mozgalom együttes termékeként foghatjuk csak fel — vitathatatlanul nagy érdeme van *Morvay Péternek*, aki felismerve a lap nagy mozgalmi jelentőségét, szinte összeforrt a Honismereti Híradó ügyével, szerkesztésével. Kidolgozta annak szerkesztési tervét, rovatait és kiváló munkatársakat nyert meg a Híradó számára. *Morvay Péter*től most azt kívánta a mozgalom érdeke, hogy váljék meg a konkrét szerkesztői munkától s a HNF Országos Titkársága keretében folytassa tevékenységét, a Honismereti Bizottság titkára mellett. Amikor *Morvay Péternek* ezúton is megköszönjük eddigi fáradozását, természetesen nem búcsúznak tőle, sőt számítunk rá, hogy új beosztásában is tovább tudja segíteni a Híradót s ugyanakkor kiterjedt mozgalmi tapasztalata, szakértelme, ügybuzgalma, kifogyhatatlan energiája a mozgalom mind több ágazatában terem majd gyümölcsöt; indít el pezsgést; új akciót; kezdeményezést.

Halász Péter neve nem ismeretlen a mozgalomban. Agrármérnök, az Agrárgazdasági Kutató Intézet tudományos főmunkatársa, a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztályának hosszú idő óta titkára. A Honismereti Híradó minden számában jelent meg írása. A Röpülj páva-számban *Balogh Tünde* kiskunfélegyházi batik-kárpit kiállításáról, az 1973-as számokban *Erdei Ferenc*: Város és vidéke c. könyvéről, a termelőszövetkezeti mozgalom története feldolgozásának módszertani kérdéseiről számolt be. Az 1974/1. szám munkálataiban már szerkesztő bizottsági tagként vett részt s ebben a számban több könyvet ismertetett. Ez a rövid felsorolás is jelzi, hogy *Halász Péter* személyében sokoldalúan képzett, tájékozott szerkesztőt nyertünk.

Azt várjuk tőle, hogy átvéve a szerkesztés feladatát, ugyanolyan szenvedélyes elkötelezettséggel végezze munkáját, mint elődje tette. A Honismereti Bizottság és a szerkesztő bizottság bizalommal várja a bizonyítást és ehhez *Halász Péternek* minden segítséget megad. Amikor már az általa szerkesztett kiadvány hasábjain köszöntöm az új szerkesztőt, a Honismereti Bizottság nevében kérem olvasóinkat, hogy fogadják Önök is szeretettel s támogassák őt felelős munkájában tudósításokkal, cikkekkel, mozgalmi hírekkel, javaslatokkal.

Töltési Imre

MUNKATÁRSAINK

Barsi Ernő, tanítóképző intézeti zenetanár, Győr — **Budai Ilona**, népdalénekes, Bp. — **Csete György**, építésmérnök, Pécs — **Együd Árpád**, múzeumvezető, Marcali — **Eperjessy Ernő dr.**, a Művelődésügyi Minisztérium főelőadója, Bp. — **Hajts Géza**, újságíró, Bp. — **Halász Péter**, az Agrárgazdasági Kutatóintézet tudományos főmunkatársa, Bp. — **Kováts Dániel**, gimnáziumi tanár, Sátoraljaújhely — **Miklya Jenő**, tanár, Szeghalom — **Molnár Mátyás**, tanár, múzeumigazgató, Vaja — **Morvay Péter dr.**, a Néprajzi Múzeum ny. osztályvezetőhelyettese, Bp. — **Morvay Zsuzsa**, egyetemi hallgató, Bp. — **Nagy Dezső dr.**, a Munkásmozgalmi Múzeum tudományos csoportvezetője, Bp. — **Nagy Gyula dr.**, az Országos Idegenforgalmi Tanács titkárságának osztályvezetője, Bp. — **Papp Zsolt dr.**, az Agrárgazdasági Kutató Intézet tudományos munkatársa, Bp. — **Sátori Vilmosné**, a dr. Münnich Ferenc Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ munkatársa, Szombathely — **Szabó Magdolna**, gimnáziumi tanuló, Székesfehérvár — **Szathmári István dr.**, tanszékvezető egyetemi docens, a Magyar Nyelvtudományi Társaság főtitkára, Bp. — **Töltési Imre**, a HNF Országos Titkárságának munkatársa, Bp. — **Várkonyi Imre dr.**, tanítóképző intézeti igazgató, Kaposvár — **Zelnik József**, a Fiatalok Népművészeti Studiójának titkára Bp.

TARTALOM

Eredmények és feladatok (Töltési Imre) 13
Kós Károly — folytonosság, megújulás (Csete György) 7

KRÓNIKA

Az önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtés újabb állomása (Dr. Szathmári István) 14
Műemlékeink hasznosítása (Dr. Nagy Gyula) 20
Beszámoló az önkéntes fejfagyűjtők tanácskozásáról (Halász Péter) 23
A vajai Vay Ádám Múzeum Baráti Köre (Molnár Mátyas) 28
Híradás az országos nemzetiségi honismereti munkaértekezletről (Dr. Eperjessy Ernő) 31
Korniss Péter fotokiállítása (Morvay Zsuzsa) 32
Beszámoló a Vas megyei honismereti táborokról (Sátori Vilmosné) 34
Az I. Fejér megyei honismereti-idegenvezetői diáktábor (Szabó Magdolna) 36
Az 1973. évi Sebestyén Gyula Emlékéremmel kitüntetett önkéntes néprajzi gyűjtők 38
„Világá ment egy fűszálon” (Budai Ilona) 40

DALOLÓ TAJAK-DALOLÓ NÉP

Eltűnt balladák nyomában (Együd Árpád) 42

SZABAD FÓRUM

A páva-köri mozgalom jövőjéről (Barsi Ernő) 47
Hogyan lendíthetnénk fel a hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyagának és szókincsének szervezett gyűjtését? (Dr. Várkonyi Imre) 51
Gondolatok az 1973. évi balatonalmádi honismereti tanácskozásról (Miklya Jenő) 53

HONISMERETI OLVASÓKÖNYV

„A magyar nemes” születéséről (Hajts Géza) 56
Megtalálták Petőfi bejegyzését egy futárkönyvben 57

KÖNYVESPOLC

Kalocsa vidéke és népe (Ism.: Kováts Dániel) 58
Dabas nagyközség évkönyve (Ism.: M. P.) 59
Termelőségvetkezet-történeti tanulmányok I. (Ism.: Dr. Papp Zsolt) 60
A vásárosnaményi honismereti szakkörök 10 éves munkájáról (Ism.: N. D.) 61

GYŰJTÉSI ÚTMUTATÓK

A volt uradalmi cselédek élete, munkája és hagyományai (K. Kovács Péter) 62
Útmutató a fejfák gyűjtéséhez (Dr. Morvay Péter) 65

PÁLYAZAT! PÁLYAZAT! PÁLYAZAT!

A népművészettől a közösségi művészetig (Zelnik József) 68
A Magyar Történelmi Társulat pályázata 70
Pályázati felhívás (Hazánkról szóljatok szép szavak) 71
Művelődési otthon történeti pályázat 72
Hazánk felszabadulásának 30. évfordulójára meghirdetett Heves megyei pályázat 73

